

Oslava svátku zemřelých (Día de Muertos) v Mexiku a ve Střední Americe

Bakalářská práce

Studijní program: B7507 – Specializace v pedagogice
Studijní obory: 6107R023 – Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání
7504R300 – Španělský jazyk se zaměřením na vzdělávání

Autor práce: **Monika Skočíková**
Vedoucí práce: PhDr. Lud'ka Hrabáková, Ph.D.

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Monika Skočíková**
Osobní číslo: **P14000445**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obory: **Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání**
Španělský jazyk se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: **Oslava svátku zemřelých (Día de Muertos) v Mexiku a ve**
Střední Americe
Zadávací katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce se zaměří na popis a antropologickou analýzu oslavy svátku mrtvých v Mexiku. Vymezí kulturní kořeny, průběh a charakteristické rysy tohoto rituálu. Zaměří se na též na doprovodné jevy, artefakty a hudbu a provede srovnání s obdobnými svátky ve světě. Vystihne náboženský, kulturní a sociální význam tohoto svátku. Studentka se bude v průběhu zpracování práce řídit pokyny vedoucí práce.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ARIES, Philippe. Dějiny smrti I.: Doba ležících. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0.

CARRASCO, David. Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra. Praha: Prostor, 1999. ISBN 80-85190-97-4.

DENIS DEFIBAUGH, Ward S. Albro. The Day of the dead. Texas: Texas Christian University Press, U.S, 2007. ISBN 978-0-87565-349-5.

ELIADE, Mircea. Dějiny náboženského myšlení IV: Od epochy objevů po současnost. Praha: Oikoymenh, 2007. ISBN 978-80-7298-281-3.

BOWIE, Fiona. Antropologie náboženství. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-378-9.

SODI M., Demetrio. Los Mayas: Vida, cultura y arte a través de un personaje de su tiempo. México D.F.: Panorama, 1990. ISBN 968-38-0040-8

KAŠPAR, Oldřich a Jaroslav MALINA. Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Předkolumbovská Amerika z antropologické perspektivy. Brno: NAUMA, 2002. ISBN 80-210-2848-3.

MORLEY, Sylvanus G. Mayové. Praha: Orbis, 1977. ISBN 28.605-22-857.

SÉJOURNÉ, Laurette. Pensamiento y religion en el Mexico antiguo. México: Fondo de Cultura Económica, 1980. ISBN 968-16-0554-3.

SOUKUP, Václav. Dějiny antropologie. Praha: Karolinum, 2005, 667 s. ISBN 80-246-0337-3.

STANDISH, Peter. The States of Mexico: A Reference Guide to History and Culture. London: Greenwood Press, 2009. ISBN 978-0-313-34223-3.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Luďka Hrabáková, Ph.D.

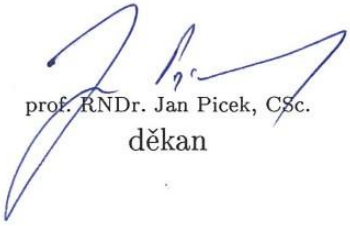
Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce:

22. listopadu 2016

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2018

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

doc. PhDr. David Václavík, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 16. prosince 2016

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Ráda bych poděkovala PhDr. Lud'ce Hrabákové, Ph.D. za odborné vedení práce, cenné připomínky, trpělivost a pozitivní přístup.

Anotace

Práce se zabývá obecnou analýzou a popisem oslav Día de Muertos v Mexiku. Zaměřuje se na historii svátku s ohledem na náboženské představy původních obyvatel a také popisuje samotný průběh oslav. Představuje artefakty a symboly svátku a informuje o jejich významu. Stručně vystihuje, jak se pojetí smrti promítlo v umění a jak tyto tendence nadále Día de Muertos ovlivnily. V závěrečné části práce prezentuje sociální, kulturní a náboženský význam svátku na základě výpovědí respondentů.

Klíčová slova

Día de Muertos, kult předků, Mexiko, oltář, smrt, tradice, vzpomínkový rituál, zesnulý

Annotation

The thesis deals with the general analysis and description of Día de Muertos in Mexico. The main focus is put on the history of the tradition, the elaboration of the religious beliefs of indigenous peoples as well as the description of the course of the celebration itself. The work presents the artifacts and symbols of the feast and informs about their meaning. It also briefly describes the influence of the concept of death on art and the effect of these tendencies on Día de Muertos. The final part of the thesis is based on the respondents' answers and focuses on social, cultural and religious significance of the feast.

Keywords

Día de Muertos, cult of ancestors, Mexico, altar, tradition, commemorative ritual, deceased

Obsah

Úvod.....	9
1 Tradice svátků zemřelých	11
1.1 Kult zemřelých	11
1.2 Rituály spojené se smrtí.....	12
1.3 Rituál smrti v Evropě, Střední a Severní Americe	14
1.3.1 Samain.....	14
1.3.2 Halloween.....	16
1.3.3 Svátek Všech svatých a Dušičky.....	17
1.3.4 Día de Muertos	18
2 Náboženské představy původních obyvatel Mezoameriky	20
2.1 Kosmovize a základy náboženského myšlení	20
2.2 Posmrtný život.....	21
2.2.1 Podsvětí.....	22
3 Příchod Evropanů a náboženská conquista	24
3.1 Synkretismus	26
4 Día de Muertos	28
4.1 Příprava svátku El Día de Muertos.....	28
4.1.1 Oltář.....	29
4.2 Průběh Día de Muertos	33
5 Téma smrti v mexickém umění.....	39
5.1 Literárně-výtvarné ztvárnění	40
5.1.1 José Guadalupe Posada	40
5.1.2 Diego Rivera	42
5.1.3 Literární Calaveras	43
5.1.4 Las calaveras a současnost	46

6	Día de Muertos v sociálně-kulturním a náboženském kontextu	49
6.1	Sociálně-kulturní kontext	49
6.1.1	Día de Muertos v zahraničí	51
6.2	Náboženský kontext	54
6.3	Día de Muertos a jeho význam	56
	Závěr	59
	Seznam použitých zdrojů	61
	Seznam příloh	65
	Obrázková příloha	
	Dotazníková příloha	

Úvod

Již od počátku existence lidstva je upírána pozornost na smrt. Jako lidské bytosti jsme si vědomy konečnosti svého života, jsme si vědomy smrti. Smrt, společně s narozením, jsou dvě nejdůležitější události lidského života a jsou považovány za důležitý evoluční prvek ve vývoji lidstva. Tento fakt nám dokazují nesčetné oslavy a rituály týkající se těchto událostí. Fenomén smrti a s ním spojený akt uctívání zesnulých je povětšinou ovlivňován kulturními vzorci dané společnosti, které jsou výsledkem historického vývoje. V průběhu staletí se pohled na smrt vyvíjel a lišil kulturu od kultury. Například ve středověku, kdy život jedince byl vcelku bezcenný a smrt člověka mohla potkat na každém kroku, byla smrt chápána jako součást života, jako něco naprosto všedního. V současné době, s ohledem na západní kulturu, by se dalo konstatovat, že je téma smrti ve společnosti do jisté míry tabu. Mnoho lidí pouhá zmínka o smrti vyvede z míry, mají nutkání vyřčenou poznámku na toto téma „zaťukat“ či se ohradí s tím, že o takových věcech se nemluví. To, jak daná společnost vnímá smrt, se promítá do podob tradic a rituálů, jejichž prostřednictvím si zesulé připomínáme. Takovou tradicí je například Svátek Všech svatých, Dušičky, Halloween a Día de Muertos. A právě mexické oslavě svátku mrtvých, Día de Muertos, je tato práce věnována.

Bakalářská práce je rozdělena do šesti kapitol, jež se dále dělí na dílčí podkapitoly. První kapitola čtenáře uvádí do problematiky tradice svátku zemřelých a podává základní teoretické poznatky ohledně tohoto tématu. Pokouší se definovat pojem rituál a následně seznamuje s oslavami svátků zemřelých v Evropě, Severní a Střední Americe.

V druhé kapitole se podíváme na samotné kořeny svátku Día de Muertos, které sahají až k původním obyvatelům Mezoameriky. Podstatnou částí této kapitoly je vymezení kosmovize, náboženského myšlení a pojetí posmrtného života. Zde volně navazuje třetí kapitola, která velmi stručně pojednává o zásadním okamžiku v dějinách Mezoameriky, jímž je nepochybně příchod Evropanů a následný synkretismus. Spojením mezoamerického náboženství a křesťanství vznikl ojedinělý pohled na smrt a její následné oslavování, které jinde na světě nemá obdoby.

Samotným oslavám Día de Muertos je věnována čtvrtá kapitola. Na základě odborné literatury a rozhovorů s obyvateli Mexika popisují přípravu a průběh oslav. Také se zaměřují

na podrobnou analýzu oltáře a významu jednotlivých artefaktů, které se na něm zpravidla objevují.

Do práce jsem začlenila i vliv mexického umění a v této kapitole se pokouším dopátrat zrodu ikonické postavy elegantně oblečené smrtky (Catriny), která se postupem času stala symbolem Día de Muertos i samotného Mexika. V podkapitolách zmiňuji umělce jako je José Guadalupe Posada a Diego Rivera.

V poslední kapitole práce navazuji na získané poznatky a svátek Día de Muertos podrobuji analýze. Zaměřuji se na sociálně-kulturní a náboženský kontext, kdy mi k vyvození obecných závěrů dopomohou odpovědi respondentů.

Na základě dohody s vedoucí práce jsem se rozhodla nerozšiřovat téma o analýzu Día de Muertos na území celé Střední Ameriky. S ohledem na rozsah práce jsem se rozhodla zaměřit pouze na oslavy konané v Mexiku.

Oslavy Día de Muertos se stále více dostávají do povědomí i v Evropě. Velmi často se setkávám s řadou kulturních akcí věnovaných tomuto tématu, ale také s tím, že lidé sice znají artefakty, které ke svátku neodmyslitelně patří, ale nejsou tolik informováni o jejich pravém významu. Cílem bakalářské práce je tedy podat ucelené informace o oslavách Día de Muertos v Mexiku. Seznámit čtenáře nejen s průběhem svátku, ale také s historickým a náboženským kontextem, který Día de Muertos utvářel. Dalším cílem je získat cenné informace přímo od obyvatel Mexika a tím práci obohatit. Na základě získaných informací se také pokusím vyhodnotit, jaký vztah mají Mexičané k Día de Muertos v dnešní době.

„Náš kult smrti je kultem života, stejně jako láska, která touží po životě, touží po smrti.“

(Octavio Paz, Labyrint samoty)

“Nuestro culto a la muerte es el culto a la vida, del mismo modo que el amor que es hambre de vida es anhelo de muerte”. (Octavio Paz, El laberinto de la soledad)

1 Tradice svátků zemřelých

Od pradávna provází lidskou společnost pocit sounáležitosti s těmi, kteří opustili čas lidského bytí a započali své bytí v čase věčném, nepřístupném živým. Z víry v posmrtný život vznikl kult zemřelých předků. Rituály smrti, představ o posmrtném životě, kult zemřelých a celkově oslava smrti je zakořeněná ve všech kulturách světa bez ohledu na etnickou příslušnost či náboženství. Tyto rituály a tradice s nimi spojené mají za úkol vyrovnat se se smrtí v duchovní rovině jako nevyhnutelným životním faktem a smířit pozůstalé se smrtí jejich příbuzných. Podoby oslav a rituálů smrti bývají často ovlivněny kulturními vzorci dané společnosti, jež jsou výsledkem historických procesů, které danou kulturu utvářely.

1.1 Kult zemřelých

Fenomén kultu předků je jeden ze základních prvků pohanství a je považován za nejdůležitější exponent tradice.¹ Spočívá na nejstarší animistické představě o dvou světech: o světě živých, ve kterém platí zákony konečnosti, a světu mrtvých, který je bez hranic v čase i prostoru a má možnost zasahovat kladně i záporně do světa živých. Z víry v moc světa mrtvých a přesvědčení o ohrožení žijících vznikl systém komunikace s duchy mrtvých předků (nedávno mrtvých i mytických) prostřednictvím cyklicky se opakujících obřadů, rituálů a slavností, jejichž cílem bylo naklonit si je přinášením obětí.² Na hrobech jsou často rozsvěcovány svíce a přinášeny kytice či ozdobné věnce. Zapalování ohňů na hrobech mělo rituální charakter. Oheň měl chránit duši zesnulého před nečistými silami, čarodějnicemi, upíry a zlou magií.

Kult předků byl vždy křesťanstvím i církví vyvracen jako projev magie, z důvodu, že propůjčoval duchům schopnost zjevovat se a rozhodovat o způsobech zásahu do života společenství dle své vůle. Svědectví o snahách křesťanské církve změnit odvěká pouta živých se zesnulými dokazuje Homiliář opatovický. Popisuje, že je zakázáno uctívání různých ostatků člověka, jehož svátost nebyla schválena křesťanskou církví. „*Proto se mějme na pozoru, aby se nám nestalo náboženstvím uctívání zemřelých, neboť jestliže žili ctnostně, nevyhledávají takové pocty, ale chtěli, abychom ctili Toho, jehož sami uctívali*

¹ KÖNIG, Franz. *Lexikon náboženství*, s. 272.

² NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 319.

a jehož milostí jednali, kdož dobře činili, a přejí si, abychom toužili býti jim v ctnostech podobni. Mají tedy být uctívání napodobením, ne vzývání náboženskou poctou.“³

Také usnesení církevní synody (roku 305) o zákazu pálení svíci na hřbitovech, z důvodu možného znepokojení duší svatých, dokazuje, že oslava svátků zemřelých je zakořeněná v pohanské tradici.⁴

1.2 Rituály spojené se smrtí

Pojem rituál je odvozen ze slova „*ritus*“ (z latiny) užívaného pro označení řádu, obyčeje nebo obřadu. Původ tohoto slova můžeme najít již v posvátných textech sanskrtu, zde je slovo zaznamenáno jako „*rita*“, jimž je pojmenováno vše, co je ve shodě s vesmírným řádem a řádem obecně. Kořeny většiny rituálů sahají až k dávným věkům, a však velká část v průběhu staletí prošla četnými změnami, během kterých se mohl změnit i samotný účel rituálu.

Problematika definování rituálu provází antropology a i jiné badatele již od 19. století. V antropologickém slovníku je rituál definován jako „*slavnostní obřad, provázený výrazným individuálním nebo kolektivním způsobem chování, který je standardizován, tj. založen na stanovených nebo tradičních pravidlech.*“⁵

Fiona Bowie upozorňuje, že každý badatel či antropolog, který se snaží analyzovat podstatu rituálu, by měl brát v potaz, že: „*Rituál není univerzální, transkulturní jev, nýbrž specifický pohled na svět a na jeho organizaci, který vypovídá stejnou měrou o antropologovi a jeho referenčním rámci i o lidech a jejich chování, jež jsou předmětem zkoumání.*“ Dále dodává, že „*...je třeba mít se na pozoru před univerzálními, esencialistickými interpretacemi úkonů, jež antropolog definuje jako „rituál“.*“⁶

V knize Václava Soukupa můžeme najít tuto definici rituálu: „*Symbolicky a normativně standardizovaný způsob chování a soubor obřadních činností, jehož prostřednictvím příslušníci určité skupiny udržují a upevňují hodnoty a normy své kultury. V tradičních společnostech se obvykle jednalo o magickou nebo náboženskou aktivitu.*“⁷

³ NAVRÁTILOVÁ, A., pozn. 2, s. 319.

⁴ HRABÁKOVÁ, Luďka. *Tradice v naší kultuře*, s. 22.

⁵ MALINA, Jaroslav., *Velký antropologický slovník*, s. 3479.

⁶ BOWIE, Fiona., *Antropologie náboženství*, s. 147.

⁷ SOUKUP, V., pozn. 33, s. 642.

Současný antropolog Thomas H. Eriksen říká že: „*Rituál lze považovat za syntézu několika důležitých úrovní společenské reality: symbolické a sociální, individuální a kolektivní. Rituál obvykle odkrývá a snaží se vyřešit – na symbolické úrovni – rozpory ve společnosti.*“⁸

Victor Turner formuloval jednu z nejznámějších definic náboženského rituálu (obřadu). Tato definice rituálu zní: „*Předepsané formální chování pro příležitosti neodkázané na technickou rutinu, odkazuje na víru v mystické (nebo neempirické) bytosti či síly pokládané za první a poslední příčiny všech účinků.*“⁹

K dosažení cíle rituálu je nutné, aby člověk měl vybudovaný vztah ke smrti a přijal fakt, že on sám je bytostí konečnou. Prostřednictvím rituálu jedinec může vyjádřit své emoce, názory a myšlenky. Také slouží jako potvrzení nebo naopak změně vlastního pojetí či statutu. Díky náboženským rituálům si lidé zajišťují kontakt se svými předky, nadpřirozenými bytostmi a dokonce i samotnými bohy.

Obecně můžeme rituály rozdělit do dvou velkých skupiny, a to sice na rituály přechodové a cyklické.

Přechodové rituály jsou velmi početnou skupinou, která zahrnuje takové rituály, které se zejména týkají jedince jako individua. Jsou to takové rituály, které se konají při přechodu jedince z jedné fáze života do druhé. Jedná se o například o oslavu narození dítěte, sňatku, zahájení či ukončení studia, u některých společenství je takovým rituálem obřezka nebo jiná zkouška dospělosti. Problematikou přechodových rituálů se více zabýval přední světový badatel, francouzský antropolog, Arnold van Gennep. Ve svém díle *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, rituální jednání rozlišuje do více kategorií, které se navzájem překrývají.

Catherine Bell stanovila šest kategorií rituálů: *politické rituály, postní obřady, püst a slavnosti, obřady působením trýzně, obřady výměny a společenství, kalendářní a vzpomínkové obřady a přechodové rituály při obřadech spjatých s „klíčovým okamžikem života.*“¹⁰

Pro naše účely jsou více důležité rituály cyklické (výroční), do kterých řadíme právě Día de Muertos. Podle Catherine Bellové by se tak El Día de Muertos mohl zařadit do

⁸ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*, s. 263.

⁹ BOWIE, F., pozn. 36, s. 149.

¹⁰ BOWIE, Fiona. Pozn. 36, s. 152.

kategorie rituálů kalendářních a vzpomínkových, neboť má kalendářem stanovenou dobu konání a také se vykazuje vzpomínáním na zesnulé. Cyklické rituály se velmi často týkají širší skupiny lidí a skoro vždy zahrnují celé společenství. Přerušují všednost a jednotvárnost průběhu roku, díky setkávání mezi občany zvyšuje solidaritu a oslavují důležité aspekty života. Provádějí se v určitou dobu ročního cyklu a velmi často se odkazují na zemědělský cyklus, který byl typický pro rituály týkajících se zesnulých v předkolumbovských kulturách. Takovéto výroční rituály proměňují všední čas na čas posvátný. Podle Eliadeho lze cyklické rituály charakterizovat jako touhu tradičních kultur po periodickém návratu do mytické doby. Poukazuje na to, že díky tomuto návratu preferujeme určitý čas (dobu), dobu mytickou, zatímco tím druhým časem, časem historickým, v němž žijeme, pohrdáme. Z toho lze vyvodit, že cyklické rituály mají snahu opět nastolit dobu mytickou, i když jen symbolicky.¹¹ Nastolování „posvátného času“ umožňuje lidem navázat kontakt s posvátnými silami, v našem případě jde o setkávání s mrtvými. Téměř veškeré používané předměty mají metaforický význam a tím se setkávání se zesnulými usnadňuje.

1.3 Rituál smrti v Evropě, Střední a Severní Americe

Poslední říjnový den a první listopadové dny (31. října – 2. listopad) jsou v mnohých kulturách stěžejní právě pro oslavu svátků zemřelých. Touto dobou se jinak opuštěné hřbitovy rozzáří světly svíček či ohňů a ožijí nejen květinovou výzdobou. Oslavy svátku zemřelých jsou velmi často příležitostí k setkání rodin pozůstalých a společnému vykonávání obřadů, rituálů a společnému uctění památky zesnulých.

1.3.1 Samain

Samain nebo také Samhain je keltský svátek, který byl v Irsku slaven v předvečer 1. listopadu. Původní význam slov je podle některých významů „*shromáždění*“ (samain) a „*konec léta*“ (samhain). Význam slov nám může napovědět to, že významná shromáždění lidu se konala právě na konci léta. Samainem (koncem léta) začínal keltský nový rok a býval slavený také jako „den mrtvých“. Z tohoto svátku se později stal v křesťanské tradici svátek Všech Svatých a na něj navazující Dušičky. Keltská představa nového roku, spjata se začátkem zimy, vychází z keltského pojetí času. Den v keltské kultuře nezačíná východem slunce, nýbrž jeho západem. Stejně tak nový rok nezačínal na jaře, jako tomu bylo u Římanů, ale začínal zimou.¹²

¹¹ ELIADE, Mircea. *Mýtus o věčném návratu: (Archetypy a opakování)*., s. 24.

¹² VLČKOVÁ, Jitka. *Encyklopedie keltské mytologie*, s. 266.

Samain s sebou přinášel řadu rituálů, rozmanitých opatření a magických praktik, které vyplývaly právě z konce roku. Nechyběly oběti zvířat ani lidí a některé rituály se odkazovaly na kult plodnosti.¹³

V předvečer 1. listopadu byly v domech zhašeny ohně a po půlnoci nebo po setmění se rozžnuly ohně nové. Tento úkon symbolizoval počátek nového roku, a tím i „znovustvoření“ světa. Letní polovina roku končila, Slunce, ztotožňované s během času, sláblo, což v představách keltského lidu bylo ztotožňováno s umíráním. O samainu náleželo rituálně zemřít králům (slunečnímu božstvu), aby se sluneční božstvo mohlo znovu narodit. Postupem věku byl nahrazen zástupcem, který na týden převzal jeho úřad a král se na tuto dobu někam ukryl, například do nitra megalitického hrobu. Po obětování náhradníka se opět navrátil do svého úřadu. K obětování králů byla používána zbraň, která byla považována za zhmotnění slunečního paprsku, oštěp, kopí či meč.¹⁴

Živí o samainu vcházeli do „sídů“¹⁵ a obyvatelé „sídů“, mrtví, duchové, démoni, čarodějnice, ale také víly a skřítkové, naopak navštěvovali svět živých. Podle víry Keltů se v tuto noc svět živých a svět mrtvých propojuje a jejich obyvatelé se mohou setkat. Bylo potřeba vykonat řadu rituálů, aby se lidé mohli proti zlým silám bránit. Na kopcích se zapalovaly obrovské hranice, před západem slunce se musel zhasit „starý“ oheň, uklidit celý dům, vynést špinavá voda, dobře zabezpečit dveře a jindy je naopak nechat otevřené. Také se radilo po setmění nevycházet z domu, protože se věřilo, že teprve rozbřesk a nový den (s tím i nový rok), přinese opět řád a počátek nového života.¹⁶

Obřady samainu doplňovaly velkolepé a bujaré oslavy. Nejznámější oslavy pořádal Conchobar Mac Nessa, mýtický irský panovník Ulsteřanů. Každý rok pořádal velkou sedmidenní slavnost, na niž pozval 365 hostů, symbolicky, jako je dnů v roce. Během těchto oslav se mimo jiné také provozovala kouzla a čáry k naklonění si nečistých sil či ovlivnění osudu jedince.¹⁷

¹³ VLČKOVÁ, J., pozn. 5, s. 266

¹⁴ VLČKOVÁ, J., pozn. 5, s. 266

¹⁵ *Síd – místo, v němž sídlí nadpřirozené bytosti. Toto označení nesou magické hroby nebo celá pohřebiště, nitra hor, uměle vytvořený či přírodní pahorek, který dominuje krajině.*

¹⁶ VLČKOVÁ, J., pozn. 5, s. 266

¹⁷ VLČKOVÁ, J., pozn. 5, s. 266

1.3.2 Halloween

Samain, keltská slavnost začátku a konce roku, se dochoval až do současnosti. V současném anglosaském světě se slaví z noci 31. října na 1. listopad a je známý jako Halloween (též All Hallow Even nebo Holy Evening). Tato podoba svátku zemřelých je dnes udržována zejména v USA, Kanadě, Austrálii, Velké Británii a dalších anglicky mluvících zemích.¹⁸

Kořeny oslav sahají až ke keltské tradici a tak lidé věřili, že se právě o sváteční noci otevírá podzemní říše mrtvých a jejich duše se vracejí domů, aby vyhledaly pomoc příbuzných. Společně s dušemi zemřelých mezi živé přichází i vládce podsvětí Anwin doprovázený démony. Protože Anwin se živí krví živých, lidé se ho snažili zmást a převlékali se do starých hadrů a nejrůznějších převleků.¹⁹ Jako ochrana proti zlým duchům sloužily vyřezávané lucerny, dříve z tuřinu, řepy, brambor a až později z dýní. Do takto připravené lucerny se vložila svíčka nebo žhavý uhlík. Dávaly se do oken a na verandy domů, aby vítaly všechny, kdo přijdou uctít památku zemřelých na rituální slavnost. Zvyk, vyřezávat lucernu z dýní, pochází od Irů, kteří v 18. století migrovali do Spojených států amerických kvůli hladomoru způsobenému neúrodnosti brambor. Protože Irové byli chudí a tuřín a brambory pro ně byly drahé, začali v Americe vyřezávat lucerny z kulatých oranžových dýní, pojmenovaných Jack-o'-lantern. Z úsporného řešení se stal snad nejslavnější symbol Halloweenu. Jak přišly tyto lucerny, se šklebícími ústy a vyceněnými zuby a velkýma očima, ke svému jménu?²⁰ „*Prý od irského taškáře a darmošlapa Jacka, který o Halloweenu několikrát podvedl samotného ďábla. Jack měl nakonec tak špatnou pověst, že když o jednom Halloweenu zemřel, zavřela se před jeho duší nejen nebeská brána, ale i vrata do pekla. Jack, kterého nepustili do nebe ani do pekla, byl odsouzen k věčnému putování. Ďáblu byl šprýmař ale natolik sympatický, že se nad ním ustrnul a věnoval mu žhavý uhlík, aby si na konečné cestě mohl posvítit a ohřát se. Jack si ho schoval do vydlabané řepy a s lucernou se vydal zpět do světa lidí jako duch.*“ (Vavřinová 2011, s. 26). Také proto se hlavními symbolickými barvami Halloweenu staly černá a oranžová. Černá symbolizuje nepřátelské přírodní síly a negativní energii. Do tmavých barev se halí příroda v zimních měsících, dny se zkracují a noci prodlužují. Černé šaty oblékají pozůstalí loučící se se zemřelým. Oranžová je barvou zapadajícího slunce, podzimní úrody,

¹⁸ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Abeceda Dušiček a Halloweenu*, s. 4.

¹⁹ VAVŘINOVÁ, V., pozn. 11, s. 4.

²⁰ VAVŘINOVÁ, V., pozn. 11, s. 26.

okamžiku oddělujícího život od hnilobného tlení, smrti a uvadání. Připomíná smrtelnost, křehkost a zranitelnost. Dalšími barvami symbolickými pro Halloween jsou červená, bílá, fialová a žlutá.²¹

Dnešní podoba Halloweenu je spíše zábavou pro děti, které se převlékají za nejrůznější strašidla a vyráží na koledu do ulic. Pokřikem „*Trick or treat*“ („Koledu, nebo lotrovinu“) si vyžádají odměnu v podobě ovoce, sladkostí či peněz. Kdo koledníka neobdaruje, může očekávat nějakou lumpárnu ze strany koledníka, např. hození syrových vajec na fasádu domu, ozdobení zahrady toaletním papírem či pomazání kliky hořčicí.

1.3.3 Svátek Všech svatých a Dušičky

Na počátku 7. století byl v Římě papežem Bonifácem, zaveden pro římskokatolickou církví svátek k uctění všech světců. Tento svátek byl slaven vždy třináctý den v květnu. Roku 837 n. l. papež Řehoř IV. datum svátku přeložil na 1. listopadu. V roce 1549 byl Tridentským koncilem zařazen mezi hlavní svátky křesťanů a za svátek platný pro celou církev, který se měl slavit na každé farnosti.²²

Svátek Všech svatých je zasvěcen těm, kteří tím, co v životě vykonali, dosáhli věčné blaženosti. Nejprve jimi byli mučedníci, kteří pro víru v Ježíše Krista zemřeli mučednickou smrtí, posléze i ti, kteří se svými skutky zasloužili o křesťanskou víru.²³

V roce 998 se ke stávajícímu svátku připojuje Památka všech zesnulých – Dušičky. Na 2. listopad je ustanovil Odilo, opat řádu sv. Benedikta v Cluny ve Francii. Časová návaznost svátků Dušiček na svátek Všech svatých vedla k vnímání obou jako jednoho celku. Pozoruhodné je to, že ačkoli jsou to svátky křesťanské, promítají se v nich pohanské představy o ochranném a škodlivém vlivu zemřelých, které je třeba si naklonit. Podle lidové tradice v předvečer svátku duše zemřelých vycházejí při večerním zvonění z očistce, aby si v noci odpočinuly od svého utrpení, a vracejí se do svých domovů ve světě živých. Poté se při ranním zvonění vracejí zpět.²⁴

Večerková ve své knize popisuje několik rituálů spojené s navracením duší, jež mohou ulevit trpícím duším mrtvých od jejich muk. Lidé stavěli nádobu naplněnou máslem k ohništi nebo na okno ke svícím, aby si duše v očistci mohly máslem ošetřit své rány.

²¹ VAVŘINOVÁ, V. pozn. 11, s. 6.

²² VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*, s. 332.

²³ VEČERKOVÁ, E., pozn. 15, s. 332.

²⁴ VEČERKOVÁ, E., pozn. 15, s. 333

Také sypání mouky do ohně mělo duším zajistit úlevu od jejich utrpení. Odstraňovaly se ostré předměty: „*Když ten den zůstane nůž nebo pila položena ostrým vzhůru, musí duše v očistci dvojnásobně trpět*“. O svátku Všech svatých se pokládalo do oken chleba pro dušičky, které se navracejí do svých domovů. Také se nedoporučovalo vymetat smetí z domu, protože v něm mohly být ukryté duše mrtvých, které přišly požádat své známé o pomoc. Pískání nebo časté praskání v ohni lidem připomínalo nářek nebo pláč duší, a proto do ohňů vhazovali drobký chleba nebo odřezky z těsta. Pršelo-li v den Dušiček, znamenalo to, že duše litují a oplakávají své hříchy a údajně měly umírat malé děti.²⁵

Obecně bylo zvykem o svátku Všech svatých darovat jídlo chudině. Dary jídla byly projevem křesťanského milosrdenství. Chudí, nemocní, děti, žebráci a lidé nízkého sociálního postavení byli obdarováni dušičkovým pečivem²⁶ (Příloha 1), moukou, sušenými hruškami či slaninou. Věřilo se, že právě tito lidé jsou „poslové“, mající schopnost komunikovat se světem mrtvých anebo, že jsou samotným ztělesněním mrtvých duší.²⁷

Vzpomínání na zemřelé je spjato s návštěvou hřbitova a dekorováním hrobů. V dřívějších letech byla výzdoba hrobů velmi strohá. Nejčastěji se obkládaly drnem, lýkem, proutím anebo se malovaly vápnem. Květiny se objevovaly jen zřídka, a to jen takové, které nevyžadovaly náročnou údržbu. Rozmach zdobení hrobů byl zaznamenán v období první republiky a začátkem 20. století se objevil trend zdobení tzv. makartovými věnci z umělých květin.²⁸

Dušičkové svátky byly příležitostí k setkávání celých rodin a společným návštěvám hřbitova, které byly brány jako společenská událost.

V obyčejové tradici českého lidu, spojené s uctíváním památky zemřelých, můžeme nalézt pohanskou symboliku: rozsvěcení ohně, květinové dary, obětiny v podobě potravin. Katolická církev změnila postavení zesnulých. Mrtvých duší se není třeba obávat a ani si je předcházet. Je třeba prosit Boha a svaté za odpuštění jejich hříchů.²⁹

1.3.4 Día de Muertos

V latinskoamerických zemích je obdobou dušiček Día de Muertos, tedy Den mrtvých. Slavnost patří v Mexiku k nejdůležitějším oslavám roku a oslavy trvají tři dny, od 31. října

²⁵ VEČERKOVÁ, E., pozn. 15, s. 333

²⁶ Známé také jako čaletky.

²⁷ VEČERKOVÁ, E., pozn. 15, s. 334

²⁸ NAVRÁTILOVÁ, A., pozn. 2, s. 336

²⁹ NAVRÁTILOVÁ, A., pozn. 2, s. 342

do 2. listopadu. V tuto dobu se duše zemřelých domněle navracejí do světa živých, navštěvují své potomky či rodiče, přátele a známé. Mexičané věří, že svět mrtvých se nijak neliší od světa zemřelých a tak se pečlivě připravují na návštěvu svých zesnulých příbuzných a pořádají na jejich počest bujaré oslavy. Celá města ožijí tradiční květinovou výzdobou, v obchodech se prodávají postavičky kostlivců, cukrové či marcipánové lebky (často doplněné jménem pozůstalého) a svíčky nejrůznějších motivů. V domácnostech se stavějí zdobené oltáře, ve kterých nechybí fotka zesnulého společně se soškami a fotkami světců.³⁰

Rodiny chodí společně navštívit hroby svých blízkých, kde též staví oltáře a přináší věci, které měl pozůstalý nejraději. Je to jakási forma obětiny, kterou nejčastěji bývá oblíbený pokrm zesnulého. Návštěva hrobů není nijak pochmurná, právě naopak, lidé zde hodují, zpívají a tančí až do nočních hodin. Lidé věří, že v onu noc se k nim připojují tančit a hodovat na jejich oblíbených jídlech i jejich zesnulí příbuzní. Roli také hraje to, že pozůstalí věří, že zemřelí se za ně mohou přimluvit na onom světě a to jim přinese štěstí.

Mexická oslava mrtvých je pozoruhodnou kombinací předkolumbovských rituálů a křesťanské tradice. Jaké jsou kořeny tohoto svátku, si ukážeme v následující kapitole.

³⁰ VAVŘINOVA, V., pozn. 11, s. 13

2 Náboženské představy původních obyvatel Mezoameriky

Současná podoba svátku Día de Muertos je silně ovlivněna náboženskými a historickými procesy, které od nepaměti provázely původní obyvatelé Mezoameriky.

Termín Mezoamerika³¹ (Příloha 2) je používán pro vymezení kulturní a geografické oblasti. Takto vymezená oblast zahrnuje jižní, jihovýchodní a střední část Mexika, Belize, Guatemaly, Salvadoru a část Hondurasu, Kostariky a Nikaraguy. Počátek lidského osídlování zde započal přibližně v době kolem 30 000 př. n. l. a je spojován s národy, které překročily Beringovu úžinu. Příznivé klimatické podmínky významně napomohly rozvoji kultur a tak ve druhém tisíciletí před naším letopočtem započal v této oblasti postupný proces utváření měst, obřadních center a monumentální architektury. Společně s rozvojem měst se rozvíjelo i zemědělství, které bylo základním zdrojem obživy. Mezoameriku osidlovala široká škála kultur např. Olmékové (1500 př. n. l. – 300 př. n. l.), Iztapán (300 př. n. l. – 100 n. l.), Mayové (200 – 900 n. l.), Monte Albán (350 – 1250 n. l.), Mixtécové (1200 – 1521 n. l.), Toltécové (900 – 1250 n. l.) a Aztékové (1300 – 1521 n. l.). Mezoamerické říše měly několik společných prvků. Kromě zemědělství a monumentální architektury se objevuje hieroglyfické písmo, kalendářní systém, rituální pohřbívání a válka je povýšená na rituál, se kterým se pojí lidské oběti. Říše byly založeny na teokratickém systému s povědomím o sociálním rozvrstvení, kde významnou roli hrála vrstva kněží.³²

2.1 Kosmovize a základy náboženského myšlení

Mezoamerické kultury vytvářely velké množství kulturních a obřadních center vybudovaných podle představ o struktuře vesmíru. Každá komunita měla obřadní okruh, jehož centrem byla obvykle monumentální stavba, která sloužila jako rituální scéna, na níž se odehrávalo opětovné stvoření světa. Každé obřadní centrum bylo jádrem vesmíru a dávalo světu řád. Lidé jsou jakýmsi pojícím činitelem náboženského a kulturního života. To znamená, že jestliže je obřadní centrum podobenstvím vesmíru jako celku, tak člověk, jehož tělo bylo užíváno při rituálních obřadech, představoval pojítka mezi lidským světem a mezi vesmírem. Lidské oběti představovaly to nejcennější, co se mohlo bohům nabídnout a tím zachovat rovnováhu a správný chod vesmíru.³³

³¹ Roku 1943 pojem zavedl německý etnolog Paul Kichhoff

³² ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení IV: Od epochy objevů po současnost*, s. 13.

³³ CARRASCO, David., *Náboženství Mezoameriky: Kosmovize a obřadní centra*, s. 34-74.

Mezoamerický vesmír se skládá z tří obecných rovin: z horního světa (nebeského prostoru), který se nachází nad světem, ze středního světa (zemského povrchu) a z podsvětí (v nahuatlu *Mictlán*, v mayštině *Mitnal*). Z křesťanské tradice je nám známý výrazný rozpor mezi nebem a podsvětím (peklem). V mezoamerických představách se setkáváme s tzv. dualitou. To znamená, že na obloze sice sídlí bohové, ovšem jiní bohové sídlí i v podsvětí a jiní obývají střední svět (zemi). Každý bůh mohl být v určitém ohledu dobrý stejně tak jako zlý.³⁴

Podle Mayů představuje kosmický strom *ceiba* živoucí vesmírnou osu – *axis mundi* – jež propojuje tři roviny vesmíru - zemi (kmen), podsvětí (kořeny) a oblohou (větve). Nadpřirozené síly duší zesnulých tak mohou cestovat z jedné roviny do druhé. Mayové věřili, že jakmile zesnulí vladaři doputovali do podsvětí, změnili se v nadpřirozené bytosti. Nejsilnější moc měli na místech, kde se prolínají kosmické roviny – chrámy, které za své vlády nechali postavit. Věřilo se, že právě tam mohou uplatňovat svou nadpřirozenou moc a ovlivňovat život na zemi. Nadpřirozené síly mohly na zemský povrch proudit také jeskyněmi, slunečním svitem, skrze kameny a zvířata. V některých kulturách byly pyramidy, velké chrámy a jiné monumentální stavby v obřadních centrech chápány jako ztělesnění *axis mundi*, která při obřadech propojovala slunce, hvězdy a jiné vesmírné jevy ovlivňující zemi.³⁵

2.2 Posmrtný život

V Mezoamerických kulturních představách tvořila smrt s životem jeden celek a společně koexistovaly v dynamické a komplementární opozici. Spojitost mezi životem a smrtí byla vnímána jako nezbytnost. Smrti bylo zapotřebí v běžném životě, neboť ke své obživě člověk musí trhat rostliny a zabíjet zvířata, ale i v transcendentálním rozměru života byla smrt potřeba, protože bylo potřeba lidských obětí a rituálního zabíjení, které živily bohy, kteří udržovali vesmír v pohybu.

Existovalo velmi silné spojení mezi mezoamerickými božstvy půdy a plodnosti a božstvy smrti. V noci se Slunce odebíralo do podsvětí a za rozbřesku se vždy vracelo, aby opětovně vstalo k životu. Stejně tak rostliny, jejichž plody dozrávají, posléze odumírají a rodí se

³⁴ KLÁPŠŤOVÁ, Kateřina a Čestmír KRÁTKÝ. *Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky: Mexiko a Střední Amerika.*, s. 102.

³⁵ CARRASCO, D., pozn. 25, s 76.

z nového semene. Smrt byla chápána jako cyklus a jako předzvěst znovuzrození. Proto Mayové cyklus nového života a smrti přirovnávali k cyklu vegetačnímu.

2.2.1 Podsvětí

Podsvětí bylo místem, kam odcházely duše zesnulých. Mayové i Aztékové zemský vstup do této části světa umísťovali do jeskyní. Obě tyto kultury byly přesvědčeny o rozvrstveném charakteru podsvětí. V mayské představě vládlo podsvětí Devět bohů (Bolon Ti Ki) tzv. Pánům noci (Yohua), přičemž každému byla přisouzena jedna z devíti sestupných úrovní.

Důležitou roli v posmrtném životě hrály hrobky. Pro většinu duší byla cesta do podsvětí velmi obtížná a plná nástrah. Pozůstalí vybavili hrobky zesnulých pohřebními dary ve formě jídla, pití a dalšími nezbytným věcmi, aby jim svízelnou cestu do podsvětí usnadnili. Významné osobnosti doprovázeli na cestě i jejich služebníci a psi nebo Indiáni, kteří byli vybaveni drahocenným předmětem. Například v mayské tradici se zesnulým z nižších vrstev, vkládaly do úst jadeitové perly sloužící jako platidlo v podsvětí.

Podivuhodný je fakt, že podle náboženských představ civilizací Mezoameriky, byl odchod duší do podsvětí velmi zřídka podmíněn morálním chováním člověka. Častěji se kvalita posmrtného života odvíjela od příčiny či způsobu smrti člověka.

Aztékové, obývající centrální část Mexika, ve svém pojetí náboženských představ, věřili v několik posmrtných útočišť. Jak už bylo zmíněno v předchozím odstavci, odchod zesnulého do podsvětí byl determinován tím, jakou smrtí zemřel. Ten, kdo skonal utonutím nebo smrtícími následky chorob spojených s vodou (např. dna), dále také ten, kdo byl zabit bleskem, odcházel do *Tlalocanu* (Příloha 3), říše boha deště *Tlaloca*. *Tlalocan* by bylo přesnější definovat jako ráj či zemi nadbytku. Byla to nádherná země plná pestrobarevných motýlů, radosti a hojnosti. *Tamoanchan*, bylo blaženým podsvětím. Přicházely sem duše nedonošených dětí a kojenců. Děti leželi pod „stromem obživy“ – *chichihuacuauhco*, z jehož větví visela řádky, z nichž kapalo mléko a sladká šťáva. Výživa ze stromu sloužila dětem k přečkání čtyř let, aby se mohly vrátit do lůna svých budoucích matek. Toto byla jediná forma reinkarnace, kterou jsme mohli u Aztéků nalézt. Posmrtné místo toho, kdo nezhynul hrdinskou smrtí nebo jiným čestným způsobem a toho kdo zemřel přirozenou smrtí, bylo *Mictlan*. Bylo to území nehostinných stepí a polopouští situovaných na severu. Území plné kaktusů a trnitých rostlin, a kde jsou nekonečné mrazivé noci provázené silným ledovým větrem. Každý zesnulý musel absolvovat čtyřletou pouť *mictlannetoliniztli*,

aby dosáhl místa odpočinku. Zemřelý se během cesty musel vypořádat s řadou strastiplných úkolů – přejít hory pokryté ostrými kameny, hrozilo mu nebezpečí od dravé zvěře, oslepovala jej hustá mlha, musel projít údolím, kde mu hrozilo rozdrčení od narážejících skal, atd. Postupným procházením cesty a plněním úkolů ztrácel část své pozemské podstaty. Pozbýval své krve, kostí, srdce, a také se zbavil své vášně a touhy k životu. Takto zbaven všeho, co jej spojovalo s pozemským životem, mohl sestoupit do deváté úrovně podsvětí a dojít tak kýženého odpočinku.³⁶

³⁶ KLÁPŠŤOVÁ, K. a KRÁTKÝ, Č., pozn. 26, s. 110.

3 Příchod Evropanů a náboženská conquista

Zásadním okamžikem v dějinách Mezoameriky byly zámořské objevy financované španělskou a portugalskou korunou. Roku 1492 Španělé v čele s Kryštofem Kolumbusem, započali epochu nejúspěšnějších zámořských objevů. Kolumbova flotila, vedena třemi loděmi - Niña, Pinta a Santa Maria, s devadesátičlennou posádkou, vyplula z přístavu Palos. První výprava vedla k objevu ostrovu *Guanahani* (dnešní Bahamy), který byl přejmenován na *San Salvador*, dále flotila doplula ke Kubě, která byla nazvána *Juana*. Na dalším ostrově Haiti, nazývaný *Española*, založili o vánocích osadu *Navidad*. Druhá Kolumbova výprava byla ve znamení osidlování. Naloděno bylo přes 1 200 lidí, koně a další druhy zvířat, plodiny v podobě osiv a náradí. Kolumbus postupně mapoval břehy Malých Antil, Portorika, Jamajky a Kuby. Místo zničené osady *Navidad* založil obec *La Isabela*. Jelikož Kryštof Kolumbus již od začátku trval na tom, že je v Indii, říkalo se těmto ostrovním oblastem *Las Indias* a jejich obyvatelům *los indios*. Osidlování nedopadlo podle Kolumbových představ a neobešlo se násilných konfliktů a krveprolití. Třetí výprava měla řešit spory obyvatel *Españoly*. Lidé, jež se účastnili osidlovací vlny, nebyli spokojeni s neustálými útoky indiánů a tak se objevila povstání. Aby Kolumbus lid uklidnil, nabídl povstalcům brát si indiány za otroky, také jim povolil brát si indiánky za ženy nebo také to, že se mohou vrátit do Španělska. Především povstalcům přerozdělil (*repartamiento*) zemi. Čtvrtá Kolumbova plavba vedla kolem Martiniku až k pobřeží Nikaraguy, Kostariky, Hondurasu a Panamy.³⁷

Kryštof Kolumbus nebyl jediným kolonizátorem, v průběhu let se jich na objevování Nového světa podílelo hned několik. Pro mou práci je nejdůležitější Hernán Cortés, který společně s expedicí Diega Velázqueze de Cuellár roku 1511 dorazil na Kubu. Řízení statků přenechal Velázquezovi, který se stal prvním guvernérem Kuby. Cortés se roku 1518 společně s posádkou 600 mužů vypravil přes Yucatán k pobřeží Mexického zálivu a založil osadu Veracruz, která sloužila jako základna. Přesně odtud také pochodoval k samotnému jádru aztécké říše, hlavnímu městu *Tenochtitlanu*. Mocný vládce Aztéků *Montezuma* se snažil Cortése zastavit a posílal mu všemožné dary, zejména v podobě zlata. Proti Cortésovi zároveň zbrojil také Velazquez, nelíbila se mu jeho přílišná samostatnost, ale Cortés přesvědčil Velazquezovy muže aby se s ním podíleli na dobytí země. V době dobytí země v nepřítomnosti vypuklo v *Tenochtitlanu* povstání. Cortés zajal

³⁷ KLÍMA, Jan., *Dějiny Latinské Ameriky: vývoj oblasti, regionů a států*, s. 67.

Montezumu, aby povstání potlačil, Aztékové však *Montezumu* sesadili a proti Cortésovi bojovali za velení *Montezumova* synovce *Cuahtémokem*. Postupně se jim povedlo vytlačit Španěly z *Tenochtitlanu*, ovšem to se neobešlo bez požáru a *Tenochtitlán* málem pohltily plameny. Po zhrzeném ústupu se Španělé přeskupili, vybavili se děly a za pomoci válečných člunů roku 1520 *Tenochtitlán* dobyli. Následné boje, masakry a strádání původních obyvatel trvaly až do roku 1521, kdy se Aztékové podřídili vítězům a Španělé tak postupně ovládli veškeré aztécké území. Po dobytí *Tenochtitlanu* se Cortés se svými muži přesunul dále do vnitrozemí.³⁸

Velmi rozšířená a neméně ponižující byla představa a víra v to, že indiáni jsou méněcenní a Evropané přirozeně nadřazení. Věřilo se, že původní obyvatelé jsou napůl zvířata a napůl lidé, typické bylo také vyobrazení indiánů jako kanibalů a promiskuitních jedinců, kteří jsou pod nadvládou pohanských bohů. Nejen že Evropané zacházeli s domorodci brutálně a nehumánně, ale také přispěli k výrazné devastaci původního obyvatelstva tím, že dovezli nemoci, proti kterým byl imunitní systém indiánů zcela bezbranný. Na rozdíl od španělské vidiny bohatství z nově dobytého území, byla perspektiva nativních obyvatel zcela negativní – útlak, hladovění, smrt, ztráta lidské důstojnosti, pozbytí příležitosti k dalšímu budování svých říší a kultur.

Špatné zacházení s indiány se neobešlo bez povšimnutí, a tak Karel V., španělský král, zrušil výpravy do Ameriky a svolal poradu (*juntu*) ve Valladolidu. *Junta* měla objasnit otázku, jestli je indiánská povaha opravdu divošská, pohanská a nenapravitelná a jestli je tedy důvod pro nátlak, násilí a boje k vymýcení jejich kultury a náboženství či zdali je možnost přinutit je ke křesťanské víře. Nepochopení mayského a aztéckého náboženství spojené s kosmovizí, bylo ústředním konfliktem a zdrojem předsudků. Stoupenec Cortése, španělský filozof, Juan Ginés de Sepúlveda byl zastáncem toho názoru, že indiáni jsou přirozeně podřízeni Španělům stejně tak jako jsou malé děti podřízeni autoritám a rodičům a co víc je mezi nimi asi takový rozdíl, jako je mezi opicí a člověkem. Jinak řečeno, indiáni si v Novém světě zaslouhují postavení věčné podřízenosti a to ne na základě vojenské převahy dobyvatelů, ale na základě přirozených zákonů. Také uznával to, že jakýkoli projev protivůle indiánů je možné trestat a je to tedy dostatečný důvod pro užití násilí, který se dá opět ospravedlnit přirozenými zákony. Na druhé straně se proti vykonávání násilí na indiánech postavil dominikánský kněz, Bartolomé de Las Casas, který sloužil jako biskup v mayské komunitě

³⁸ KLÍMA, J., pozn. 29, str. 70

v Chiapas. Argumentoval, že indiáni jsou inteligentní tvorové, které je možné dovést ke křesťanství, ale určitě ne násilím. Mezoamerické náboženství vysvětloval jako „divoké“ křesťanství. Dokonce tvrdil, že indiáni již v některých ohledech Španěle předčili, ale zároveň uznává, že je nutné, aby přijali křesťanství, aby se mohli stát plnoprávními členy lidské společnosti. Jak můžeme vypozařovat, ani filozof, ani kněz nebyli schopni uznat autonomnost a osobitost Mezoamerických kultur.³⁹

Tímto argumentem se dostáváme k tomu, že obyvatelé Mexika byly nuceni obrátit se na katolickou víru, jelikož jejich víra byla považována za výplod ďábla. Tento akt evropské správy se nazýval „*duchovní conquista*“. Proces evangelizace měli na starosti misionáři z řádů dominikánů, augustiánů a františkánů. Jejich silnou stránkou bylo, že vynikali disciplinovaností a vzdělaností, a tak pro ně nebyl problém naučit se domorodé jazyky a tím snadněji proniknout mezi indiány. Františkán Diego de Landa roku 1562 spálil téměř všechny mayské kodexy, ale přesto zaznamenal veškeré mayské vědění. Zanedlouho byla ustanovena obdoba inkvizičního tribunálu a krátce poté v Mexiku započala i stavba katedrály.⁴⁰

Přesto, že během několik let byla zničena téměř veškerá obřadní střediska na území Mexika, evangelizace domorodých obyvatel postupovala velmi pomalu. Obě kultury nakonec vytvořily nový společenský, právní a náboženský řád, který v sobě zahrnuje kombinaci tradic a zvyklostí obou kultur.

3.1 Synkretismus

Václav Soukup definuje synkretismus jako „*spojení kulturních prvků a komplexů pocházejících z různých kultur*“.⁴¹ Také dodává, že se synkretismus velmi často nachází v symbolických systémech – náboženství a mytologii.

Náboženská kultura v Mexiku, jež se od 16. století utvářela, vznikala právě procesem synkretismu. Docházelo k míšení rituálních prvků, tradic a zvyklostí několika kultur a tak se vytvořila nová symbolika a význam náboženství. Je to tedy jakási integrace či princip výpůjček kulturních rysů.

³⁹ KLÁPŠŤOVÁ, K., KRÁTKÝ, Č., pozn. 26, s. 20.

⁴⁰ KLÍMA, J., pozn. 29, s. 100.

⁴¹ SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie: (encyklopedický přehled dějin fyzické antropologie, paleoantropologie, sociální a kulturní antropologie, s. 643.*

Můžeme tvrdit, že křesťanství v Mexiku je výsledkem synkretismu a to z toho důvodu, že se částečně utvořila nová teorie náboženství. Tím chci říct, že tam, kde chybělo vysvětlení nějaké otázky, si daná skupina dosadila svou odpověď, tudíž je možno říci, že se mezoamerická náboženství s katolicismem vzájemně doplňovala.

4 Día de Muertos

Jak už jsem zmínila výše, Día de Muertos v doslovném překladu znamená Den mrtvých. Ojedinelost tohoto svátku je již známá po celém světě a také pro svou originalitu byla zapsána na seznam světového dědictví, UNESCO. Tento svátek zahrnuje mnoho vzpomínkových rituálů a oslav, které se v Mexiku z pravidla konají prvního a druhého listopadu, avšak přípravy začínají již několik dnů předtím. Některé komunity započítávají do oslavných dnů také přípravu oltářů a další vzpomínkové rituály, které provádějí 31. října. Jiné komunity oslavují i dva týdny. Rozdílné pojetí svátku závisí na lokalitě a regionu, sociálním postavení rodiny a kultuře či náboženském vyznání.

V Mexiku nalezneme až 41 etnických skupin, pro které je Día de Muertos stěžejním bodem roku. Patří sem los amuzgosatzincas, coras, cuicatecos, chatinos, chichimecas-jonaz, chinantecos, chocho-popolocas, choles, chontales de Oaxaca y Tabasco, huastecos o teneek, huaves, huicholes, ixcatecos, ixiles, jacaltecos, matlatzincas, mayas, lacandonas, mayos, mazahuas, mazatecos, mixes, mixtecos, motozintlecos, nahuas, pames, popolucas, purépechas, tepehuas, tepehuanos, tlapanecos, tojolabales, totonacas, triques, tzeltales, tzotziles, yaquis, zapotecos a zoques.⁴²

Domorodé oslavy smrti se konají v různých lokalitách centrální a jižní oblasti Mexika, kde jsou sdílené s nepůvodním obyvatelstvem. Obecně můžeme konstatovat, že určitou váhu tomuto svátku přikládá téměř 5 872 000 domorodých obyvatel, přibližně 97,2 % celkové domorodé populace země. Oslavy spojené se Dnem mrtvých můžeme najít ve 20 z 31 států Mexika: Campeche, Chiapas, Durango, Estado de México, Guanajuato, Guerrero, Jalisco, Michoacán, Morelos, Nayarit, Oaxaca, Puebla, Querétaro, Quintana Roo, San Luis Potosí, Tabasco, Tlaxcala, Veracruz, Yucatán y Zacatecas.⁴³

4.1 Příprava svátku El Día de Muertos

Svátek El Día de Muertos se slaví od 31. října do 1. – 2. listopadu. Tyto, dnes již křesťanské dny jsou věnovány vzpomínce na svaté a zesnulé. Nejčistší podstatu tohoto svátku můžeme pozorovat u domorodých komunit a ve venkovských oblastech, kde lidé doposud věří

⁴² CONACULTA., *Patrimonio Cultural y Turismo. Cuadernos 16: La festividad indígena dedicada a los muertos en México: obra maestra del patrimonio oral e intangible / Unesco*, s. 17.

⁴³ CONACULTA., pozn. 34, s. 17.

v návrat duší zemřelých, které za noci přicházejí těšit se z pokrmů, dekorací a hudby, jež přichystali jejich příbuzní.

Podle představy příbuzných přicházejí duše zesnulých na zem postupně, v určitém pořadí. Těm nešťastníkům, kteří zemřeli měsíc před oslavami Día de Muertos, se nevystavují žádné oltáře s dary a květinami ani se jim nijak zvlášť nedekorují hroby. Říká se, že tito zesnulí, ještě nestihli požádat o svolení účastnit se oslav spolu s ostatními dušemi, tudíž nemohou vstoupit na zem. Někteří se také domnívají, že ostatním duším pomáhají a doprovázejí je v tyto sváteční dny na cestě z podsvětí. Den 28. října je určen pouze těm, kteří zemřeli násilnou nebo tragickou smrtí. Dny 30. a 31. listopadu jsou určené dětem, které zemřely dříve, než byly pokřtěny. Dětem a ne jen jim, ale i těm, kteří žili spořádaný a příkladný život je určen 1. listopad neboli Svátek všech svatých. Oslavy vrcholí 2. listopadu Dnem mrtvých, Día de Muertos, jehož nejpříkladnější slavení nacházíme v Mexiku.

Oslavy začínají rozeznáním zvonů v kostele a to již za svítání. To značí, že s přípravami se musí začít brzy, a tak lidé s prvními údery zvonů, začínají s určitými rituály. Vydávají se na hřbitovy zdobit hroby svých zesnulých a doma či přímo na náhrobních deskách začínají stavět oltáře. Tyto oltáře mají velký význam, jak pro lidi na zemi, tak i pro zesnulé.

4.1.1 Oltář

Jak už jsem výše uvedla, oltář má v oslavách svátku Día de Muertos velký význam. Už od pradávna se věří, že právě tyto zdobené oltáře mají pomoci duším zemřelých v cestě na zem, aby mohli strávit jeden den se svou rodinou, a zároveň jim napomáhají se se svou smrtí vyrovnat.

Oltář (Příloha 4) je symbolickou reprezentací toho, jakou vizi tématu smrti má ta či ona vesnice. Musíme mít na paměti, že oltář je hmatatelný rituální prvek, to znamená, že jej nelze postavit libovolně, naopak pro jeho stavbu existuje nespočet návodů, typů, dekorací a musí se dodržet určité náležitosti.

Staví se na stole, policiče či římse ve vybrané místnosti domu. Oltář může být i víceúrovňový, takovéto úrovně poté značí určité úrovně existence života. Velmi často se staví oltáře dvouúrovňové, které reprezentují nebe a zemi a tříúrovňové (Příloha 5), který k nebi a zemi přidává ještě očistec. V katolické tradici je tato třetí úroveň označována,

jako úroveň Nejsvětější trojice. V případě šesti a sedmi úrovnového oltáře (Příloha 6) tyto úrovně symbolizují, to, co je nutné překonat, aby zesnulý mohl odpočívat v pokoji.

Nejprve je tedy nutné vědět, jaký typ oltáře chceme postavit a z kolika úrovní se bude skládat. Také záleží na tom, v jakém regionu země se nacházíme, podle toho se výzdoba oltářů liší. A v neposlední řadě, jak už jsem zmiňovala, oltáře jsou symbolickou reprezentací, tudíž je nutné rozhodnout i jakou epochu dějin chceme znázornit. Například: dobu předhispánskou, období kolonizace či aktuální dobu.

Při stavění oltáře je nutno dodržovat jistá základní pravidla: každá z úrovní oltáře se překrývá látkou, černou a bílou. V té nejvyšší části oltáře (v první úrovni) je umístěna fotografie zesnulého, kterému je oltář zasvěcený. Fotografie může být záramovaná anebo jen v tištěné formě. Opírá se zadní částí tak, aby stála a mohlo se před ní postavit zrcadlo, ve kterém pak zesnulý uvidí veškerá svá provinění, která ho tíží.

Druhá úroveň oltáře je určena očistci a proto se do ní vkládá fotografie duší, které se v očistci nacházejí. Podle křesťanské tradice, ti, co zemřou při konání odpustitelného hříchu nebo pokud se v životě nějakého odpustitelného hříchu dopustili a nepřiznali se, si tyto hříchy musejí v očistci odpykat a zodpovídat se za ně. Zařazení očistce do oltáře se nám může zdát poněkud zvláštní, neboť přeci jen chceme na oltář zařadit vše, co zesnulému pomůže, a co mu udělá radost. Zařazení očistce má však vysvětlení, a to takové, že díky němu, duše zesnulého, obdrží povolení z takové místa odejít (pokud se v něm nachází).

Ve třetí úrovni oltáře najdeme sůl. Sůl zde symbolizuje očištění duše a pomáhá zesnulým na cestě z očistce.

Důležitou součástí oltáře je čtvrtá úroveň. Zde najdeme jeden z důležitých prvků oslavy Día de Muertos, a to sice „*el pan de muertos*“ neboli chléb mrtvých (Příloha 7). „*El pan de muertos*“ je nabídnut ostatním duším zesnulých, které okolo oltáře procházejí. Také se může umístit nad oltář a tím duši zesnulého přivítat a pozvat k hostině anebo naopak si jej při odchodu může duše vzít na cestu zpět to říše mrtvých.

V páté úrovni oltáře najdeme ovoce a oblíbená jídla a pití zesnulého. Kolik jídla či pití je zde umístěno, záleží zcela na pozůstalých. Obvykle v této úrovni najdeme rýži, typickou paprikovou omáčku „*mole*“, karamelizovanou dýni „*la calabaza en tacha*“ a z ovoce například hloh mexický „*tejocote*“, *jicamas*, cukrovou třtinu, pomeranče, mandarinky, atd.

Nápoje zde mohou být alkoholické i nealkoholické. Častá je i sklenice vody, symbolizující čistotu duše a nebe, která zesnulému zažene prvotní žízeň. Z alkoholických nápojů se obvykle používá *tequilla*, *pulque* nebo *mezcal*.

Ani na ty, kteří zemřeli již před lety, se nezapomíná. Právě fotografie těchto zesnulých příbuzných se vkládají do šesté úrovně oltáře.

V poslední sedmé, úrovni oltáře nalezneme kříž, který může mít jakoukoli formu. Může být zhotoven ze dřeva, kamene, či kovu a mít různá zdobení. Také jej můžeme utvořit ze semínek, zrnek kukuřice anebo z ovoce, typicky se používají limetky nebo hloh mexický.

Výše uvedené prvky oltáře jsou ty, které k němu neodmyslitelně patří. Nicméně, takto připravený oltář by mnohý Mexičan mohl ohodnotit jako strohý, či nedostatečně ozdobený. Proto bývá dozdoben ještě pár tradičními detaily: nad oltář bývá usazen oblouk vytvořený z palmových listů, rákosí nebo pro Mexiko typické květiny, aksamitníku rozkladitého „*el cempasúchil*“⁴⁴ (Příloha 8). Oblouk nad oltářem symbolizuje pomyslnou bránu, která usnadní duši zesnulého příchod na zemi.

Dále je možné vystříhat z barevných papírů řetězy se symboly smrti („*el papel picado*“). Takové řetězy bývá snadnější koupit než vyrobit, místní supermarkety jich nabízejí nepřehledné množství. Nejčastěji se používá oranžový a fialový papír. Takto barevné řetězy symbolizují život a smrt, dualitu, kterou má v sobě každý z nás, ale také jsou velmi vítanou ozdobou a reprezentují veselí, kterému se v tyto dny lidé oddávají. (Příloha 9)

Jak už jsem výše zmínila, sklenice vody zažene zesnulému léta neuhašenou žízeň. Oltář je možné dovést k dokonalosti i tím, že zesnulému je poskytnut jeho osobní improvizovanou koupelnu či záchod, například na oltář položíme kousek toaletního papíru a ke sklenici vody přidáme mýdlo.

Ovoce, semínka a koření symbolizují hojnost a bohatství přírody; tento význam může být ještě více umocněný tím, že na oltář je přidána hlína nebo část úrodné půdy. Tento akt v křesťanské tradici nabývá významu ve rčení „Prach jsi a v prach se obrátíš.“. Když už je na oltář kladeno oblíbené jídlo zesnulého, také mu zde mohou být vystaveny jeho oblíbené věci. Mohou to být oblíbené knihy, šperky, oblečení av případě zesnulého dítěte, hračky.

⁴⁴ Také známý jako afrikán

Mexico je proslulé svou magickou čokoládou, tudíž ani ta by neměla chybět na oltáři. Speciálně, při oslavách Día de Muertos, se dělají tzv. „*las calaveritas*“, které reprezentují zesnulého a do jisté míry se vysmívají samotné smrti. Jsou to napodobeniny lidské lebky a mohou být zhotoveny v nejrůznějších velikostech. Bývají vyrobeny z cukru či čokolády nebo také ze sádry a hlíny. Vždy bývají bohatě zdobeny tradičními barvami: černou, bílou, oranžovou a fialovou barvou. „*Las calaveritas*“ lze zakoupit na místním trhu či v supermarketu. Druhů je nespočet a tak není nijak neobvyklé, že můžeme najít i takové, na které je cukrovou polevou vepsáno nebo nástrojem vyryto, jméno zesnulého. (Příloha 10)

Společně s alkoholem možno zesnulému nabídnout i jeho oblíbené cigarety, doutník nebo tabák s dýmkou.

Důležité jsou květiny, těmi je možné vyzdobit každé volné místo oltáře. Bílé květy symbolizují nebe, žluté zemi (aksamitník rozkladitý), fialové žal a zármutek. V případě, že nad oltářem není brána, je možné zesnulému naznačit cestu ze žlutých květů aksamitníku rozkladitého. Ten, pro svou specifickou vůni, symbolizuje průvodce pro duše zesnulých na zemi a je považován za dar přímo od samotné přírody. Cestička z květů, často lemována svíčkami, je většinou vedena od dveří až k oltáři.

Sypáním vápna je možné vytvořit kříž, který reprezentuje kardinální ctnosti: moudrost, spravedlnost, mírnost a statečnost.

Pro navození sváteční atmosféry nesmějí chybět svíčky, a to ve velkém množství. Symbolizují nanebevstoupení duše zesnulého. Jejich svit je jakýmsi průvodcem po zemi živých a také představuje lásku a vřelost, se kterou je duše vítána nejen u oltáře. Tradičně mají fialovou a bílou barvu, které reprezentují truchlení a čistotu duše. Svíčky lze rozestavět tak, aby ve výsledku formovaly kříž, který napomůže duši zesnulého navrátit se do světa mrtvých.

Rozmístěním vonných bylin, kadidel s kopálem a pálením vonných tyčinek se docílí nejen příjemných vůní, ale také jsou odehnáni zlí duchové, kteří přicházejí na zemi společně s dušemi zesnulých. Především kopál, subfossilní tvrdá pryskyřice, je předhispánský prvek, který očišťuje proudící energie v místnosti. Kadidlová pryskyřice se získávala ze stromu kopál (*Protium copa*) a k počtě bohů se zapalovala v chrámech. Pryskyřice zformována do kuličky bývala oblíbeným obětním darem. Mayové věřili, že vůně kadidla sahala až

do samotného středu nebe. Kopál se proto spaloval při všech náboženských obřadech jako duchovní očišťující prostředek.⁴⁵

Žádný oltář se neobejde bez náboženských prvků, čili kříže, madon, sošek Ježíše Krista a také pohanských bohů. Kříž je používán u všech typů oltářů. Tento symbol se k obyvatelům Střední Ameriky dostal díky synkretismu, působením španělských misionářů, kteří katechismus začlenili do indiánských tradic uctívání Boha. Kříž se staví na nejvyšší bod oltáře, čili na první úroveň. Často bývá fotografie zesnulého opřena právě o kříž. Jak už jsem výše zmínila, může být formován také ze soli, vápna anebo popela. Jako průvodce v říši mrtvých se na oltář pokládá soška psa, rasy mexický naháč „*Xoloitzcuintle*“ (Příloha 11), který reprezentuje boha *Xolotla*. *Xolotl*, dvojče boha *Quetzalcoatl*, byl vždy znázorňován jako strašlivá bytost s pokrivenými rysy obličeje. *Quetzalcoatl* ztělesňoval planetu Venuši jako Jitřenku, zatímco v *Xolotlovi* Aztékové viděli Večernici. Nenechme se zmýlit, Aztékové moc dobře věděli, že se jedná o stejnou hvězdu, šlo jim spíše o to znázornit rovnováhu sil, ve kterých se pohybuje celý vesmír. *Xolotl* na svých zádech nese sluneční kotouč a to právě proto, že je mýtickým průvodcem Slunce během noci. Proto Aztékové dávali zemřelým s sebou psa, který byl obětován, jako průvodce v říši mrtvých.⁴⁶

4.2 Průběh Día de Muertos

Pro každý rituál a tradici je určené místo vykonávání a průběhu oslav. Takové místo se pak promění v posvátné a v našem případě můžeme říci i v místo magické.

Oslavy El Día de Muertos a rituály s ním spojené probíhají v privátním a veřejném prostoru.

Privátní prostor, tedy prostor na soukromém pozemku bez přístupu veřejnosti, chápeme jako domácnost rodiny či osoby. V privátním prostoru probíhají soukromé oslavy a vzpomínkové rituály dané rodiny a příbuzných.

Veřejný prostor, veřejný pozemek s omezenou nebo neomezenou přístupností (otevírací doba), chápeme jako sdílený městský prostor. V našem případě tím rozumíme například hřbitovy, náměstí, tržiště a obchody, prostory festivalu aj. (Příloha 12)

Abych lépe vystihla, jak doopravdy oslavy Día de Muertos probíhají, oslovila jsem mého kamaráda žijícího v Mexiku, který mi přiblížil, jak oslavy probíhají v jeho rodině. Také mi

⁴⁵ OWUSU, Heike. *Symbols Inkū, Mayū & Aztékū*, str. 263

⁴⁶ OWUSU, H., pozn. 45, str. 215

pomohl získat informace od jeho známých a dalších lidí ochotných podělit se o to, jak oni samotní či s rodinou Día de Muertos prožívají. Sama jsem se také pomocí sociálních sítí spojila se skupinou Mexičanů žijících v Praze. To pro mou práci bylo nejpřínosnější, neboť jsem měla možnost se s některými i setkat osobně a tak jsem se dozvěděla více podrobností. Zároveň jsem se setkala i s negativními reakcemi, kdy bylo zřejmé, že jsem se některých velice dotkla a bylo mi naznačeno, že jako Evropanka se dotýkám velmi citlivého tématu. Z toho tedy usuzuji, že pro některé jedince jsou oslavy Día de Muertos soukromou záležitostí a její sdílení s ostatními je nepřipustné. Nepodařilo se mi zjistit, z jakého principu zaujímají takový postoj, neboť každý respondent byl z jiné oblasti Mexika a více informací nebylo možné získat. Můj informátor mi však přiblížil, že je možné, že právě tento rok někoho blízkého ztratili a tak pro ně oslavy nabyly hlubšího významu.

Vraťme se tedy k tomu, jak probíhají oslavy v privátním prostoru. Jak už bylo zmíněno, klíčovou roli hraje oltář. Právě jedna z mých otázek v dotazníku (rozhovoru) byla mířena na to, jak a kdy si staví své oltáře. Potvrdilo se mi, že v každé části Mexika je tomu jinak. Avšak odpovědi se shodují v tom, že se snaží mít alespoň tříúrovňový oltář zdobený čerstvými květy aksamitníku rozkladitého („*el cempasúchil*“), popřípadě jinými květinami, fotografií zesnulého a jídlem. Dále se pak v detailech liší.

„Ano, oltář stavíme na velkém stole v jídelně. Na stůl dáme různé druhy jídla, která potěší naše zesulé. Stejně tak pítí nealkoholické a alkoholické. Navíc jej zdobíme cukrovými lebkami, svícemi a květy aksamitníku. Také pokládáme fotografie zesnulých členů rodiny a děláme cestu z okvětních lístků aksamitníku od vchodu do domu až k oltáři.“ (Dotazníková příloha, respondent 78.)

*„Ano, je mnoho způsobů jak oltář udělat. Záleží v jaké části nebo regionu Mexika se nacházíš nebo na tradici rodiny, která se dodržuje. V mém případě jej stavíme ze tří úrovní, nemáme ve zvyku na něj dávat moc vařeného jídla, dáváme pouze nezbytné prvky jako je ovoce, *el pan de muerto*, květinu aksamitníku, vodu, sůl, *el papel picado*, atd. Stavíme ho 1. listopadu před 12 hodinou. Dáváme ho do haly do hlavního oltáře.“* (Dotazníková příloha, respondent 85.)

Také datum stavění oltáře se liší. Pouze jedno je jisté a to sice, že se sklízí 3. listopadu.

„U nás doma ho stavím 29. října. Ne moc velký protože na něj nemám místo. Jen se snažím, aby měl tři úrovně a základní prvky jako je jídlo, květiny, fotky, voda a sůl.“ (Dotazníková příloha, respondent 5.)

„Ano, dne 28. října by měl být postavený a 3. listopadu by se měl sklízet. (...)“ (Dotazníková příloha, respondent 14.)

„Pár dní předem nakupuji to, co je použiju na oltář: jídlo, pití a speciálně fotky zesnulých, květiny a svíčky, samozřejmě. Oltář udělám den předem, protože je nutné „velar“, doprovázet, být tam. Ne jen pozorovat, ale doprovázený rodinou vzpomínat na zesnulé. (...)“ (Dotazníková příloha, respondent 32.)

„Doma ho 1. listopadu dáváme na stůl. Zdobí se barevným papírem a květy aksamitníku, fotografiemi osob, kterým se oltář dělá a nějakým jídlem a pitím, které jim chutnávalo. No a tuhle noc scházejí dolů a jedí to, co si jim připravil.“ (Dotazníková příloha, respondent 35.)

Stavěním oltáře však domácí oslavy nekončí, právě naopak. Ovšem i zde se vzpomínkové rituály liší, jedná se o velmi individuální záležitost. Někteří se ke svým zesnulým krátce pomodlí, jiní čekají celou noc u oltáře na příchod duše zesnulého nebo jim vypráví, co se za celý rok událo. V menších městech a na vesnicích nechávají dveře domu otevřené, aby i ostatní přátelé a vzdálení známí mohli oltář navštívit a pomodlit se. Také jsem se setkávala s tím, že stavěním oltáře celý vzpomínkový rituál končí.

„Modlím se za ni a zpívám sakrální písně, které znala jako je třeba „La barca“ atd. Pronáším prosebné modlitby (litánie) pro zesnulé a taky pro svaté v očistci.“ (Dotazníková příloha, respondent 92.)

„Postavím oltář, pozvu kamarády, aby se na něj podívali, a vysvětlím jim ho. Nabídnu jim čokoládu a pan de muerto. Nadepišu las calaveritas. Pomodlím se za mé zesnulé.“ (Dotazníková příloha, respondent 8.)

„V tento den myslím na ty, kteří zemřeli v mé rodině, a věnuji jim modlitbu. Jím pan de muerto“ (Dotazníková příloha, respondent 34.)

Očekávala jsem, že se připravují typické pokrmy ne jen v rámci oltáře, ale také pro pozůstalé. Dotazovaní mě vyvedli z omylu, i když ani zde nelze dojít jednotnému závěru. Někteří považují za tradiční připravovat oblíbená jídla zesnulého jak na oltář, tak i pro rodinu a tím by mělo dojít k propojení a navázání kontaktu. Jiní v tyto dny jedí tak, jako v normální dny. Avšak jedno mají společné a to je „pan de muerto“ a horkou čokoládu. Právě pan de muerto je jakýmsi ohlédnutím do minulosti do dob, kdy se bohům přinášely

lidské oběti. Existuje mnoho legend o tom, jak se místo lidských obětí začal jako oběť používat chléb. Chléb zakulaceného tvaru měl připomínat právě vyrvané srdce oběti. Říká se, že je to jeden z mnoha výsledků synkretismu, kdy se Španělé snažili eliminovat tento typ rituálu. Místo lidského srdce nabídli chléb namočený do krve a i tu poté vyměnili za cukr. Pan de muerto, který je znám dnes, připomíná spíše lebku se čtyřmi kostmi. V Mexiku je mnoho způsobů jak pan de muerto upéct. Některé jsou s cukrem, jiné se semínky nebo obarvené na červeno. Mohou být kulaté, oválné, velké, malé a plněné šlehačkou nebo nutelou.

„Normální jídlo, jen dělám pan de muerto.“ (Dotazníková příloha, respondent 5.)

„Jí se pan de muerto a oblíbené jídlo mých prarodičů, kteří už s námi nejsou.“ (Dotazníková příloha, respondent 9.)

„Obecně připravuji fazole, rýži, mole a el pan de muerto.“ (Dotazníková příloha, respondent 28.)

„Popravdě v mé rodině se nedělalo nic speciálního na El Día de Muertos protože jsme žili v Ciudad de México a neměli jsme tradici dělat něco speciálního. Spíš to bylo tak, že moje rodina se chodila koukat na oltáře ostatních lidí. Potom, co jsme žili v Cuernavaca, jsme chodili do blízkých vesnic a jedli jsme, co nám nabídli lidé. Mohl to být třeba chléb s kávu a piquete (alkohol, který se přidává do kávy).“ (Dotazníková příloha, respondent 63.)

„V Yucatánu (já žil v Cancúnu) v době El Día de Muertos je zvykem el pib nebo mucbipollos. Mimo to je také zvykem kupovat cukrové nebo čokoládové lebkky.“ (Dotazníková příloha, respondent 79.)

Vzpomínkové rituály se konají současně i mimo domovy. Zejména na hřbitovech a náměstích.

Pozůstalí se vydávají na hřbitovy poklidit hroby svých příbuzných zesnulých a zároveň je vyzdobí květinami a svíčkami podobně jako oltáře. Poté se zde modlí, zpívají anebo si povídají. Často sem přicházejí celé rodiny povečeřet a dokonce i snídat. Někteří platí muzikantům, aby hráli u hrobů zesnulých jejich oblíbené písně.

„2. listopadu je speciální den. Myslíme na naše mrtvé a postavíme malý oltář. Jdeme na hřbitov, nakoupíme mnoho květin a svíček a dáme je na hrob naší rodiny. Mám jednu tetu/babičku, kterou moc miluji, umřela v roce 2000. Celá rodina navštívujeme

její hrob a zaplníme ho květinami. Modlíme se před ním a zpíváme.“
(Dotazníková příloha, respondent 40.)

„(...) 2. listopadu, když jsem v místě, kde pohřbili mou matku, jdu ji navštívit na hřbitov. Stejně tak s květinami a nějakým jídlem, protože tento den je návštěva na několik hodin. Vždy jsem doprovázena rodinou, jsou to velmi šťastná setkání, kde mladším příbuzným vyprávíme o důležitých lidech v naší rodině, které bohužel neměli možnost poznat.“
(Dotazníková příloha, respondent 32.)

„V mém městě jsme chodili celá rodina snídat s dědečkem. Umyli jsme jej a modlili jsme za něj. Potom jsme chodili do domu mojí babičky.“ (Dotazníková příloha, respondent 12.)

„(...) Hřbitovy jsou velmi navštěvované a už z dálky jsou slyšet Mariachi.“
(Dotazníková příloha, respondent 41.)

Na náměstích a podobných veřejných prostranstvích se staví enormní oltáře zasvěcené známým osobnostem, které pochází z daného města, regionu či celého Mexika. Pořádají se průvody podobné karnevalům, kde se procházejí a tančí typické Catriny a projíždějí alegorické vozy. Vše za doprovodu pro Mexiko typických Mariachi (Příloha 13), uskupení dvou či více muzikantů oblečených do regionálních oděvů známých jako „Traje de charro“. Pro Mariachi byli vždy typické strunové nástroje, ale v dnešní době jsou zařazeny i nástroje žesťové. Jejich písně vypráví o lásce k rodné zemi/městu, životu, náboženství, přírodě a kráse mexických žen. Nechybí ani soutěže o nejpovedenější převlek „La Catrina“, soutěží se také v gastronomii anebo o nejtrefnější literární calaveru. Ovšem i zde platí to, že ne v každém městě tomu tak je a také ze samotných výpovědí vyznívá, že to hlavní se opravdu odehrává na hřbitovech.

„V centru mého města se postaví obrovský oltář. V minulém roce překonal rekord v Guinnessově knize rekordů a stal se největším na světě.“ (Dotazníková příloha, respondent 1.)

„V Tlaquepague je průvod Catrin, ale především se vystavuje mnoho oltářů. Lidé se malují a prodává se „streetfood“. To je to, co jsem zažil, ale něco podobného je i na náměstí, které se jmenuje Andares en Zaponan (předměstí Guadalajara).“ (Dotazníková příloha, respondent 33.)

„Ve městě se neděje nic speciálního, na hřbitově je mnoho prodavačů jídla, muzika, květiny a mnoho lidí.“ (Dotazníková příloha, respondent 35.)

„(...) V Queretaru, kde jsem bydlela, se staví všude oltáře: restaurace, obchody, nákupní centra. Na hlavním náměstí se každý rok staví obrovský oltář a je to velká atrakce jak pro naše město tak pro mnoho turistů od nás i ze zahraničí.“ (Dotazníková příloha, respondent 39.)

„Postaví se velký oltář v centru města Santa Anita. Má mnoho úrovní a každá je zaplněná oběťmi. Na druhou stranu hřbitovy jsou plné nákladních auto prodávajících květiny a jsou i tací, kteří platí Mariachi nebo skupiny muzikantů, aby zpívali před hroby zesnulých.“ (Dotazníková příloha, respondent 40.)

„V museu kultury se vystavuje tradiční oltář. Předvádějí se regionální tance, prodává se chléb a maluje se na obličeje.“ (Dotazníková příloha, respondent 53.)

„V Ciudad de México chodí mnoho lidí na hřbitovy navštěvovat hroby svých milovaných. Často bývají trhy s mexickým jídlem a sladkostmi jako jsou calaveritas z cukru, poutě s hrami a průvody Catrin a smrtek. Je to hodně barevné.“ (Dotazníková příloha, respondent 82.)

5 Téma smrti v mexickém umění

V této kapitole bych se ráda věnovala tématu smrti a její symbolice, kterou reflektuje mexické umění. Vnímání smrti v mexické kultuře a umění se zásadně odlišuje od zbytku světa.

Myšlenka kultu a triumfu smrti do konce středověku převládala především v evropské literatuře a umění, viz častá připomínka „Memento mori!“. Návrat tohoto tématu můžeme zaznamenat v historizující malbě a grafice v 19. století. Díky španělským kolonizátorům toto smýšlení pronikalo v průběhu 16. století i do Mexika. Psychologickým a náboženským nátlakem se dobyvatelé snažili pokořit indiánská etnika a vštípit tak domorodému obyvatelstvu strach ze smrti a následného utrpení v pekle. To se jim zcela nepodařilo. Vztah domorodců ke kultu smrti a jeho symbolům byl zcela přirozený a z jistého úhlu pohledu neromantický a zcela odlišný od evropského smýšlení o smrti. To, co dříve mělo sloužit jako mocenský nástroj utlačitelů, se změnilo v prostředek obrany ovládaných. *„Smrt jako vyrovnávací princip společenských protikladů nebyla považována v evropském smyslu za oddělenou spirituální sféru, která má být výstrahou životu. Stala se reálným podobenstvím rovnosti a spravedlnosti mezi lidmi.“*⁴⁷ V důsledku střetu dvou odlišných pojetích smrti vzniklo jakési propojení španělské a indiánské tradice a smrt byla zbavena tragiky, smutku, děsu a tajemnosti. Byla zlidštěna, zhmotněna a přítomna v životě (nejen lidském).⁴⁸

I když se během Día de Muertos uctívají zesnulí, nejedná se o den plný smutku. Smrt je přijímána jako nezbytná součást života a Mexičané se o ní nebojí mluvit, psát, znázorňovat ji a co víc, nebojí se o ní ani vtipkovat. Jak kdysi řekl Octavio Paz, mexický básník a esejista, nositel Nobelovy ceny za literaturu (1990), *Para el habitante de Nueva York, París o Londres, la muerte es palabra que jamás se pronuncia porque quema los labios. El mexicano, en cambio, la frecuente, la burla, la acaricia, duerme con ella, la festeja, es uno de sus juguetes favoritos y su amor más permanente*”.⁴⁹

⁴⁷ SPURNÝ, Jan., *José Guadalupe Posada*, str. 45

⁴⁸ SPURNÝ, Jan., pozn. 47, str. 45

⁴⁹ „Pro obyvatele New Yorku, Paříže nebo Londýna je smrt slovem, které se nikdy nevyslovuje, protože pálí na rtech. Mexičan ji naopak navštěvuje, vysmívají se jí, hýčká jí, spí s ní, oslavuje ji. Je jednou z jeho oblíbených hraček a ustavičnou láskou.“

5.1 Literárně-výtvarné ztvárnění

Nejtypičtějším zpodobněním smrti se stala smrtka – la calavera. Již koncem 18. století byla v Mexiku častým námětem satirických tisků karikujících v přenesené podobě politickou situaci a s ní spojené osobnosti či významné představitele dané doby. Kult smrti se tak přetransformoval do způsobu, kterým lze vyjádřit kritiku a zesměšnění.

V průběhu desetiletí se objevuje v litografiích a časopisech nejrůznější autorů a vrcholí v „calaverách“ Josého Guadalupe Posady (přelom 19. – 20. století).

5.1.1 José Guadalupe Posada

José Guadalupe Posada (Příloha 13) narozený 1852 v Aguascalientes v Mexiku, několik let pracoval jako učitel v Leónu a poté, co přišel do hlavního města (1887) začal pracovat u vydavatelské firmy Antonio Vanegas Arroyo. Během svého života (až do své smrti roku 1913) vytvořil až patnáct tisíc předloh, které potom byly ryty do zinkových desek nebo do dřeva. Byl zakladatelem moderní mexické grafiky a učitelem slavné generace monumentální nástěnné malby. Mezi jeho žáky patřili José Clemente Orozco, Diego Rivera, David Alfaro Siqueiros a další. Posada si svou proslulost získal především ilustracemi knih, románů, letáků a politickými karikaturami v novinách, které se šířily po celém Mexiku. Jeho ilustrace byly dokonalým zrcadlem jeho doby, téměř denně komentoval v kresbách a grafikách život a události své země a to po několik desetiletí. Náměty svých děl přebíral z událostí, které patří ke společenské existenci, k životu mexického národa a jednotlivce. Dokázal ztvárnit vše, co takové události doprovázelo, nejistotu, strach, rámus, zápach či bouřlivý smích a opojné veselí. Tak jak je těžké stanovit přesný počet Posadových děl, tak ještě o něco těžší je pak stanovit jejich tematických rozsah. Posadovým kresbám, karikaturám či ilustracím se nevyhnula témata lidová povstání, revoluce, sociální situace (zejména rozdíl mezi bohatými a chudými), bezpráví a křivda, lidové tradice a zvyky.

Mnozí jsou toho názoru, že Posada připravoval půdu mexické revoluci, právě proto, že převážná část jeho tvorby se vztahuje k době vlády Porfiria Díaze. Častým námětem jsou boje vládního vojska s oddíly Emiliana Zapaty, soudní přelíčení s revolucionáři, výjevy z vězení, rozsudky smrti a popravy odsouzcenců. Ztvárněnými osobnostmi mimo Emiliana Zapaty a Porfira Díaze byli také Francisco Madera s jeho chotí, Benito Juárez,

lidový hrdina Macario Romero, a další významné osobnosti mexické minulosti a současníci Posadovy doby.⁵⁰

„Ilustrace jeho letáků, písní příkladných, průpovědek, povídek a písní zaplňují příběhy a výjevy všedního dne, morální vztahy a konflikty lidí, obrazy chudoby a neřestí, nemocí, přírodní úkazy a katastrofy.“⁵¹ Takovými ilustracemi byly například: *Syn, který zabije svou matku*, *Matka, která zabije své malé děti*, *Vykolejení vlaku*, *Vražda faráře*, *Nalezení mrtvoly v kufru*, *Požár*, *Dobytčí mor*, *Cholera*, *Opilec* a mnoho dalších. Posada neopomenul ani vyobrazení přízraků, strašidel, zrudnosti, nadpřirozenosti, jež byly vlastní lidské dychtivosti po tajemnu. A tak vznikla díla jako například: *Žena, která se proměnila v hada*, *Antonio Sanchéz, který pojídá své děti, když předtím zabil své rodiče*, *Oddělení duše od těla*, atd.⁵²

V posledním desetiletí svého života se Posada nevyhne tématu záhrobního života, kdy stěžejním ztvárněním je právě smrtka – la calavera. Jeho pohled na záhrobí byl v mexickém výtvarném umění ojedinělý, ale ne zcela neobvyklý. Ačkoli se může zdát, že právě Posada přišel s něčím novým, z předchozích kapitol je nám již jasné, že tento lidový autor pouze navazuje na prastaré tradice a zvyky jeho předků. Ani tak jej nemůžeme jmenovat jako jediného, který na tuto tradici navázal. Takovým umělcem byl například méně známý Manuel Manilla (1830-1895?), který dokonce pracoval ve stejném vydavatelství.

Díky podobizně smrtky autor komentuje zkaženou společnost, ale také humorné skutečnosti a lidové veselí. Smrt je současná, žije, hraje na hudební nástroje, baví se a tančí, ale i vraždí, neliší se od živých lidí, má s nimi stejné vlastnosti.

„Triumf smrti“ je to, co Posada představuje jako jeden z prvních umělců. Smrt je ta, která všechny soudí stejně, přijde si jak pro krále, tak pro sedláka. Lid byl se smrtí smířený, potkával ji na každém kroku, neboť žil v zemi markantních třídních rozdílů, sociálního bezpráví, kde bylo velmi snadné podlehnout epidemii, zemřít hlady či stát se obětí některé z násilnosti mocných. Posadovi se tak podařilo najít symbol, který mezi lidmi nečinil rozdíly. Smrt je pro všechny společná, je nepodplatitelná a nelze ji uniknout. Právě díky tomu v ní viděl symbol pro vyjádření rovnosti a pravé demokratičnosti mezi lidmi. Využití takového symbolu, bylo pro lid útěchou a zároveň pasivní vzpourou, proti nelítostné

⁵⁰ SPURNÝ, J., pozn. 47, s. 31.

⁵¹ SPURNÝ, J., pozn. 47, s. 37.

⁵² SPURNÝ, J., pozn. 47, s. 40.

diktatuře, která v zemi panovala. „*Všeho do času!*“, „*Vy přicházíte a odcházíte, my jsme tu pořád.*“ „*Smrt se stává symbolem boje za spravedlivější život.*“⁵³

Posada kreslil své calavery jako představitele vyšší sociální třídy, slavné osobnosti tehdejší doby, ale také jako nenávistné bytosti, s výrazem zadostiučinění či drzostí. To, co jim však nikdy nechybělo, byl úsměv. A tak se můžeme setkat s ilustracemi vystihující karikované osobnosti s chytrým, hloupým, škodolibým, smyslným či dobráckým úsměvem. Příkladem tomu jsou tato díla: *Smrtka revolucionářky* (Příloha 15), *Smrtka zločince* (Příloha 16), *Velká hostina smrtek*, *Don Quijote* (Příloha 17), *Smrtka Francisca Madery* (Příloha 18), *Smrtka Emiliana Zapaty (Cavalera zapatista)* (Příloha 19), *Smrtka Victoriana Huerty (Cavalera huertista)* (Příloha 20) a mnohé další. A však nejslavnější z nich je *La Calavera Garbancera*.

La Calavera Garbancera (Příloha 21) neboli *La Calavera Catrina* je smrtkou jež zesměšňuje nejen ženskou marnivost. Je vyobrazena jako smrtka módní dámy v širokém klobouku, hojně ozdobeném květinami a ptačími pery. Typické je pro ni také to, že kromě klobouku na sobě nemá žádné oblečení. Nahá je právě z toho důvodu, že je určena těm, kteří zanevřeli na svůj původ. Z úhlu pohledu Posady je to kritika chudých vesnických lidí, jež se rozhodli popírat svou kulturu a svůj styl života chtěli připodobnit bohatým Evropanům, zejména Španělům a Francouzům. „*Ekonomická a politická závislost Mexika se odráží ve všech oblastech společenského života. Podceňování domácích kulturních tradic, naprostá nedůvěra v tvůrčí schopnosti lidu vedou k bezduchému přejímání evropských, zcela různorodých uměleckých a literárních vzorů, životního stylu a módy.*“⁵⁴ Takový styl života jim ovšem nenáležel a podle Posady nikdy náležet nebude. Originální provedení najdeme na letáku *La Calavera Garbacera* z roku 1913.

5.1.2 Diego Rivera

Významný mexický malíř a manžel neméně známé malířky Fridy Kahlo, Diego Rivera (1886 – 1957), byl jedním z hlavních představitelů muralismu, uměleckého vyjádření a monumentálních děl spjatých s mexickou revolucí.(Příloha 22)

Jeho obrazy jsou jakýmsi obrazy národní hrdosti. Specifické krajiny, určití lidé, národní tradice, zvyky, historie a symboly to je to, s čím se v jeho díle můžeme setkat.

⁵³ FRÝD, Norbert. *Mexická grafika*, s. 45.

⁵⁴ SPURNÝ, J., pozn. 47, s. 17.

Později se jeho díla mění v obrovský epický obraz celého Mexika, kde stovky postav zvířat a lidí prožívají skutečné emoce a situace.⁵⁵

Do jedné z takových fresek zakomponoval i Posadovu Calaveru Garbazeru, kterou právě on začal přezdívat La Calavera Catrina. Tato poměrně rozsáhlá freska (4,5 x 15 metrů) „Nedělní snění v parku Alameda“ (*Sueño de una tarde dominical en la Alameda Central*) (Příloha 23) z roku 1947, měla své původní místo na stěně jídelny v hotelu Prado v městě Mexiko, po restaurování byla přesunuta do Muzea Diega Rivery. Námětem je autorovo vzpomínání na jeden ze svátečních dnů předminulého století, na něž pohlíží dětskýma očima. Jedná se o záběr rušného davu, který nevyzdvihuje, ani nezastiňuje žádnou z postav. Pestrý děj, jenž spojuje minulost s přítomností, kdy se zlo mísí s dobrem a protiklady společnosti se to jen hemží. Zaměříme-li se na centrální část fresky, čelem k divákovi stojí postava smrtky – La Calavera Catrina (Příloha 24). Je vyobrazena jako vysoká, elegantně oblečená smrtka módní dámy v širokém klobouku s neméně širokým úsměvem v kostnaté tváři. Hojně zdobený klobouk s květinami a pštrosím peřím, to má společné s La Calavera Garbanzera. Rozdíl nacházíme v tom, že Riverova Catrina je oblečená. Dokonce má okolo krku volně spuštěný šál, který připomíná opeřeného hada, jenž je atributem Quetzalcóatla, ústředního boha mezoamerické kultury. Jako by tím chtěl autor beze slov říci, že se jedná o vyobrazení mexické společnosti, neboť dva tak významné symboly Mexika jde jen stěží zaměnit. La Catrina je levou rukou zavěšena do Posady, který má svůj zrak upnutý na mladé mexické vesničance, oblečené v evropském stylu. Vpravo od Catriny stojí malý chlapec (autoportrét) Rivera a vzájemně se drží za ruce. Za ním stojí Frida Kahlo, jeho budoucí manželka.⁵⁶

5.1.3 Literární Calavery

Literární Calavery (Las Calaveras literarias), dříve známé jako „Panteones“, představují určitý druh poesie, který se píše v předvečer Día de Muertos a svůj počátek mají již v 19. století. Jedná se o určitý druh spojení nekrologu a epigramu, jehož podstatou je vyjádřit myšlenku, kterou by jindy bylo nevhodné vyřknout. Verše jsou psány s očividnou ironií, výsměchem a neuctivostí ve formě satirického nekrologu. Hlavním terčem bývají významné osobnosti, především z politické sféry či slavní umělci, kteří se dopustili nějakého společenského skandálu. Také na těchto „letácích“ byly vystihovány a satiricky podány

⁵⁵ FRÝD, N., pozn. 53, s. 59.

⁵⁶ SPURNÝ, J., pozn. 47, s. 10.

nejrůznější historické momenty či významné události nebo také jen běžné výjevy tzv. z ulice. Co však nesmí chybět, jsou trefné karikatury – „las calaveras“ ve stylu José Guadalupe Posady.

První Calaveras byly publikovány v roce 1847 v časopise „El Calavera“ a v roce 1849 v časopise „El Socialista“ v Guadalajara. V první polovině 19. století byly u lidu velmi oblíbené. Avšak brzy na to byly cenzurované, protože sloužily jako vyslovení nesouhlasu společnosti s politickou situací doby. Staly se ostrou zbraní lidu, útočili proti Porfiriovi Díazovi a později proti nepřátelům revoluce.⁵⁷

5.1.3.1 Ukázka literární calavery

Pro větší názornost jsem se rozhodla přeložit úryvky vybrané literární calavery, aby tak i ti, kteří nejsou znalci španělského jazyka, měli možnost vidět jejich poslání, které bylo nutno předat společnosti.

Jelikož jsem se již více zaobírala významem „La Calavera Garbancera“ v kapitole o jejím autorovi Josém Guadalupovi Posádovi, byla by škoda toho nevyužít a nedoplnit tak poznatky také o literární calaveru, která se „La Calavera Garbancera“ zabývá. (Příloha 24)

REMATE DE CALAVERAS ALEGRES

KONEC ŠŤASTNÝM KOSTRÁM

Las que hoy son empolvadas GARBANCERAS, pararán en deformes calaveras.

Ty, které jsou dnes zaprášené GARBANCERAS⁵⁸, skončí jako smrtky.

Hay hermosas garbanceras,
De corsé y alto tacón,
Pero han de ser calaveras,
Calaveras de montón.

*Jsou to nádherné garbanceras,
V korzetech a vysokých podpatcích,
Ale jsou to jen kostry,*

⁵⁷ El origen de las calaveras literarias. *MILENIO DIARIO* [online].

⁵⁸ Chudé vesničanky, které se živí pouličním prodejem cizrny.

Kostry jako všichni ostatní.

Gata quete pintas chapas,
Noc ladrillo o bermellón:
La muerte dirá: “No escapas,
Eres cráneo del montón.”

*Krasavice, i když si naličíš tváře,
Cihlou nebo rumělkou,
Smrt i řekne: „Neutečeš,
jsi kostra, tak jako ostatní.*

Un examen voy a hacer,
Noc gran justificación,
Y en él han de aparecer
Muchos cráneos del montón.

*Udělám zkoušku,
Velmi spravedlivou,
A v ní se ukáže,
Mnoho koster, takových jako ostatní.*

Hay unas gatas ingratas,
Muy llenas de presunción
Y maltreas como ralas,
Que compran joyas baratas
En las ventas de ocasión.

*Jsou to nevděčné krasavice,
Plné ješitnosti,
A prchající jako krysy,
Které kupují levné šperky,*

V prodeji z druhé ruky.

(...)

Las Romanas y Esperanzas,
Las Anastasias famosas,
Que son gurbias y muy lanzas
Y parecen gatas mansas,
Porque son muy labiosas,
Todas, todas en montón,
Sin poderle remendiar,
En llegando la ocasión,
Calaveras de montón,
En la tumba han de parar.

*Romany a Esperanzzy,
Slavné Anastasie,
Které zneužívají a přehánějí,
A vypadají jako ochočené kočky.
S velkými rty.
Všechny, všechny jsou stejné.
Aniž by se tomu dalo zabránit,
Až přijde čas,
Kostry jako ostatní.
V hrobu skončí.*

5.1.4 Las calaveras a současnost

Jakým se Las Calaveras staly fenoménem v minulosti, takovým fenoménem zůstaly dosud. Staly se milovaným symbolem celého Mexika a nadále inspirací pro mnoho umělců.

Las Calaveras, zejména Las Catrinas, se staly předlohou pro řemeslnou tvorbu a tak sošky z hlíny, skla, textilu, dřeva, papíru (el papel picado) či těsta a cukru (las calaveritas) najdeme v nejednom obchodě se suvenýry, upomínkovými předměty, v tržnicích a pekařstvích. Také

šperky, oděvy či bytové doplňky jsou dekorovány motivy Catriny. Její zpodobnění je možné vidět po celé zemi a to ve všemožných velikostech a formách zpodobnění. (Příloha 26)

Jak už bylo řečeno, Las Calaveras se staly inspirací pro mnoho umělců. Daly jména kapelám, jako například „*La Calavera de Frida*“ (Příloha 27), jejímž logem je právě velmi hojně zdobená calavera připodobněná Fridě Kahlo. Právě samotná Frida Kahlo, jakožto významná osobnost v mexickém umění, byla sama o sobě inspirací pro umělce, a to známe i neznáme. Právě ona je mnohokrát zpodobňována jako calavera. (Příloha 28)

Inspirací se staly také filmovým maskérům a make-up artistům. Ti se pak svými pracemi chlubí nejen na internetu. Krom toho můžeme právě na sociálních sítích najít několik různých návodů i video tutoriálů na to, jak si správně na obličej calaveru, a to především calaveru Catrinu, namalovat. Tento extravagantní make-up, které mu vévodí černě vykreslené okolí očí následně zdobené okvětními lístky, je vyhledávaným právě při oslavách El Día de Muertos, ale také při oslavách Halloweenu (v Severní Americe) či během karnevalu (spíše v Evropě). Tento ikonický make-up je často doplněn také o šaty, které jsou pro calaveru Catrinu charakteristické. (viz. podkapitola 5.1.2) (Příloha 29)

Oblíbeným se stal motiv calavery i v tetovacích salónech. Ať už se jedná o vyobrazení krásné ženské či dívčí tváře nalíčené ve stylu Catriny, o samotnou postavu La Calavera Catrina nebo jen lebku zdobenou do toho stylu, své příznivce si našlo po celém světě. (Příloha 30)

V neposlední řadě nelze opomenout grafické zpracování v reklamních spotech, na billboardech, etiketách potravin, atd. V roce 2017 na toto téma vznikl animovaný film, „*Coco*“, v režii Lee Unkricha a Adriana Moliny. Příběh se odehrává v Mexiku přesně v den oslav El Día de Muertos. Miguel se nedopatřením dostává do říše mrtvých a společně s příbuznými se snaží napravit lety zapomenutou křivdu. Tento snímek zmiňuji, protože jsou v něm krásně zachyceny tradice a zvyky tohoto svátku. Nejen, že je to krásný a dojemný příběh s poselstvím, jak už to je u Pixaru zvykem, mimo to se i povedlo přiblížit Día de Muertos široké veřejnosti. (Příloha 31)

Také fenomén literárních calaver (las calaveras literarias) přetrval do současnosti. V podstatě mají stejnou podobu jako dříve, avšak vydávají se pouze v den oslav Día de Muertos. Satirické nekrology jsou tištěné na barevné papíry a rozdávají se na náměstích či přímo na vyzdobených hřbitovech. Některé školy i samotná města pořádají literární soutěže o nejlepší literární calaveru, která se vždy těší hojnému zájmu. V současné době se již nedá hovořit

o „zbrani“ proti politickému systému, ovšem ani takovým tématům se dnes autoři nevyhnou. Nicméně, v dnešní době je možné literární calaveru napsat na jakékoli téma, kdy hlavním kritériem je důvtipný humor.

I když má La Calavera Catrina velmi bohatou minulost, v současnosti je vnímána spíše jako tradiční symbol. Mexičané se jí pyšní po celý rok a o to více po dobu Día de Muertos.

6 Día de Muertos v sociálně-kulturním a náboženském kontextu

6.1 Sociálně-kulturní kontext

Jak už bylo mnohokrát zmíněno, oslavy Día de Muertos jsou velmi ovlivněny tím, v jaké části Mexika se konají. Markantní rozdíly oslav můžeme zaznamenat mezi vesnicemi a rurálními oblastmi Mexika a velkými městy, ale také mezi severem a jihem země.

Ve městech není zvykem chodit během noci oslavovat Día de Muertos na hřbitovy. Je to způsobené hned několika faktory. Ne vždy je hřbitov v noci přístupný, má určenou otevírací dobu. Během oslav se může otevírací doba prodloužit, ale povětšinou zůstávají hřbitovy ve městech přes noc zavřené. Ve velkých městech, jako je například Ciudad de Mexico, není v noci bezpečno. Mexická metropole je v poslední době sužována nebývalým nárůstem kriminality a tak se místní pohybu po městě v noci vyhýbají. Dalším faktorem je i to, že mnozí se do města přistěhovali za prací či studiem a své zesulé mají pochované v jiné části Mexika. Bujaré oslavy v noci na hřbitovech tak nahrazují průvody, festivaly a oslavy organizované městem.

„Rodiny většinou tráví čas doma. Už nějaký rok je v centru města festival Día de Muertos s alegorickými vozy a obrovskými figurínami z papírové drti.“ (Dotazníková příloha, respondent 78.)

Na vesnicích, v rurální oblastech a menších městech bývají hřbitovy přístupné i v noci (najdou se i výjimky). Lidé se mezi sebou navzájem znají a tak se cítí bezpečněji. Někteří na hřbitovech dokonce nocují.

„Na místním hřbitově se připraví „las bovedas“ (místo, kde odpočívají ostatky zesnulých věřících/svatých) proběhne běžná mše a se svícemi zesnulým děláme celou noc společnost.“ (Dotazníková příloha, respondent 122.)

Stavění oltářů je též ovlivněno životem na vesnici či ve městech, také zde hraje roli věk oslavujících. Z několika výpovědí bylo zřejmé, že mladí lidé oltáře nestavějí, protože jim dosud nikdo blízký neumřel. Anebo se oltář staví v domě, kde se poté sejde celá rodina, většinou tedy u rodičů a prarodičů.

„Ano, oltář děláme s mou rodinou. Většinou v domě mé babičky a měl by být velký s velkým množstvím jídla, květinami a pitím.“ (Dotazníková příloha, respondent 1.)

„V domě mé matky nebo tety stavíme oltář mé babičce.“ (Dotazníková příloha, respondent 6.)

„V domě mého tchána stavíme malý oltář s jídlem, které chutnalo mému švagrovi a s fotkou (typická dekorace), dekorací z papíru a ovocem.“ (Dotazníková příloha, respondent 7.)

„Já ne, ale v domě mé babičky vždycky! Dávají se fotografie zesnulých rodinných příslušníků, s jejich oblíbeným jídlem, pan de muerto a dulce de calabaza⁵⁹ a cukrovými calaveritas. (Dotazníková příloha, respondent 11.)

Některé rodiny doma oltáře nestaví a Día de Muertos raději tráví na hřbitově či jej neslaví vůbec. Avšak pro děti z takovýchto rodin je možné se s tradicí stavění oltářů setkat ve školách.

„Jen když jsem byla na základní škole, jako součást školních povinností.“ (Dotazníková příloha, respondent 110.)

„Ve škole jsme oltáře dělávali.“ (Dotazníková příloha, respondent 111.)

„V mém městě není zvykem, že rodiny dělají oltář. Nicméně ve školách, od základní školy až po vysoké školy ho můžeš stavět za úkol a soutěžit tak se spolužáky...protože tel nejlepší vyhrává!“ (Dotazníková příloha, respondent 3.)

Jak už jsem zmínila, v každé části Mexika jsou oslavy Día de Muertos něčím ojedinělé. Respondenti z města Monterrey (stát Nuevo León), které se nachází na severovýchodě země, toho jsou důkazem (ovšem ne všichni). Jelikož se město nachází poblíž hranic se Spojenými státy americkými, tradice oslav Día de Muertos se dostává do pozadí a upřednostňují se oslavy Halloweenu, které jsou pro USA typické.

„Na severu země to slavíme tak, že jdeme na hřbitov uklidit hroby. Už to neslavíme tolik jako na jihu země, jako v Ciudad de Mexico děláním karnevalů a tak! My víc slavíme Halloween.“ (Dotazníková příloha, respondent 75.)

Ovlivnění Halloweenem potvrzují i respondenti z jižnější států. Například ve městě Guadalajara (hlavní město státu Jalisco), který se nachází na západě země, děti chodí po ulicích a prosí o sladkosti – koledu tzv. „calaverita“. Takovýto jev zmínilo i více z mých

⁵⁹ Typický dezert z dýně.

informátorů. Samozřejmostí jsou i tematické party v klubech, které vyžadují halloweenské kostýmy.

„Prodávají se květiny aksamitníku, cukrové calaveritas, pan de muerto a samozřejmě se to mísí s Halloweenem, jde o tematické party v kostýmech a v některých oblastech děti chodí prosit o sladkosti.“ (Dotazníková příloha, respondent 44.)

„Tak v San Cristóbal de las Casas Chiaúpas, což bylo moje poslední město, se lidé připravovali už týden dopředu, aby 1. listopadu udělali doma oltář a v noci se navštěvoval hřbitov. Celá noc se tam tráví. No lidí toho dost vypijí a tak se na hřbitově i probouzejí. Ve městě San Cristóbal se mísí tradice s Halloweenem. Děti se oblékají do převleků a prosí o sladkosti. Ale je to krásné protože o ně prosí a u toho zpívají moc hezkou písničku!“ (Dotazníková příloha, respondent 63.)

„Já jsem původně ze severu Mexika, především z Ciudad Juárez, Chihuahua, hranice se Spojenými státy a tak je jasné, že je to město „poameričtější“ kulturou. Proto se El Día de Muertos neslaví, nicméně určité univerzity pořádají akce jako trhy nebo výstavy, kde se staví malé obchody s typickým jídlem a tradiční muzikou. Mezitím umělecké školy staví nádherné oltáře pro mexické osobnosti. V mojí rodině máme ve zvyku jít na hrob navštívit naše milé zesnulé a položit květiny. Tohle je něco velmi běžného v každé mexické rodině.“ (Dotazníková příloha, respondent 3.)

6.1.1 Día de Muertos v zahraničí

Tato ojedinělá mexická tradice se v poslední době rozšířila napříč celým světem. Ovšem stejně tak jako Halloween se Día de Muertos přeměnil spíše v módní trend. Můžeme se setkat s různými kulturními akcemi, které jsou pořádány ve stylu Día de Muertos. Restaurace zaměřené na mexickou kuchyni v dny oslav Día de Muertos upravují své menu a stylizují i výzdobu restauračních prosto stejně tak personál se nalíčí výrazným make-upem Catriny. V obchodech se objevují „las calaveritas“, i když ne vždy z cukru, ale spíše v podobě dekorativních sošek.

Jak slaví Día de Muertos Mexičani, kteří již v Mexiku nežijí? Přetrvává tato tradice i za hranicemi anebo je nahrazena tradicí hostitelské země? Prostřednictvím sociálních sítí jsem měla možnost od mnohých, kteří v zahraničí žijí, tyto informace zjistit.

Jelikož mnozí nemají své zesnulé pochované v zemi, do které se přistěhovali, tradiční oslavy přežívají spíše v privátním prostoru. Lidé svým zesnulým staví oltáře. Tradiční dekorace si buď přivezli s sebou anebo se je snaží adekvátně nahradit třeba i vlastní výrobou.

„Žijeme v Německu, takže jsme si už předtím přivezli věci z Mexika (papír, hliněné hrnce) a připravujeme pan de muerto, připravíme fotky v hezkých rámečcích, koupíme svíčky a vaříme jídlo co nejvíc autentické, jak jen můžeme.“ (Dotazníková příloha, respondent 28.)

„Postavíme oltář, připravíme jim jídlo, seženeme anebo vyrobíme věci na oltář, mluvíme s našimi zemřelými a připomínáme si je. Chodíme na mši.“ (Dotazníková příloha, respondent 65.)

„Ano, doma s dcerami oltář stavíme a dokonce můj manžel, Angličan, nám pomáhá. Stavíme jej na začátku října, dáme fotografie našich rodinných příslušníků, kteří už nejsou, jejich oblíbené jídlo, vystříhaný dekorativní papír různých barev a papírové květy aksamitníku.“ (Dotazníková příloha, respondent 87.)

„S mojí dcerou připravíme oltář, hodně jídla, svíček, květiny, Snažíme se, aby to bylo co nejvíce mexické. Když jsem v Mexiku, všichni se obléknou jako kostlivci a Catriny, všude stojí oltáře. V Kolumbii, nic...“ (Dotazníková příloha, respondent 42.)

„V Mexiku jsem jedl pan de muerto a horkou čokoládu, ale doma jsem nikdy oltář nestavěl. Ted' co bydlím v Brtánii, oltář stavím.“ (Dotazníková příloha, respondent 79.)

Velmi časté je také to, že se v tyto dny Mexičané scházejí, oslavují společně a nahrazují si tak setkávání s rodinou.

„Sejdu se s ostatními Mexičankami na jednom setkání a vysvětlujeme dětem, o co se jedná.“ (Dotazníková příloha, respondent 3.)

„Pozvu kamarády na večeri a něco popít. Slavím doma s tím, co mám. Tady v Německu není moc možností.“ (Dotazníková příloha, respondent 51.)

„V Mexiku ano. Tady ve Španělsku se scházíme se skupinou Mexičanů a oltář děláme ve skupině.“ (Dotazníková příloha, respondent 71.)

„V Praze děláme hromadné oslavy s mexickou komunitou. Stavíme oltáře a slavíme s muzikou a tradičním jídlem.“ (Dotazníková příloha, respondent 121.)

Jak už jsme výše zmínila, globalizace velmi napomohla rozšíření ponětí o této tradici po celém světě. Díky tomu mohou Mexičané zažít atmosféru Día de Muertos i za hranicemi a zúčastnit se kulturních akcí zasvěcených tomuto tématu.

„Doma neděláme nic vlastního, ale když můžeme, chodíme na akce, které se v Paříži k tomuto tématu pořádají.“ (Dotazníková příloha, respondent 55.)

„Stavím malý oltář pro moje milované zesnulé. Účastním se různých akcí, které souvisejí s Día de Muertos, které předvádějí mexický folklór.“ (Dotazníková příloha, respondent 83.)

„Teď, co jsem v USA, jen stavíme oltář a chodíme na akci, kterou pořádá Mexický konzulát ve Filadelfii.“ (Dotazníková příloha, respondent 91.)

Mexičané jsou na svou jedinečnou tradici náležitě pyšní a o to víc za hranicemi. Jak jsem se sama přesvědčila, rádi o průběhu oslav vyprávějí a je pro ně důležité, aby byla pochopena ta pravá podstata svátku. Těší je, že se tato tradice dostává více do povědomí například i na území Evropy, ale již je netěší to, že ne vždy jsou lidé obeznámeni i s významem celé této tradice.

„Bohužel tady v Evropě se neslaví, ale vždy se snažím jít do nějaké restaurace nebo na místo, kde mají nějaký oltář, abych si ho vyfotil a sdílel jej na sociálních sítích, aby poučil ostatní kultury o krásné tradici, kterou máme v mé zemi.“ (Dotazníková příloha, respondent 2.)

„Poslední roky jsem ujala organizování stavění oltáře a oslav mexické společnosti na mojí univerzitě. To, co jsme dělali, bylo stavění velkého oltáře věnovaného jedné mezinárodně známé osobnosti, která zemřela tento rok. Protože jsem tento rok promovala, tak teď půjdu jen na oslavu a sním spoustu pan de muerto. Přemýšlím, že udělám oltář i doma, ale ještě jsem se nerozhodla.“ (Dotazníková příloha, respondent 64.)

„Líbí se mi koukat se na oltáře do domů (to když jsem žil v Mexiku), teď žiju v Montpellier už skoro tři týdny, takže chci udělat můj vlastní a také jsme o tom mluvili s francouzskou rodinou mého manžela, aby poznali to, co je pro nás Mexičany El Día de Muertos.“ (Dotazníková příloha, respondent 63.)

„V poslední letech tato oslava ve Velké Británii vzrostla. Ale ne Día de Muertos (mystický), tahle oslava je moc komerční, teď hodně lidí organizuje Día de Muertos vědí, že to přinese mnoho zisku. Dělají párty, kde se lidé opijí a nedochází jim význam, neoceňují to, tak jak si to zaslouží. Nicméně já jsem zapálená udržet naši tradici. Například jsem mnoho let

naléhala, aby se oslavám říkalo Día de Muertos, zatímco mexická ambasáda nazývá oslavy Day Of The Dead.“ (Dotazníková příloha, respondent 116.)

Avšak jsou i tací, kteří tuto tradici neslaví tradičním způsobem. Někteří Día de Muertos neslaví vůbec, jiní z části nebo jej zamění za oslavy podobné Halloweenu.

„Neslavím El Día de Muertos.“ (Dotazníková příloha, respondent 24.)

„Je to den jako každý jiný. Jen děláme školní práce s našimi dětmi. Jíme pan de muerto, to jo, to je rodinné pravidlo a jíme ho s horkou čokoládou.“ (Dotazníková příloha, respondent 26.)

„Od té doby, co jsem se odstěhovala z Mexika do Londýna, chodím jen na party a převlékám se do kostýmu. Ale je zvykem udělat mrtvým oltář.“ (Dotazníková příloha, respondent 120.)

6.2 Náboženský kontext

Jednou z výzkumných otázek bylo, do jaké míry ovlivňuje víra oslavy tohoto svátku. Stejně tak, jako je v Mexiku téměř 90% populace věřících, bylo tak i u mých respondentů.

Musím přiznat, že jsem k této otázce přistupovala poněkud předpojatě. Již předem jsem si stanovila, že je jasné, že věřící Día de Muertos slaví a nevěřící nikoli. To se v zápětí ukázalo jako velmi mylná hypotéza. Ačkoli se lidé modlí, navštěvují kostely a hřbitovy, chodí na mše a zdobí oltáře kříži a jinými sakrálními symboly; kořeny tohoto svátku jsou hluboce zakořeněny v pohanské tradici. (viz. Kapitola 2)

Zjistila jsem, že náboženství na to, zda se Día de Muertos slaví či nikoli markantní vliv nemá. Náboženství oslavy nenařizuje a ani nezakazuje, záleží tedy na samotných lidech, zda tuto tradici dodrží.

„Jdu na párty s kamarády, jím pan de muerto, piju čokoládu. Nejsem věřící, takže nechodím na hřbitov jako většina.“ (Dotazníková příloha, respondent 73.)

S otázkou náboženství souvisí také to, zda lidé doopravdy věří v to, že duše zesnulých v tyto dny navštěvují své pozůstalé a do jaké míry to souvisí s tím, zda jsou věřící. Ani zde nelze vyvodit jednoznačný závěr. Obecně by se dalo říci, že když se rozhodneme slavit Día de Muertos, logicky věříme, že duše zesnulých nás navštíví. Není tomu tak ale ve všech případech.

„Samozřejmě, každá věc, která se dá na oltář má svůj význam a je jasné, že duše se vrací.“ (Dotazníková příloha, respondent 107.)

„Ano, věřím v posmrtný život a nemyslím si, že duše přicházejí díky oltáři.“ (Dotazníková příloha, respondent 113.)

„Čekal bych, že ano, ale doopravdy myslím, že ne. Jen očekávám, že se mají dobře a budou moci znovu žít klidnějším životem (tedy převtělit se).“ (Dotazníková příloha, respondent 114.)

„Ne. Nevěřím v posmrtný život. Oltář se staví jako prostředek spojení rodiny, je to rituál. Teď jak jsem sám v Londýně, nemám s kým podobný rituál dělat.“ (Dotazníková příloha, respondent 115.)

„Myslím si, že oni vědí, že jim někdo s láskou připravil oltář. A pro mě je důležité cítit, že stále můžu udělat něco speciálního pro mého syna. Proto kupuju ty nejlepší ingredience. Ty nejchutnější tamales a oblíbené pití.“ (Dotazníková příloha, respondent 117.)

„Samozřejmě, že nás navštěvují, protože rodinné soužití není jen s živými, ale také s předky. Cítí se jejich přítomnost. Jestli jsi měla příbuzného, který byl nezbedný, schová tvoje věci (klíče, osobní věci, atd.), které se poté zase objeví, pokud si měla hrozivého příbuzného, rozhází ti harampádí, shodí ti skleničku tam, kde piješ...atd. Když se mlíš k oltáři, cítíš, že jsou s tebou a je to tak, dojde ti ta jejich přítomnost. Musíš být velmi pozorná a vidět ty detaily, které se okolo tebe dějí, také by jsi měla znát zvyky svých zesnulých, abys mohla rozeznat, kdo tě v tento speciální den příšle navštívit.“ (Dotazníková příloha, respondent 122.)

„Nevěřím v to, ale je hezké si myslet, že by to tak mohlo být.“ (Dotazníková příloha, respondent 3.)

„Oni jsou okolo nás po celý čas, ne jen v tento den.“ (Dotazníková příloha, respondent 9.)

„Ne. Tyhle oslavy jsou pro nás. Oni už odpočívají.“ (Dotazníková příloha, respondent 19.)

„Nejsem si jistá, jestli se vracejí, ale věřím, že tam, kde je duše, přijímá výhody z našeho modlení. Cítím, že večer el pan de muerto nebo vystavit jeho fotky, je něco, co mi dělá dobře, jako živé. Připomenout si je, udělat si čas a vzpomenout na to, co se s nimi děje. To je pro ně obohacující, už nejsou živí, ale cítím, že jim prospívá modlení. Poprosit boha, aby uzdravil to, co se má uzdravit v duši zemřelého.“ (Dotazníková příloha, respondent 31.)

„Posmrtný život ano. Doma necháváme mrtvé v klidu a respektujeme je. Když tě přijdou navštívit, nepotřebují žádnou obět.“ (Dotazníková příloha, respondent 48.)

„Ano, ano věřím. Druhý den i jídlo z oltáře chutná jinak. Duše našich příbuzných snědí podstatu jídla.“ (Dotazníková příloha, respondent 50.)

„Ano, věřím v posmrtný život. Nevěřím, že se jen vracejí v El Día de Muertos. Věřím v nebe, a že občas tam nemohou zůstat v klidu.“ (Dotazníková příloha, respondent 65.)

„Nejsem si jistá a nevěřím v to, protože mi to není jasné, ale víra hory přenáší a jestli existuje možnost, že by to byla pravda, tak je to protože se to rozhodnu dělat. Věřím, že po smrti je další dimenze a věřím, že mrtví mohou sestoupit a navštívit nás v jakékoli roční době, ale nejsem si jistá, jestli přímo v tento den sestupují, aby si vychutnali jídlo... Můj otec je už rok po smrti a od té doby mě tato tradice naplňuje nadějí na to, že sestoupí. Přestože jsem ho v určitých situacích cítila na blízku, upřednostňuji nechat mu něco speciálního k jídlu.“ (Dotazníková příloha, respondent 72.)

Z uvedený výpovědi můžeme posoudit, že vnímání Día de Muertos jako takového opravdu záleží na každém individuálně. Každý z respondentů měl pro posmrtný život jiné, vlastní vysvětlení. Dle mého názoru celou situaci nejlépe vystihl Respondent 122. *„Ne, jsou to symbolismy. Jsou to činy lásky a paměti. Měli bychom je přivolávat s radostí s vědomím, že nabízíme činy a modlitby, aby odpočívali. Oltáře a způsob jakým se prezentují, jsou vyvrcholením našich citů. Jsme nakloněni tradicím, aby předhispánské tradice nepadly v zapomnění. Ale, to co si myslíme, přinejmenším v mém případě, je to, že je to příležitost ukázat naši lásku všem, kteří odešli, navíc i těm, které si nikdo nepamatuje. Je to velký akt milosrdenství.“*

6.3 Día de Muertos a jeho význam

V předchozích kapitolách jsme si nastínili, jak je Día de Muertos chápán ve společnosti. Do jaké míry ovlivní oslavy to, že se lidé přestěhují do jiného státu a jakým způsobem na tuto tradici působí náboženství. Tyto faktory ovlivní celkové smýšlení jedinců o této tradici.

Polední otázkou, kterou jsem svým respondentům položila, byla, co pro ně El Día de Muertos znamená, jaký je jeho význam. Odpovědi byly různorodé, jednalo se o vlastní názor respondentů. Avšak v některých bodech se výrazně shodovaly.

Pro mnohé z respondentů je El Día de Muertos jeden z hlavních rysů mexické kultury. Spojuje veškerou mexickou podstatu, historii s přítomností. Mexičané jsou na tuto tradici velmi pyšní a cítí potřebu předávat ji dál v tom pravém smyslu. Říkají, že Día de Muertos

je nejdůležitější tradicí v jejich kultuře a takovému pojetí kultu smrti je to jediné správné a logické. Odkazují zejména na náboženský a kulturní synkretismus.

„Je to součást mých kořenů a tu předávám mému synovi s hrdostí.“ (Dotazníková příloha, respondent 13.)

„Je to jedno z nejvyšších představení mexické kultury. Naplňuje mne hrdostí.“ (Dotazníková příloha, respondent 64.)

„Je to ta nejdůležitější z mexických tradic a také pro mě. Reflektuje naše kořeny a opravdové smýšlení, i když církev teď říká, že to je smýšlení katolické. Pravdou je, že není, tohle smýšlení se zrodilo mnohem dříve, než Španělé udělali z Mexika kolonii. Tato tradice je nejvíce o Mexiku a jeho kořenech.“ (Dotazníková příloha, respondent 72.)

„Je to jedna z nejsilnějších tradic v Mexiku a s velkou popularitou v zahraničí. Pro mě je to potvrzení mexické identity po kolonizující minulosti. El Día de Muertos mi tuhle možnost dává, kulturní a náboženský synkretismus je neuvěřitelný. Mísí to předhispanšské s tím španělským, v chutích jídla, písních v náhuatlu a španělštině nebo latině v církvi, barvách oblečení a v pití jako tequila, mezcal, champurrado. Líbí se mi jak jako Mexičani máme blízko k smrti, nemáme z ní strach, bavíme se s ní, oslavujeme ji. Je nám tak blízká, že ji pociťujeme jako něco tak vlastního lidství, že už to není tabu, ale oslava a radost.“ (Dotazníková příloha, respondent 73.)

„Líbí se mi. Reprezentuje náboženský synkretismus v Mexiku.“ (Dotazníková příloha, respondent 88.)

„Tak je to velmi zajímavý rituál, taky jako Mexičani máme odlišnou představu o smrti. I když jsme jedna ze zemí, která byla kolonizovaná a podřízená katolictví, myslím si že, tato tradice El Día de Muertos je resistencí proti křesťanskému náboženství a jeho normám.“ (Dotazníková příloha, respondent 115.)

Pozoruhodné jsou odpovědi některých Mexičanů žijících v zahraničí. Pro mnohé z nich jakoby Día de Muertos ztratil význam. Naopak jiní našli ten pravý smysl právě až za hranicemi.

„Kdybych žil v Mexiku, tak bych to slavil. Tady ne.“ (Dotazníková příloha, respondent 15.)

„Jako malá jsem s mojí rodinou chodívala jíst na hřbitov „s naší rodinou“ (mrtvou) tamales. Skoro pravidelně, na hromadných místech, jako může být práce, škola (když jsem

studovala) se dělá oltář a jí se pan de muerto. Osobně poprvé plánuju doma postavit jednoduchý oltář (žila jsem nějaký čas v zahraničí a žítí v zemi ne tak milé a daleko od mé vlasti, film Coco mě chytil za srdce) S oltářem nebo bez oltáře, půjdu do domu nějakého kamaráda nebo příbuzného jíst pan de muerto s čokoládou. Tenhle rok, i když ještě nemám nic naplánovaného, byla bych stejně se svým manželem, s kýmkoli, ale ano oslavím to.“ (Dotazníková příloha, respondent 3.)

„Nic. Jenom je to část mexické kultury.“ (Dotazníková příloha, respondent 110.)

„Znamená moje kořeny, můj původ a jako matka mám povinnost předat to mé dceři a o to více, když nežijeme v Mexiku.“ (Dotazníková příloha, respondent 104.)

Avšak téměř pro každé z mých respondentů má tato tradice hlavně rodinný význam. Jak již bylo několikrát zmíněno mnou i respondenty, je to čas, kdy je rodina pohromadě a vzpomíná na své předky a toho si Mexičané velmi váží.

„Znamená naději, že se naše milované bytosti, která tu již nejsou, mohou vrátit a být nám po boku.“ (Dotazníková příloha, respondent 23.)

Z odpovědí byl také občas cítit skeptizmus a nelibost k tomu, jak se Día de Muertos změnil.

„Popravdě nemá význam, myslím si, že se tradice ztratila na severu Mexika.“ (Dotazníková příloha, respondent 114.)

Podle mého názoru Día de Muertos nejlépe vystihl Respondent 35. *„Moje podstata, moje dětství, moje milované bytosti, které už odešli, moje rodina. Vzpomínka odkud přicházím a kam půjdu, moje země, moje národnost, moje kultura a sjednocení mých milovaných (rodina a přátelé).“ (Dotazníková příloha, respondent 33.)*

Závěr

Día de Muertos, mexický svátek, který jinde na světě nemá obdoby, se koná ve stejném období jako u nás Dušičky. Svátek, jak jej známe v dnešní době, je výsledkem spojení mezoamerického náboženství a křesťanství, které se odehrávalo na pozadí kolonizace. Podstata tohoto svátku spočívá v ojedinělém vzpomínkovém rituálu. Ve dnech oslav se hřbitovy rozzáří svitem desítek svící pokládaných na hroby a zaplní se lidmi, kteří přišli svým zesnulým hroby vyzdobit a také se s nimi znovu setkat. V domovech se staví oltáře, které napomáhají duším zesnulých opět vstoupit na zemi mezi živé.

Z mé práce vyplývá, že oslavy Día de Muertos jsou v každé části Mexika oslavovány trochu jiným způsobem. Markantní rozdíl můžeme zaznamenat mezi rurálními oblastmi a velkými městy. Protože je má práce obecným popisem oslav Día de Muertos, nepřináší přesné definování charakteristických znaků pro jednotlivé oblasti.

Během vypracovávání bakalářské práce jsem se mnohokrát ocitla ve slepých uličkách. Zejména u čtvrté a páté kapitoly jsem měla problém nalézt vyhovující odbornou literaturu, která by byla pevným základem pro teoretický výklad. Jelikož česky psané zdroje povětšinou takové informace neobsahovaly, rozhodla jsem se hledat v zahraničních publikacích. Potřebné informace jsem také získávala přímo od obyvatel Mexika, kteří nejen, že mi zodpověděli bezpočet mých otázek, ale také mi doporučili několik dalších zdrojů. Zde se ocitáme před dalším problémem, a to sice před jazykovou bariérou, která mě doprovázela po celý čas psaní této práce. Komunikace s Mexičany nebyla vždy lehká, neboť španělský jazyk používaný v Mexiku se liší od španělského jazyka (kastilština), který je typický pro Evropu a to především v ohledu užívání rozdílného lexika. Většinu informací jsem získala pomocí dotazníků a rozhovorů. Jak jsem se v jedné z kapitol zmiňovala, získávání informací zprvu neprobíhalo podle mých představ. Dotazovaní z počátku nebyli nakloněni mi na otázky odpovědět a ti, kteří odpovídali, většinou odpověď okopírovali z internetu. To mě přimělo otázky přehodnotit a formulovat je více konkrétně a díky tomu jsem získala kýžené odpovědi. Troufám si říci, že právě získávání informací ze zahraničních zdrojů doplněné o výpovědi respondentů významně obohacují celý obsah mé práce.

Jedním z cílů bylo zhodnocení sociálně-kulturního a náboženského kontextu Día de Muertos. Tomuto tématu se věnuji v šesté kapitole; vycházím zde z již získaných poznatků, které propojuji s odpověďmi získaných od respondentů. Na základě těchto

informací jsem se snažila dojít k obecným závěrům. Avšak jsem si vědoma toho, že vzhledem k počtu mých respondentů mohu o obecných závěrech pouze spekulovat.

Následkem kolonizace a náboženské conquisty museli původní obyvatelé přijmout nový způsob života založený na dogmatu víry. Tím se oddělili od původní tradice, symbolů a systému zákonů komunity. V tomto ohledu se původní rituály Día de Muertos staví proti křesťanskému smýšlení. V souladu s křesťanstvím je zakázáno vzdávat úctu a praktikovat rituální obřady na počest mrtvým. Jen Bůh je objektem uctívání. Právě proto křesťanství v současné době při oslavách Día de Muertos nehraje významnou roli.

Toto prolínání dvou rozdílných kultur pokračuje i v dnešní době a tak můžeme pozorovat přibývání cizokrajných symbolů. Každý region má určité procento migrantů, kteří s sebou přinášejí nové symboly, které jsou vlastní oblasti, ze které pocházejí. Takto můžeme hovořit o vlivu Spojených států amerických na Mexiko. Jak už jsem v průběhu práce naznačovala, tradice Día de Muertos a s tím spojený Día de Todos Santos (Svátek Všech svatých) se pomalu vytrácí. Velkou roli v tomto ohledu hraje komerce, která z tradičních svátků dělá především něco moderního a žádoucího, aniž by kladla důraz na tradici. Takovou proměnu můžeme zaznamenat také u obdobného svátku, Halloweenu. Ve velkých městech je možné se setkat s tím, že oba svátky probíhají paralelně anebo splývají.

Na závěr bych ráda zdůraznila jednu ze zajímavých informací, která vyplývala z výpovědí respondentů. Všichni respondenti vnímají tento svátek jako součást jejich identity a jsou na něj velmi hrdí a to bez ohledu na to, zda Día de Muertos slaví. Je to jeden z nejdůležitějších mezníků v roce, troufám si říci, že pro mnohé důležitější než Vánoce. Právě proto ve mně tato informace vyvolává smíšené pocity. Pokud se lidé s Día de Muertos identifikují, oslavy pro ně znamenají připomenutí jejich kořenů a tato tradice pro ně má velký význam, jak je tedy možné, že právě mnozí z nich Día de Muertos vůbec neslaví. Nabízí se tedy otázka, jak tato skutečnost může ovlivnit budoucnost svátku. Budou se tyto tradiční oslavy dne mrtvých konat jen ve vesnických oblastech a z velkých měst se budou postupně vytrácet? Vytrácí se pomalu tradice Día de Muertos ve své ryzí podobě a přetrvává jen díky vzrůstající komerci? Anebo tradici udržuje fakt, že je zapsána na seznamu UNESCO? Vzhledem k počtu mých respondentů nemohu vyvodit rozhodující závěr, přesto si myslím, že by bylo záhodno se této problematice dále věnovat.

Seznam použitých zdrojů

MONOGRAFIE

ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti*. I., [Doba ležicích]. Praha: Argo, 2000, 358 s. Každodenní život, sv. 7. ISBN 80-7203-286-0.

BELL, Catherine. *Ritual, Perspectives and Dimensions*. Oxford: Oxford University Press, 1997. ISBN 0-19-511052-8

BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008, 335 s. ISBN 978-80-7367-378-9.

CARRASCO, David. *Náboženství Mezoameriky: kosmovize a obřadní centra*. Praha: Prostor, 1998, Obzor, Náboženské tradice světa, sv. 6. ISBN 80-85190-72-9.

DEFIBAUGH, Denis. Ward S. Albro. *The Day of the dead*. Texas: Texas Christian University Press, U.S., 2007. ISBN 978-0-87565-349-5.

ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení*. 4, Od epochy objevů po současnost. Praha: Oikoymenh, 2007. ISBN 978-80-7298-282-0.

ELIADE, Mircea. *Mýtus o věčném návratu: (Archetypy a opakování)*. Přeložil Eva STREIBINGEROVÁ. Praha: ISE, 1993, 102 s. Oikúmené. ISBN 80-85241-51-X.

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008, 407 s. ISBN 978-80-7367-465-6.

FRÝD, Norbert. *Mexická grafika*. Praha: SNKLHU, 1955, 98 s. Současné umění, sv. 17.

HRABÁKOVÁ, Ludka. *Úvod do kulturní antropologie*. Liberec, 2013. ISBN 978-80-7494-001-9.

KAŠPAR, Oldřich a Jaroslav MALINA. *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Předkolumbovská Amerika z antropologické perspektivy*. Brno: NAUMA, 2002. ISBN 80-210-2848-3.

KLÁPŠŤOVÁ, Kateřina a Čestmír KRÁTKÝ. *Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky: Mexiko a Střední Amerika*. Praha: Libri, 2001, 156 s. ISBN 80-7277-065-9.

- KLÍMA, Jan. *Dějiny Latinské Ameriky: vývoj oblasti, regionů a států*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2015, 584 s. ISBN 978-80-7422-368-6.
- KLIVAR, Miroslav. *Karikatura bojující: Antologie současné politické karikatury a kresby 1945-1962*. Praha: Nakl. čs. výtvarných umělců, 1963, 179 s.
- KÖNIG, Franz. *Lexikon náboženství*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85605-51-1.
- MALINA, Jaroslav. *Velký antropologický slovník*. Brno: CERM, 2009. ISBN 978-80-7204-560-0.
- MORLEY, Sylvanus G. *Mayové*. Praha: Orbis, 1977. ISBN 28.605-22-857.
- MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Vyd. 2. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, 268 s. Studijní texty. sv. 15. ISBN 80-86429-25-3.
- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. V Praze: Vyšehrad, 2004, ISBN 80-7021-397-3.
- OWUSU, Heike. *Symboly Inků, Mayů a Aztéků*. Olomouc: Fontána, 2004, 274 s. ISBN 80-7336-195-7.
- SÉJOURNÉ, Laurette. *Pensamiento y religion en el Mexico antiguo. México: Fondo de Cultura Económica*, 1980. ISBN 968-16-0554-3.
- SLAVICKÝ, Stanislav. *Scénické tradice Latinské Ameriky*. Praha: Kant, 2013, 136 s. Disk. Velká řada, sv. 27. ISBN 978-80-7437-117-2.
- SODI M., Demetrio. *Los Mayas: Vida, cultura y arte a través de un personaje de su tiempo. México D.F.: Panorama*, 1990. ISBN 968-38-0040-8.
- SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie*. Praha: Karolinum, 2005, 667 s. ISBN 80-246-0337-3.
- STANDISH, Peter. *The States of Mexico: A Reference Guide to History and Culture*. London: Greenwood Press, 2009. ISBN 978-0-313-34223-3.
- TURNER, Victor. *Průběh rituálu*. 1475. Brno: Computer Press, 28.dubna48n. 1. ISBN 80-722-6900-3.

VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Přeložil Helena BEGUIVINOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. Mythologie. ISBN 80-7106-178-6.

VAVŘINOVÁ, Valburga. *Abeceda Dušiček a Halloweenu*. Praha: Krásná paní, 2011, sv. 8. ISBN 978-80-86713-79-3.

VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*. V Praze: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-7429-627-7.

VLČKOVÁ, Jitka. *Encyklopedie keltské mytologie*. Libri. ISBN 978-80-727-7066-3.

PERIODIKA

Patrimonio Cultural y Turismo. Cuadernos 16: La festividad indígena dedicada a los muertos en México: obra maestra del patrimonio oral e intangible / Unesco. México: D.F.: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 2005. ISSN 1665-4617. Dostupné z: https://www.cultura.gob.mx/turismocultural/publi/Cuadernos_19_num/cuaderno16.pdf

KINEMATOGRAFIE

Nech žije Mexiko! [¡Que viva México!] [dokumentární film]. Réžia Sergej Michajlovič EJZENŠTEJN a Grigori ALEKSANDROV. USA/Mexiko, 1932.

ONLINE ZDROJE

Tradiciones y fiestas mexicanas: Cómo Hacer un Altar de Muertos paso a paso. *MéxicoDestinos.com* [online]. México, c2007-2016 [cit.2018-11-18]. Dostupné z: <https://www.mexicodestinos.com/blog/2013/08/como-hacer-un-altar-de-muertos/>

La tradición y los significados del Día de Muertos en México. *El universal* [online]. México, c2010-2018 [cit. 2018-11-18]. Dostupné z: <http://de10.com.mx/vivir-bien/2015/11/01/la-tradicion-y-los-significados-del-dia-de-muertos-en-mexico>

El Calavera: la caricatura en tiempos de guerra. *SciELO México* [online]. México, 2001 [cit. 2018-11-18].

Dostupné z: http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0185-12762001000200003

Lo que no sabías de las calaveritas del Día de Muertos. *Aristegui Noticias* [online]. 2013 [cit. 2018-11-18]. Dostupné z: <http://aristeguinoticias.com/3110/kiosko/lo-que-no-sabias-de-las-calaveritas-del-dia-de-muertos/>

El origen de las calaveras literarias. *MILENIO DIARIO* [online]. México, 2017 [cit. 2018-11-18]. Dostupné z: <http://www.milenio.com/cultura/el-origen-de-las-calaveras-literarias>

El Mariachi, música de cuerdas, canto y trompeta. *UNESCO* [online]. Paris, 2011 [cit. 2018-11-18]. Dostupné z: <https://ich.unesco.org/es/RL/el-mariachi-musica-de-cuerdas-canto-y-trompeta-00575>

Jim Nikas, TedxSanMigueldeAllende. In: Youtube [online]. 12. 1. 2011 [cit.2018-11-18]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=Hj1VNGHMNpA>. Kanál uživatele TEDx SanMigueldeAllende.

La Catrina, creación de José Guadalupe Posada. In: Youtube [online]. 31. 10. 2013 [cit.2018-11-18]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=MINzz15I6j8>. Kanál uživatele Mexiquense Noticias

100 Años de Posada y su Catrina: Day of the Dead 2013. In: Youtube [online]. 10. 10. 2013 [cit.2018-11-18]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=7J0zKS0zDHs> Kanál uživatele: CAN TV

La Catrina reportaje (artesanías de Capula Mich.). In: Youtube [online]. 28. 10. 2011[cit.2018-11-18]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=SmUs-aTiV-0> Kanál uživatele: Fernando Jaramillo Estrada

Día de Muertos en Mexico Una tradicion que no muere. In: Youtube [online]. 24. 9. 2016 [cit.2018-11-18]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=WRFIUGu-6hk> Kanál uživatele: Toño Chucho Viornery

El mejor documental del día de muertos en Mexico 2017. In: Youtube [online]. 18. 10. 2017 [cit.2018-11-18]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=41g4G-OwTZQ> Kanál uživatele: ger ibarra

Documental / Día de Muertos en Zacoalco de Torres Jal. Méx.. In: Youtube [online].4. 11. 2013 [cit.2018-11-18]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=99zEQ8OyVu8> Kanál uživatele: Rafael Ortiz

Seznam příloh

Obrazová příloha

- Příloha 1: Dušičkové pečivo
<https://www.receptnajidlo.cz/%C5%A0kvarkov%C3%A9placky++caletky+recept>
- Příloha 2: Mapa Mezoameriky
https://sk.wikipedia.org/wiki/Mezoamerika#/media/File:Region_Mesoamerica.png
- Příloha 3: Tlalocan
<https://en.wikipedia.org/wiki/Tl%C4%81%C5%8Dc%C4%81n#/media/File:Tlalocan.jpg>
- Příloha 4: Oltář
<http://www.portodoslosmedios.com/2014/10/como-se-hace-un-altar-de-dia-de-muertos.html>
- Příloha 5: Tříúrovňový oltář
https://www.mexico.mx/es/articles/halloween_vs_dia_de_muertos_tu_cual_festejs
- Příloha 6: Víceúrovňový oltář
<http://www.imdosoc.org/web/amor-y-muerte/>
- Příloha 7: Pan de muerto
<https://hotbook.com.mx/el-mejor-pan-de-muerto-de-la-cdmx/>
- Příloha 8: El Cempasúchil
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Flores_de_cempas%C3%Bachil_en_la_tradici%C3%B3n_mexicana..JPG
- Příloha 9: El papel picado
<https://www.etsy.com/listing/110058467/dia-de-los-muertos-tissue-paper-paper>
- Příloha 10: Las calaveritas
<https://www.flickr.com/photos/manuelhborbolla/5155681854>
- Příloha 11: Xoloitzcuintle
<http://www.cmku.cz/cz/seznam-plemen-159/286>
- Příloha 12: Oslavy Día de Muertos ve veřejném prostoru
Archiv autorky
Archiv autorky
<https://novedadesdetabasco.com.mx/2016/11/02/asi-festeja-mexico-el-dia-de-muertos/dia-de-los-muertos-the-love-affair-mexico-has-with-death-cemetery/>

- Příloha 13: Marichi
<https://www.tripsavvy.com/mexican-mariachi-music-1588856>
- Příloha 14: José Guadalupe Posada
<https://vanguardia.com.mx/articulo/jose-guadalupe-posada-la-tragica-vida-del-artista-que-murio-en-la-miseria>
- Příloha 15: Smrtka revolucionářky
[https://es.wikipedia.org/wiki/Jos%C3%A9_Guadalupe_Posada#/media/File:3_Calavera_de_la_Adelita_\(soldadera\).jpg](https://es.wikipedia.org/wiki/Jos%C3%A9_Guadalupe_Posada#/media/File:3_Calavera_de_la_Adelita_(soldadera).jpg)
- Příloha 16: Smrtka zločince
<http://www.thinkstockphotos.de/image/stock-illustration-la-calavera-oaxaque%C3%B1a-mexikanische/497421238>
- Příloha 17: Don Quijote
https://es.wikipedia.org/wiki/Archivo:Don_quijote.jpg
- Příloha 18: Smrtka Francisca Madery
https://www.themonitor.com/image_ecd75350-0c38-11e3-b42e-0019bb30f31a.html
- Příloha 19: Smrtka Emiliana Zapaty
<https://www.greatbigcanvas.com/view/calavera-zapatista-attributed-to-jose-guadalupe-posada,2246431/>
- Příloha 20: Smrtka Victoriana Huerty
<https://motivosdelamarea.wordpress.com/2009/10/19/jos-guadalupe-posada-la-catrina-y-otras-calaveras/>
- Příloha 21: La Calavera Garbancera
<http://cafecafeartesanias.blogspot.com/2013/01/la-calavera-garbancera-la-catrina.html>
- Příloha 22: Diego Rivera
<https://www.diegorivera.org/>
- Příloha 23: Nedělní snění v parku Alameda (*Sueño de una tarde dominical en la Alameda Central*)
<https://cecottle.com/sueno-de-una-tarde-dominical-en-la-alameda-central/>
- Příloha 24: Detail malby Nedělní snění v parku Alameda se zaměřením na La Calavera Catrina

<http://www.wikimexico.com/articulo/sueno-de-una-tarde-dominical-que-no-termino-en-pesadilla>

- Příloha 25: Literární calavera La Calavera Garbancera
<https://www.newyorklatinculture.com/catrina/>
- Příloha 26: Podoby Catriny v současnosti
<http://storiesforghosts.com/la-catrina-dia-de-los-muertos/>
<https://hiveminer.com/Tags/catrina%2Cescultura>
https://www.mexican-folk-art-guide.com/papel-picado.html#.W_V40-hKhPY
- Příloha 27: Logo kapely „La Calavera de Frida“
<https://www.facebook.com/LaCalaveraDeFrida/>
- Příloha 28: Frida Kahlo jako calavera
<https://fineartamerica.com/art/paintings/skeleton+woman>
- Příloha 29: Kostým La Catrina
<https://hotelcasantica.com/blog/dia-de-muertos-en-oaxaca-2013/?lang=es>
<https://mundo.sputniknews.com/cultura/201711011073666043-muertos-mexico-fiesta-celebracion/>
- Příloha 30: Tetování La Catrina
<http://www.tattoo-models.net/66-best-day-dead-tattoos/>
- Příloha 31: COCO
<https://superclub.videotron.com/en/coco>

Dotazníková příloha

- Odpovědi respondentů
Z praktického důvodu jsou odpovědi respondentů uspořádány do přehledné tabulky. Prostřednictvím této přílohy chci především ukázat, s jakým počtem informací jsem pracovala. Jsem si vědoma snížené kvality čitelnosti v tištěné podobě, nicméně v elektronické podobě je kvalita o poznání lepší.

Obrazová příloha

Příloha 1

Dušičkové pečivo, také známé jako caletky anebo jednoduše škvarkové placky.

Příloha 2

Mapa Mezoameriky, oblasti zahrnující jižní, jihovýchodní a střední část Mexika, Belize, Guatemaly, Salvadoru a část Hondurasu, Kostariky a Nikaraguy

Příloha 3

Tlalocan, ráj ovládaný bohem blesku, deště a zemětřesení, Tlalocem. Nachází se ve východní části vesmíru.

Příloha 4

Oltář, jehož prostřednictvím se navracejí duše zesnulých zpět na zem.

Příloha 5

Tříúrovňový oltář, symbolizující nebe, zemi a očistec.

Příloha 6

Víceúrovňový oltář, jehož úrovně symbolizují to, co je nutné překonat, aby zesnulý mohl odpočívat v pokoji

Příloha 7

El pan de muerto, neboli chléb mrtvých. Typické pečivo podávané při oslavách El Día de Muertos. V Mexiku se těší velké oblibě a doporučuje se jej konzumovat společně s horkou čokoládou.

Příloha 8

El Cempasúchil, odborně Aksamitník rozkladitý, nazývaný také jako afrikán. Typická květina pro výzdobu oltářů a hrobů.

Příloha 9

El papel picado, zdobí nejen oltáře, ale také ulice a veřejné prostory.

Příloha 10

Las calaveritas, zdobené cukrové lebky. Na čela lebek se nadepisují jména zesnulých a pak se umísťují na oltář. Také se může nadepsat jméno dosud živého, čímž si lidé připomínají svůj osud.

Příloha 11

Xoloitzcuintle, neboli Mexický naháč je prastaré plemeno psa patřící ke klenotům mexické kultury. Přestože je to velmi známé plemeno, hrozí mu vyhynutí.

Příloha 12

Verejný prostor, studenti práv staví oltář ve škole

Veřejný prostor, vyzdobená výloha obchodu

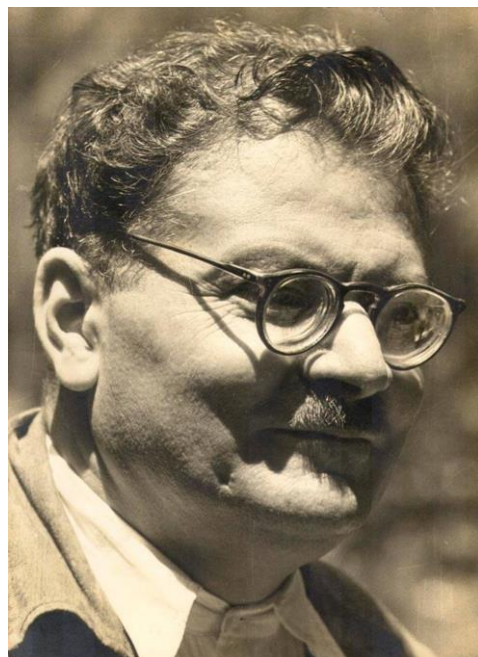
Veřejný prostor, lidé navštěvující své zesnulé na hřbitovech.

Příloha 13

Mariachi, tradiční hudební styl Mexika. Od listopadu 2011 bylo Mariachi zapsáno na seznam UNESCO v kategorii Mistrovské dílo ústního a nehmotného dědictví lidstva.

Příloha 13

José Guadalupe Posada (1852-1913), mexický ilustrátor a karikaturista. Proslavil se folklórními kresbami se socio-politickou tematikou a hlavně svým ilustracemi lebek a koster „las calaveras“ a vytvořením postavy La Calavera Garbancera.

Příloha 14

Smrtka revolucionářky, leptaný zinek, José Guadalupe Posada

Příloha 15

Smrtka zločince, leptaný zinek, José Guadalupe Posada

Příloha 16

Don Quijote, dřevoryt, José Guadalupe Posada

Příloha 17

Smrtka Francisca Madery, leptaný zinek, José Gaudalupe Posada

Příloha 18

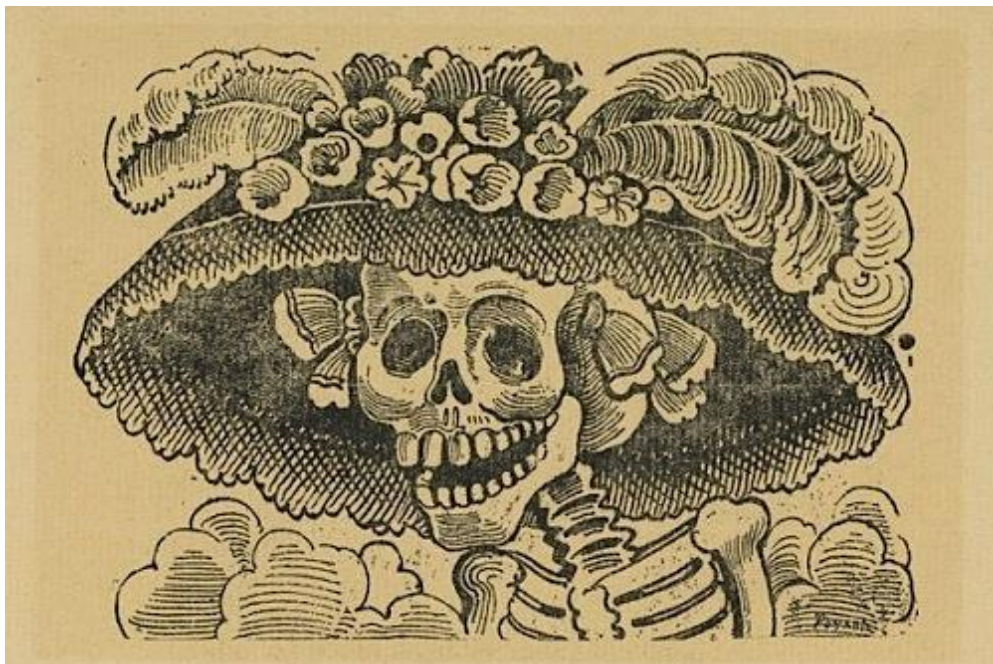
Smrtka Emiliana Zapaty (Calavera zapatista), dřevoryt, José Guadalupe Posada

Příloha 19

Smrtka Victoriana Huerty (Calavera huertista), dřevoryt, José Guadalupe Posada

Příloha 20

La Calavera Garbancera, leptaný zinek, José Guadalupe Posada

Příloha 21

Diego Rivera (1886-1957), významný malíř a hlavní představitel mexického muralismu (monumentální nástěnné malby)

Příloha 22

Nedělní snění v parku Alameda (*Sueño de una tarde dominical en la Alameda Central*), nástěnná malba, Diego Rivera.

Příloha 23

Detail malby **Nedělní snění v parku Alameda** se zaměřením na **La Calavera Catrina** (uprostřed)

REMATE DE CALAVERAS ALEGRES

Y SANDUNGUERAS

Las que hoy son empolvadas GARBANCERAS, pararán en deformes calaveras.

Hay hermosas garbanceras,
De corsé y alto tacón;
Pero han de ser calaveras,
Calaveras del montón.

Gata que te pintas chapas
Con ladrillo o bermellón:
La muerte dirá: «No escapas,
Eres cráneo del montón.»

Un exámen voy a hacer,
Con gran justificación,
Y en él han de aparecer
Muchos cráneos del montón.

Hay unas gatas ingratas,
Muy llenas de presunción
Y materas como rats,
Que compran joyas baratas
En las ventas de ocasión.

A veces se llaman «Rita»,
Otras se llaman «Consuelo»,
Y a otras les dicen «Pepita»;
A esas la muerte les grita:
«No se duerman, que yo velo;
Y en llegando la ocasión,
Que no mucho ha de tardar,
Heridas por un torzón,
Calaveras del montón,
Al hoyo iréis a parar.»

Hay unas «Rocas» fragantes,
Porque compran «Pachuli»,
Unas «Trinis» trigarantes,
Y unas «Cholas» palpitantes,
Dulces como un piruli;
Pero también la peña
Les dice sin emoción,
«No olviden a mi persona,
Que les guarda una corona
De muelas en el panteón.»

Vienen luego las mañoras
Que «Conchas» se hacen llamar,
Y que aunque sean pretenciosas,
No tienen perlas preciosas,
Sino magre hasta más Jar.
A éstas y a las Filomenas,
Que usan vestido zaucón
Y andan de algodón rellenas,
Les ha de acabar sus penas
La Fata con su azdón.

Siguen las Petras sirosas,
Las Clotides y Manueles,
Que poseas y mantecoras,
Son flojas y pingajosas,
Y rompen muchas cazuelas.
La enlutada misteriosa,
Que impera allá en el Panteón,
Y es algo cavilosa,
Con su guadaña flosa
Las echará al socavón.

Las Adelaidas traidoras,
Que aparentan emoción
Si oyen frases seductoras,
Y que son estafadoras
Y muy flojas de pilón;
Se han de ver próximamente,
Sin poderlo remediar,
Sumidas enteramente
En el hoyo pestilente
De donde no han de escapar.

Las Enriquetas melosas,
Unidas a las Julianas
Y a las Virginias tramposas,
Que compran baratas cusas,
Aunque resulten mal sanas;
Pagarán su picardía
Y sus mañas de agiotista,
Sumiéndose en la estrechez
Y en la inmundicia lobreguez
Porque la muerte es muy lista.

Las pálidas Carolinas,
Que se van a platicar
En la tienda y las esquinas,
Y se la echan de castrinas
Porque se saben peinar:

Han de dejar sin excusa
Los listones y el crepé,
Y en un hoyo cual de tusa,
Se hundirán con todo y blusa,
Con chollos y con corsé.

Las Marcelas y las Saras,
Que al Cue van a gozar,
Vendiendo hasta las cucharas,
Y se embadurnan las caras
Porque pretenden gustar,
Serán indudablemente,
Sin ninguna discusión,
De improviso o lentamente
Esqueleto pestilente,
Calaveras del montón.

Y las galas de figón,
Que se hacen llamar «Carmela»,
Por producir emoción,
Y tienen el bodegón
Tan sucio que desconsuela;
Han de pagar su pereza
Que dá mortificación,
Sumiéndose de cabeza
En el fondo de la mesa,
A ser cráneos del montón.

En fin, las Lupes y Pitas,
Las Eduwigis y Lulas,
Las perfumadas Anitas,
Las Julias y las Chuechitas,
Tan amantes de las galas;
Han de sufrir por final,
Diciendo «Miren qué uso»,
El guadañazo fatal,
Y hidas como tamal,
Verán que llegó su ocaso.

Pero no quiero olvidar
A las lindas Margaritas,
Tan amantes de bailar,
Y a quienes gusta ostentar,
Porque se creen muy bonitas.
La muerte las ha de herir,
Sin mirar su presunción,
Y aunque se van a aligir
Yo les tengo que decir
«Calaveras del montón.»

Las Gumesindas e Irenes,
Las Gilbertas y Ramonas,
Que quieren siempre ir en trenes,
Y que alzan mucho las sienes
Porque se juzgan personas;
Las Melquidades y Itebecas,
Las Analias y Juavititas,
Que unas son sucias y mecas
Y otras se juzgan muñecas
Y presumen de bonitas;

Las Romanas y Esperanzas,
Las Anastasias famosas,
Que son gurbias y muy lanzas
Y parecen gatas mansas;
Porque son muy labiosas;
Todas, todas en montón,
Sin poderlo remediar,
En llegando la ocasión,
Calaveras del montón.
En la tumba han de parar. X.

Imp. de A. Vanegas Arroyo,
2º de Sta. Teresa núm. 43;
México — 1913.

Literární calavera La Calavera Garbancera

Příloha 25

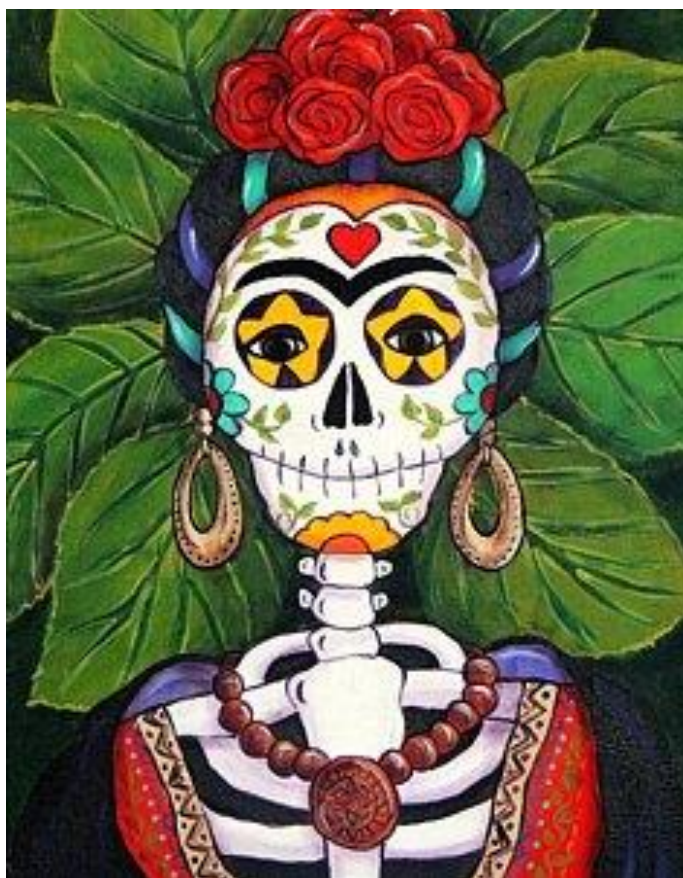
Podoby Catriny v současnosti

Příloha 26

Logo kapely „La calavera de Frida“ inspirováno calaverami.

Příloha 27

Frida Kahlo jako calavera

Příloha 28

Kostým La Catrina, extravagantní make-up a šaty inspirované postavou Catriny.

Příloha 29

Tetování La Catrina

Příloha 30

COCO (2017), animovaný film studia PIXAR inspirovný Día de Muertos

Dotazníková příloha

Sexo	Edad	En cuál ciudad vives?	Religión	Eres	¿Celebras El Día de Muertos?	¿Puedes describir tu Día de Muertos? (con detalles)	¿Haces el altar? ¿Cómo? ¿Cuándo? ¿Dónde? Describe con detalles o envía alguna(s) foto(s).	¿Qué se come en tu familia durante El Día de Muertos?	¿Qué pasa en tu ciudad durante esos días? Mercados, fiestas, eventos...?	¿Te maquillas de calavera?	¿Sabes el origen de las calaveras - por ejemplo La Calavera Garbancera?	¿Qué significa esa tradición para ti?	¿Crees en la vida mortal? ¿Crees que las almas vuelven durante la noche y de verdad le visitan gracias al altar?	
1. Mujer	29	Pachuca de Solo	Ninguna	Empleado	si	Mi familia y yo, visitamos a nuestros familiares en el panteón. Limpiamos sus tumbas y dejamos flores (generalmente flores de cempasúchil). Después, en casa, ponemos un gran altar para ellos, con la comida y bebida que solían gustarnos cuando ellos vivían. 1 y 2 de noviembre suelen ser días para estar con la familia y comer juntos y recordar a nuestros seres queridos. Los niños, suelen salir a pedir dulces en las casas.	Si, con toda mi familia, generalmente se hace en la casa de mi abuela y suele ser muy grande, con mucha comida, flores y bebidas.	Pozole, mole, enchiladas, pan de muerto y atole.	En el centro de la ciudad se pone un enorme altar. De hecho el año pasado este altar rompió un récord Guinness al ser el más grande del mundo.	No	Si, se nos enseña desde niños	Es mi día favorito del año, todo huele delicioso y es una gran razón para reunirse con la familia. Creo que ningún país tiene una celebración tan interesante, alegre y triste a la vez.	No creo que vengan, pero no hay forma más bonita de tenerlos presentes que esta.	
2. Mujer	54	Miami Florida	catolica	Estudiante, Empleado	no	Desgraciadamente aquí en EU no se celebra, pero siempre trato de ir a algún restaurant o espacio donde tengan algún altar para tomar fotos y compartirlo en mis redes y enseñar a otras culturas las bellas tradiciones que tenemos en mi país	Nunca, lo he acostumbrado hacer yo	delicioso	hay pocos eventos relativos al tema pero buscando lo encuentro	no	no	un acercamiento muy bello con los seres queridos que ya se nos adelantaron	creo que siempre están a nuestro lado pero con esa tradición, se ponen felices	
3. Hombre	25	Frenštát pod Radhoštěm	Moravian-Sil	Empleado	si	Yo soy originario del norte de México, en particular de Ciudad Juárez, Chihuahua, frontera con Estados Unidos y lo cierto es que es una ciudad con una cultura muy americanizada. Por lo tanto, no se celebra el Día de muertos, sin embargo ciertas universidades hacen eventos como ferias o exhibiciones donde se colocan pequeñas tiendas con comida típica y música tradicional. Mientras que escuelas de arte montan altares (muy atrevidos!) Para celebraciones mexicanas. En mi familia, solemos ir al cementerio a visitar a nuestros seres queridos y les dejamos flores, esto es algo muy común en cada familia mexicana.	En mi ciudad no es común que las familias hagan un altar, sin embargo en las escuelas desde primaria hasta universidad puedes hacerlo como tarea y compartir con tus compañeros... por que el mejor ¡gana!	Comida normal o en las ferias comida típica mexicana.	Hay eventos y ferias en universidades y es una completa fiesta.	Solamente lo he llegado a hacer en halloween y de hecho este año celebré halloween con mis amigos en Chequia y me disfrazé de "La Catrina" o calavera mexicana. Ya sabes, para cumplir con el cliché y de que ellos puedan visualizar cómo en realidad es.	No.	Es una fiesta, es un día para celebrar de que nuestros seres queridos existieron y se encuentran en un mejor lugar.	Yo no creo en esto, pero es bonito pensar que puede ser cierto.	
4. Mujer	39	Wallingford CT USA	Catolica	Empleado	si	Me junto con otras mexicanas en una reunión y se explica a los niños de que se trata	Si, el año pasado se rento un espacio y entre todas llevamos ofrendas y fotos para decorar	Pan de muerto, calabaza en tacha, tamales, atole	Acá sólo en algunos lugares hay festivales y un desfile.	No	Es La Catrina del hidrocalito Posadas, haciendo mofa de la gente rica	Reflexión de la vida y recordar a nuestros familiares y amigos que se adelantaron	Creo que las almas desde donde están siempre nos están cuidando, no sólo ese día Si	
5. Mujer	36	San Antonio	Catolica	Autónomo	si	Pongo mi altar y si hay alguna celebración en mi ciudad trato de ir	En mi casa lo pongo el 29 de octubre, no muy grande por falta de espacio, solo intento que tenga tres platos y los elementos básicos (comida, Flores, fotos, agua, sal)	Comida normal, solo hago pan de muerto	Hay un festival	No	Si	Recordar a nuestros antepasados		
6. Mujer	25	Monterrey	Alea	Autónomo	si	Visita al panteón con mi familia	En casa de mi mamá o tios ponemos un altar a mi abuela	Comida hecha por las tías, pozole, pan de muertos, chocolate (en San Luis Potosí) otro estado de México	En Monterrey, hacen un festival con altares	No	No	Estar en familia, visitando a los seres queridos	Si	
7. Mujer	42	Guadaluajara	Catolica	Autónomo	si	Recordamos por medio de un altar y una cena (pan de muertos) a nuestros difuntos.	En la casa de mis suegros se realiza un pequeño altar poniendo comida que le gustaba a mi cuñado y una foto (decoración típica) ¡papel picado y fida.	Pan típico (de muerto) con chocolate	Mucha venta de calaveras de azúcar y las decoraciones típicas así como el pan	No, generalmente lo piden en las escuelas de nivel preescolar y primaria.	No	Recordar a las personas que murieron. Es una manera menos triste y con amor.	No creo que suceda esto sin embargo considero muy bonito el hecho de recordarlos y hacerlo de una manera alegre.	
8. Mujer	48	El Paso TX EU	Catolica	Autónomo	si	Pongo altar, invito amigos a verlo, lo explico, ofrendas, chocolate y se me muerta. Escrito calaveritas. Hago oración por mis muertos.	Si. En casa con todo lo que puedo: Flores, velas, sal, vaso de agua, papel picado, calaveritas, fotos, etc	Normal pero aparte chocolate y pan de muerto	Hay eventos en plazas públicas, en el consulado y en algunas organizaciones civiles	No	Si	Desde niña en mi casa se ponía altar. Es una manera de conservar la identidad y que mis hijos aprendan de donde vienen y cuáles son sus tradiciones. Siempre lo he hecho ahora está de moda pero para mí es signo de identidad cultural	No lo sé, pero por sí acaso	
9. Mujer	37	Fort Wayne Indiana	Catolica	AMA de casa	si	Un día para honrar a nuestros seres queridos que ya no están con nosotros	Hora que viví lejosa de Mexico no hago altar	Se come pan de muerto y chocolate	Se que en el centro cultura de Fort Wayne hacen un altar en estas fechas	Si lo he hecho	No	Es una manera muy bella y característica de celebrar a los nuestros	Ellos están alrededor nuestro todo el tiempo no sólo ese día	
10. Mujer	28	Longmont, Colorado	Ninguna	Empleado	si									
11. Mujer	39	Antes cdmx, ahora en Italia (mi primer año)	Agnóstica	Autónomo	si	En México voy a visitar a mis familiares que ya fallecieron, y por la noche entrego dulces a los niños que están pidiendo calaveritas. En casa de mi madre se hace cena de tamales, dulce de calabaza, pan de muerto con chocolate caliente!	Yo no, pero en casa de mi abuelita siempre Se ponen fotografías de los familiares fallecidos, con sus comidas preferidas, pan de muerto y dulce de calabaza, ah y calaveritas de azúcar!	Dulce de calabaza, pan de muerto, chocolate caliente y lamalitos.	Las personas van a los cementerios, los niños conciben en la tarde noche pie su calaverita, muchos comen con su familia.	Si algunas veces para salir a darle los dulces a los niños.	Que la calavera Garbancera es más conocida como La Catrina y creo fue creada por Diego Rivera.	Es un día en el que se piensa en nuestros familiares fallecidos, y se les celebra o se le dedica un altar, yo que los mexicanos creemos que ese día vienen a este plano terrenal a estar con nosotros y por eso les ha hecho ofrenda!	Si creo en la vida mortal, aunque creo que no Es necesario poner un altar, creo que ese día se abre como en las dimensiones.	
12. Mujer	36	Ny	Catolica	Empleado	si	En mi ciudad íbamos toda la familia a tener un desayuno con mi abuelita, le limpiábamos y le rezábamos. Después nos íbamos a la casa de mi abuela	No, pero espero este año hacer uno	Tamales, marlin en escabeche, hijoles queros y ceviche	Casi todo es en el cementerio	No	No	-	Si	
13. Mujer	45	Toronto	Catolica	si	si	Típico día de muertos con pan de muertos y chocolate caliente, flores mi altar y la fiesta de día de muertos en Harbour front centre	Si, en mi sala con flores, fotos, papel picado, calabaza de azúcar, catrinas, etc.	Comida mexicana como fajitas, mole, tostadas, tacos o pozole	Vivo en Canadá así que depende del día que caiga	A veces	Si	Es parte de mis raíces y yo creo que si		
14. Mujer	39	Santiago, Chile	Catolica	Empleado	si	Colocar el altar de muertos, no debe faltar un vaso de agua, sal y veladora, la comida pasa a segundo punto.	Si, el día 28 de octubre debe estar puesto hasta el 03 de noviembre se desarma. Se coloca comida o en lo personal, coloco paquetes de galletas, panes, dulces, café, té, dulces	Comida normal, y después del día 03 de noviembre, se come lo que estaba colocado en el altar (que estuviera en paqueterías)	continúan su ciclo	no	por supuesto	un momento de reunión con tus seres queridos vivos y muertos, recuerdos y agradecimiento por cada uno que ha existido antes	si	
15. Mujer	33	Mcallen tx.	Catolica	Empleado	no	N/a	Nada en especial	Ni idea	No	No	No	Yo digo si.		
16. Mujer	40	Monterrey	Catolica	Autónomo	si	Altar y visita a exposiciones	Si, en la casa	Comida normal	Exposiciones de altares	A mis hijos	Si	Identidad mexicana, costumbres, recordate a la familia	Si	
17. 18.	43	Ottawa	Catolica	Amo de casa	si	Hacemos altar y atendemos a los festejos acá	Ponemos fotos y decoramos con flores, dulces y velas	Pan de muerto y chocolate caliente	Hay festividades de día de muertos, altars	No	No	Recordar a nuestros amados que ya están en el cielo	Si	
18. Mujer	44	Zolingen, Switzerland	Catolica	Empleado	si	Desde temprano, prendo las velas para el altar y preparo algo que le gustaba a mi mamá	Lo hago el 1 en la noche, en el salón principal, pongo foto de mi mamá, mi niño y abuelita, velas y algunos dulces y comida	Mole, tortillas, etc	Hay una representación del día de muertos en el Panteón de Betan, uno cementario muy viejo	No	No	Honrar a los seres queridos que ya se fueron a otra dimensión	Creo que vuelven y no por el altar, sino porque los recordamos y siguen presentes en nuestras vidas.	
19. Mujer	50	Monterrey	Catolica	Autónomo	no	No acostumbro celebrarlo, solo el día de muertos ir al panteón	No pongo altar	Pan de muerto	Los cementerios están llenos y en escuelas y lugares públicos se ponen altares	Para fiestas	No	Honrar y recordar a seres queridos que han muerto	No, es para nosotros la celebración, ellos ya descansan	
20. Mujer	33	Barcelona	Catolica	Autónomo	no			Pan de muerto con chocolate caliente	Varios eventos	Si	No	Arriago	No creo en la muerte. Creo en los ciclos	
21. Mujer	31	Leuven belgica	Catolica	Estudiante	si	Coloco una ofrenda con foto y comida de mis seres queridos que ya fallecieron, en especial cosas que les gustaban, prendo una veladora y adorno con papel picado	Si hago uno pequeño	El pan y chocolate caliente	En la ciudad de México se ponen muchos altares y lapetes de acerir	Si a veces	No	Recordar a mis muertos y que ellos sepan que no los olvidamos	Si	
22. Mujer	57	Naci en San Luis Rio Colorado, Sonora vivo en Tijuana Baja California	Catolica	Empleado	si	Asistir a misa (intención de la misa a nuestros parientes y fieles difuntos), asistir al panteón, para asear la loza de mármol (o distintos materiales), un arreglo floral y rezar un rosario (por todos ellos)	No	Nada especial	Es un día de aserto, si hay celebraciones, empero en esta parte del país no son los ritos como el resto del país. Las calaveritas, dulces, pan de muerto, los altares, quedarse en el panteón durante la noche, esas cosas yo no las vivo. A partir de los años 80 se inicio un comercio de producto mexicano hacia esta area.	No, ahora la gente (jóvenes y menores lo hacen por moda).	No	Si	No se.	No creo.
23. Mujer	26	Paris	Catolica	Estudiante	si	Hago un altar y comemos pan de muerto en familia	Si, en una mesa o en la barra de la cocina, el día de muertos o a veces el 31	Pan de muerto	Hay eventos organizados por otros mexicanos	Algunos años	No	Significa esperanza de que mis seres queridos que ya no están, puedan regresar a nuestro lado	Si, creo que las almas nos visitan y disfrutan de que ya no están, pueden regresar a nuestro lado	
24. Mujer	29 años	Philadelphia, PA USA	Ninguna	Madre, ama de casa.	no	No celebro el día de muertos.	No.	Mi madre hace mole, pone cigarras, agua, coca cola en el altar. A veces cerveza.	Hay festivales de día de muertos y concurso de altares.	Si	Si, José Guadalupe Posada?	Una tradición mexicana, muy linda.	No	
25. Mujer	29	Belgica	Cristiana	Estudiante	no				Aquí se hacen fiestas dónde se reúnen mexicanos y se montan altares de muertos.	A veces, sólo para fiestas de disfraces.	No	Es una tradición que no sé.	Si creo que exista "la vida" después de la muerte.	
26. Mujer	33	Roma	Sin religión	Autónomo	no	Es un día como cualquier otro.	Sólo lo hacemos para trabajos escolares de mis hijos.	Comemos pan de muerto, esa es la regla familiar y lo acompañamos con chocolate caliente.	Acostumbrado tamales	No	No	Recordar a los que ya partieron, ofreciéndoles oraciones para su eterno descanso	Si, y no necesariamente debe ser de noche, ellos nos acompañan también durante el día y nos escuchan	
27. Mujer	41	Belvidere, IL	Catholic	Empleado	si	Voy a misa y la ofrezco a mis familiares que ya partieron	Soy de Monterrey mexicano y no se acostumbra este tipo de actividades, mas no estoy ajena a este tipo de costumbres porque mi mamá es nacida en Veracruz	Por lo general preparo la casa, con papel picado, tres platos, si consigo cempasúchil natural, si no otro tipo de flores naturales, veladoras, las fotos, comida, etc. Lo hacemos el 31 de octubre para que está listo el primero y lo quitamos el 3 de noviembre.	En mi ciudad es una fiesta en la que la gente está de luto, cuando vivía en México todos los años poníamos ofrenda en la escuela (concurso de ofrendas) había mercado de día de muertos y el ir a pedir dulces.	Si Hace poco hubo un festival mexicano en mi ciudad y me maquillé de catrina para representar esa festividad	No	Se el origen de las calaveras y de las calaveras de azúcar o amaranto pero no había escuchado hablar de la calavera garbancera	Es poder honrar con cariño y respeto a los que ya no están, los recordamos y pensaros en ellos y en las cosas buenas que nos enseñaron.	No, pero creo que es una celebración a la vida de los que ya no están y que nos permite celebrar y celebrar lo bueno que nos dejaron, enseñaron.

Sexo	Edad	En cuál ciudad vives?	Religión	Eres	¿Celebras El Día de Muertos?	¿Puedes describir tu Día de Muertos? (con detalles)	¿Haces el altar? ¿Cómo? ¿Cuándo? ¿Dónde? Describe con detalles o envía algunas fotos?	¿Qué se come en tu ciudad durante El Día de Muertos?	¿Qué pasa en tu ciudad durante ese día? Mercados, fiestas, eventos...?	¿Te maquillas de calavera?	¿Sabes el origen de las calaveras - por ejemplo La Calavera Garganera?	¿Qué significa esa tradición para ti?	¿Crees en la vida mortuoria? ¿Crees que las almas vuelven durante la noche y de verdad te visitan gracias al altar?
29.	Mujer	51 ROMA	CATOLICA	Autónomo	si	VIVIENDO EN EL EXTRANJERO, ME LIMITO A HACER COMIDA TIPICA Y YA	SI, LO PONGO UN DIA ANTES. AQUÍ EN MI CASA Y ES MUY SENCILLO PORQUE AQUÍ NO SE ENCUENTRAN TODOS LOS ELEMENTOS	SEGUN LO QUE LE GUSTABA A LA (S) PERSONA(S) A LA(S) QUE DEBICO EL ALTAR, PERO SIEMPRE PONGO CARMELITOS EN RECUERDO DE MI HERMANO QUE MURIO CUANDO ERA NIÑO	AQUÍ DONDE VIVO NO HAY MERCADOS, FIESTAS, EVENTOS...	NUY POCO PORQUE NO SE MAQUILLARME BIEN	NOSOTROS LA CONOCEMOS MAS COMO LA CATRINA	ME ENCANTAN Y REPRESENTA LA FORMA EN QUE NUESTROS ANCESTROS CONCEBIAN LA MUERTE Y EL MUNDO DE LOS MUERTOS. UN MUNDO LLENO DE COLOR Y ALEGRÍA Y SU CAPACIDAD DE VENIR UNA VEZ AL AÑO A REUNIRSE CON SUS SERES QUERIDOS.	Creo que las almas vuelven durante la noche y de verdad te visitan gracias al altar?
30.	Mujer	40 Barcelona	Católica	Autónomo	si	Hago pan de muerto y pongo siempre mi altar.	Pongo miniaturas pues hago un altar pequeño.	Tacos	Eventos gastronómicos	No	No	Nada	Deso que así sea pues les extraño mucho?
31.	Mujer	28 Calgary	Católica	Ama de casa	si	Hacemos nuestro mini altar de muertos y cenamos en familia pan de muertos, hacer una oración por ellos.	Si uno pequeño en una mesita en casa ponemos foto, papel picado, Flores y fruta	Durante el día normal, la cena pan dulce si puedo conseguir pan de muerto, sino aunque sea pan tostado jaja	No se celebra oficialmente aquí celebran Halloween con calabazas y fantasmillas	No	Tengo noción pero no podría explicarlo a alguien.	Recordar a mis familiares	No estoy segura si vuelven pero si creo que donde está su alma recibe los beneficios de la oración, siento que lo inteligente como cenar el pan o poner sus fotos es algo que me hace bien a mi como ser vivo, recordarlo, dame permiso de tener un tiempo de calma y acordarme lo que pase con ellos, pero un beneficio para ellos que ya no están vivos siento que se benefician de la oración, de pedirle a Dios padre que sane lo que haya que sanar en su alma.
32.	Mujer	46 Puebla	Católica	Desempleada	si	Desde un par de días antes compro lo que voy a usar para el altar, frutas, bebidas y especialmente las fotos de mis difuntos, flores y velas por supuesto. Pongo el altar un día antes porque hay que "velar", acompañar, estar ahí no solo contemplando si no acompañado de la familia recordando a los difuntos. El día 2, si estoy en el lugar donde reposan los restos de mi madre, voy al panteón a visitar, igual con flores y algo de comida y bebida porque ese día la visita es de varias horas, siempre acompañada de otros familiares y en ambos casos son reuniones muy alegres donde le hablamos a los más pequeños de personas importantes en la familia que ellos no tuvieron el privilegio de conocer.	Lo pongo en la sala de la casa para que haya lugar donde sentarse frente al altar. Yo hago un sencillo con dos flores con flores blancas, las fotos de los difuntos y cada uno su vela y su agua. Todo el espacio vacío lo ocupa la comida, pan de muerto, tamales, mandamás, cacahuates, galletas de las preferidas del difunto, las bebidas de cada quien, como si estuvieran de visita ahí en la sala.	Tamales o mole.	Desde varios días antes los mercados y floristas están llenos de gente haciendo sus preparativos.	No	Se que un caricaturista las hizo en tono de burla de la clase alta que se paseaba en la Alameda Central. Por muchos años no tuvo gran importancia hasta que empezó a salir en películas extranjeras.	La oportunidad de acercarme a mis difuntos, dedicarle ese tiempo y recordarlo es mi mucho amor.	Creo que ya no puedo darles nada, solo el tiempo y las historias que compartimos en familia, preservar su recuerdo.
33.	Mujer	32 Guadalajara	Atea	Empleado	si	De niña, iba con mi familia al panteón a comer "jurto a nuestra familia" (la muerta) tamales. Casi por lo regular, en lugares grupales como puede ser el trabajo, escuela (cuando estudiaba), se hace un altar de muertos y se come pan de muerto. De manera particular, por primera vez planeo poner un altar sencillo en mi casa (vivi en el extranjero de manera temporal y viviendo en un país poco amable y tipo de mi patria, la película Coco me tocó en lo más sensible de mi ser). Con altar o sin altar, me junto en la casa de algún amigo o familiar para comer pan de muerto con chocolate. Este año, a pesar de que todavía no tengo nada planeado, sería aún así con mi esposo. Con quien sea, pero SI lo celebro.	En casa nunca he hecho, pero sí en mi trabajo o escuela se hace. Como comenté arriba, el año pasado viví de manera temporal lejos de mi patria en un país poco amable y siento que todo eso hizo que la película Coco moviera todas las fibras de mi corazón y mi ser. Este año sí está en mis planes hacer uno pequeño y sencillo en casa por primera vez el cual tengo pensado que incluirá hasta ahora: flor de campesúchil, comida preferida de mi familia, calaveras de azúcar, agua, copal, fotos de mis queridos que ya se fueron, velas, papel picado, y pan de muerto :)	Ahora nos juntamos para sólo comer pan de muerto con chocolate. Antes íbamos al panteón a comer tamales alrededor de la tumba de nuestros seres queridos.	Hay desfile de novias catrinas en Tijuanaque, además de que se presentan muchos altares, se pintan a las personas, hay venta de comida callejera. Ese es el que he asistido pero también acontece algo similar en una plaza llamada Andares en Zapopan (suburbio de Guadalajara)	Si puedo, sí, me encanta. No lo hago yo, si estoy en un lugar público y veo que maquilan, sí pago por que lo hagan.	No	Mi esencia, mi niñez, mis seres queridos que ya se fueron, mi familia, el recuerdo de dónde vengo y a dónde voy, mi país, mi nacionalidad, mi cultura y la unión de mis amados (la familia y amigos)	Si, definitivamente :) creo en la vida después de la muerte y que mi familia que ya está en otro umbral, viene a saludarme y se hace presente en nuestros corazones en ese día tan especial.
34.	Mujer	47 Mooresville, NC	Catholic	Autónomo	si	En ese día pienso en lo que se han muerto en mi familia, les dedico una oración. Como pan de muertos.	No	Pan de muerto con chocolate	Aquí en usa Halloween. En las calles a pedir dulces en México era diferente porque iba a ver las ofrendas publicas y mi abuelita iba a el panteón.	No	No	Me gusta las tradiciones mexicanas pero esta en especial se me hace muy bonita. El recordar a nuestros muertos es especial.	No
35.	Mujer	36 Gómez palacio	Catolica	Ama de casa	si	Solemos poner un altar a nuestros familiares que ya se han ido y reunimos en familia a comer o cenar	El día 1 de noviembre, en casa, se pone en una mesa, y se decora con con papel de colores y flores de campesúchil, fotografías de las personas a las que les pones el altar y alguna bebida y comida que les gustara, pues esa noche ellos bajan y comen lo que les has dejado	Nada por tradición, lo que se haga ese día.	En la ciudad nada especial, en el cementerio hay muchos vendedores de comida, música, flores y mucha gente	No	No	Es una tradición con la que he crecido, forma parte de mi cultura y me enorgullece	Si
36.	Mujer	50 Málaga	Empleado	si	Hago mi altar con antelación, ese día les rezo a mis muertos, echo mis lágrimas y me tomo algo bien mexicano	En casa, respeto los diferentes rituales y agua, sal, comida q les gusta, flores sempachúchil, fotos.	Mole o tacos	Suele haber algo de altar por parte de la esc m de Málaga	El 31 si celebramos Halloween con el hijo d mi pareja	No	Es puro México y un concepto mesoamericano de la muerte, concepto más lógico	Te visitan esa y muchas noches	
37.	Mujer	37 Telgate (BC) Italia	Agnostica	Autónomo	si	Normalmente cocino con mi familia, pan de muerto, tamales, dulce de calabaza. A mi personalmente no me gusta disfrazarme, pero a mi hermana le gusta maquillarse como catrina	Normalmente cocino con mi familia, pan de muerto, tamales, dulce de calabaza. A mi personalmente no me gusta disfrazarme, pero a mi hermana le gusta maquillarse como catrina	Tamales, dulce de calabaza, pan de muerto	En la CDMx que es mi ciudad de origen se hace un festival en el centro y un desfile hermoso. En los panteones se llevan flores de zempachúchil y velas, se adornan las tumbas y se construyen altares. En Bergamo me parece que organizan un desfile de catrinas pero no lo he visto.	No pero mi hermana sí y el ayudo inicialmente una canclatura de Jose Guadalupe Posada.	No	Es mi favorita. Son días de alegría, no de tristeza. La atmosfera se llena de olores deliciosos y la familia se une a celebrar. Usualmente es un día feriado por lo que casi nadie va a trabajar.	Creo que más que venimos a visitar literalmente, nos visitan en nuestra mente, ya que es un día para recordarlos. El altar esta compuesto tambien de fotos y objetos que nos recuerdan y la comida que se pone en el altar es su favorita.
38.	Mujer	57 Mountain View	Católica	Empleado	no					No	No		
39.	Mujer	37 años Bangkok	Catolica	Empleado	no	Normalmente es un tema de convivencia en la oficina, siempre se hace un altar y uno puede agregar fotos de sus muertos si lo desea. Creo que en mi entorno familiar no habia fallecido nadie realmente cercano y por eso no era tan relevante como celebración. Este año falleció una tía muy querida y puede que hagamos un altar por primera vez.	Normalmente no.	Siempre comemos pan de muerto, tal vez lo único relevante es comentar sobre los alimentos que les gustaban a los muertos que recordamos en pláticas de sobre mesa (incluso famosos)	Aquí en Tailandia nada, pero en Queretaro donde vivía se hacen altares en todos lados restaurantes, tiendas, centros comerciales, etc. En la plaza central se hace un altar enorme cada año y es una gran atracción también por ser una ciudad de muchos turismo nacional e internacional.	Solo si hubiera alguna fiesta.	No	La verdad es una fecha que me conmueve muchísimo, como dije, en mi familia no hay muchos muertos que recordar (mi abuelita tiene 96 años) pero me parece súper importante que aprendamos a entender y aceptar la muerte como lo que es, algo inevitable; entender que nadie "se va" mientras lo sigamos recordando y que de todas formas nos volveremos a ver en algún lugar es lo que nos ayuda a superar el vacío que deja un ser querido cuando muere. Es más una tradición donde celebramos la vida de los que ya no están.	No, creo que es más para el consuelo de los vivos que de los muertos.
40.	Mujer	33 Austin, TX.	Católica	Empleado	si	El 2 noviembre es un día especial pensamos en nuestros muertos y ponemos un altar pequeño, vamos al panteón compramos muchísimas flores y velas y las ponemos sobre la tumba de nuestros familiares. Tengo a una tía-abuela que amo mucho, quien falleció en el año 2000, visitamos la tumba toda la familia, la llenamos de flores y rezamos frente a la tumba y cantamos.	Si, en México, el primer día de noviembre. No tengo fotos.	elotes, pan de muerto, calabaza cocida de la amarilla, o platillos típicos que gustaban al difunto para el que pones el altar como mole, pollo en salsa verde.	Ponen un altar grande al centro de la ciudad, en la colonia Santa Anita, hay muchas escuelas para subir y todas las escaleras las llenan de ofrendas. Por otro lado los panteones están llenos de catrinas vendiendo flores y hay gente que paga incluso marichis y músicos de bandas para cantar frente a las tumbas de sus muertos.	En la ciudad de Austin hay un evento, una semana antes del día de muertos, un desfile por varias millas todos se visten de catrinas durante el desfile, se pintan la cara y yo es el segundo año que lo hago con mi hija y mi esposo.	No.	Me encanta que podemos representar a México con las catrinas.	No lo sé, creo en la vida después de la muerte. Pero no sé si vienen el día de muertos.
41.	Mujer	33		Empleado	si	Commemorar a mis muertos, celebrar la vida y la muerte, recordar para nunca olvidar, brindar tributo.	Depende donde viva y que haya a mi alcance, si no tengo nada, hago un dibujo. Unos días o una semana antes del Día de muertos.	Pues lo que se le cocina para el altar, o sea, las cosas que le gustaban a tus muertos cuando vivían. Y pan de muerto, claro está.	Mercados venden todo lo necesario para armar el altar. Los cementerios son muy visitados y se escuchan desde lejos los maruchis. En los parques hay altares de gente conocida.	No, esto es una tendencia de los últimos años.	Suma cultural	Creo que algo pasa, no entiendo exactamente que, pero me parece interesante que varias culturas compartan similitudes en dichas fechas.	
42.	Mujer	31 Bogota	Colombia	Empleado	si	Elaboro un altar de muertos con mi hija, mucha comida, velas, flores... Tratamos que sea lo más mexicano posible	Escogemos un personaje o familiar para el lema central, usamos velas blancas, flores, frutas, y lo que le gustaba comer y usar al difunto. Tratamos de conseguir pan de muerto y cosas mexicanas, a veces es un poquito difícil elaborarlo pues en otros países no es fácil encontrar cosas inusuales.	Pozole o birria, tamales, buñuelos y chocolate	Si	Si	Si	Además de recordar y celebrar la vida de quienes se nos adelantaron, para mí es fundamental que mis hijos conozcan, valoren y hagan parte de su identidad como mexicanos esta tradición.	No estoy segura, pero es una noche mágica cuando se nos adelantaron, para mí es fundamental que mis hijos conozcan, valoren y hagan parte de su identidad como mexicanos esta tradición.
43.	Mujer	40 Vancouver	Católica	Ama de casa	si	Ponemos altar de muertos desde día antes y hacemos pan de muerto	Si, desde una semana antes de día de muertos, lo pongo en la oficina, fotos, comida y velas, papel picado y adornos mexicanos	Pues trato de hacer comida Mexicana y el pan de muerto.	Hay diferentes eventos, no en esta Pero si el fin de semana antes	Si	No	Es recordar a nuestros seres queridos que ahora no están físicamente	Si

Sexo	Edad	En cuál ciudad vives?	Religión	Eres	¿Celebras El Día de Muertos?	¿Puedes describir tu Día de Muertos? (con detalles)	¿Haces el altar? ¿Cómo? ¿Cuándo? ¿Dónde? Describe con detalles o envía alguna(s) foto(s).	¿Qué se come en tu familia durante El Día de Muertos?	¿Qué pasa en tu ciudad durante ese día? Mercados, fiestas, eventos...?	¿Te maquilas de calaveras?	¿Sabes el origen de las calaveras - por ejemplo La Calavera Garbancera?	¿Qué significa esa tradición para ti?	¿Crees en la vida mortal? ¿Crees que las almas vuelven durante la noche y de verdad te visitan gracias al altar?	
44.	Mujer	29	Guadalajara	Católica	Desempleada	No	No lo celebro en sí, sólo compramos pan de muerto en casa y lo compartimos.	No hago altar	El pan de muertos solamente, nada en especial además de eso	No	No	Una tradición mexicana muy especial y única	Ojalá fuera verdad pero no estoy segura de ello.	
45.	Mujer	34	Nürnberg	Bayern	Empleado	si	Ahora mi festejo es más tener tiempo en esos días para recordar a los seres queridos y buscar fotografías	No he podido porque nos hemos mudado continuamente de país	Nada en especial	En mi ciudad en México la gente va a los cementerios, llena de flores y música las tumbas y toda la ciudad de llena de pan de muerto y olor de flores e incienso	No	Si, la dibujo posadas, no tiene mucho que ver con la celebración original del día de muertos sino más como una crítica social (según recuerdo)	Me tiempo para agradecer a quienes hicieron posible que yo esté donde estoy por sus esfuerzos	No
46.	Mujer	43	San Jose	Católica	Empleado	no	Normal	No, pero este año quiero empezar para que mi niño aprenda de nuestras costumbres	A veces pan de muerto	Vivo en USA, hay celebraciones pero americanizadas, comerciales	No	No	Conectarme con mi historia	No
47.	Mujer	36	Bogota	Católica	Empleado	no	Es una tradición mexicana de orígenes prehispánicos	No	No se celebra	Ponen altares en escuelas y algunos en sitios públicos	No	No	Sólo cultura general	No
48.	Mujer	31	Tennessee	Cristiana	Empleado	si	Llevar flores al panteon y comer en familia en casa	No	Cualquier platillo mexicano...	actualmente vivo en EUA, así que aquí sólo hacen un festival en representación de ese día, pero la fecha puede variar	No	Si	Gastos innecesarios, pretextos para fiestas	La vida mortal sí, y en mi casa dejamos a los muertos en paz y los respetamos, y si vienen a visitarte no necesitan de una ofrenda...
49.	Mujer	38	Cambridge	Católica	Empleado	si	Pongo un altar para mis seres queridos, pan de muerto no puede faltar y hablo un poco con ellos esa noche	En casa, algo pequeño, pues mi casa no es grande	Pan de muerto y platillos favoritos de mi familia que ya no está	Todos ponen su altar y algunos rezan	No	Fue creada por José G. Posada en 1910	Es parte de mi identidad como mexicana, me enorgullece honrar a mi familia que ya no está	si, creo que nos visitan esa noche
50.	Mujer	29	Offenburg	Católica	Empleado	si	Hago pan de muerto. Compró flores amarillas y hago una oración por los que han muerto. No ponemos altar	No	Pan y pozole	En México en Puebla hay una competencia de ofrendas y la más original y bonita se gana un premio	No. Eso no tiene nada que ver con el día de muertos	No	Es mi cumpleaños	Si. Si creo. Hasta la comida del altar sabe diferente al otro día. Las almas de nuestros familiares se comen la esencia de la comida.
51.	Mujer	43	Köln	Alemania	Empleado	si	Invito amigos a cenar y tomar algo	En casa. Con lo que tengo en casa ya que aquí en Alemania no encuentro mucha variedad	Con amigos que vienen y van todo el día	No	No	No	Esperanza de que los nuestros que se adelantaron nos estén esperando en algún lugar y Ojalá no se pierda nunca está bella tradición.	Me encanta creerlo ya que además de que esa noche venga mi gente a disfrutar lo que les deje. Se que siempre están conmigo
52.		42	Munich	Ninguna	Empleado	no	No lo celebramos	A veces pongo un altar con algunas representaciones de comida, clavetas de dulce, chocolate y barro, papel de china y pan de muerto.	En Alemania también se celebra el día de los santos como en México	A mis hijos	No	Honrar a los que se fueron, celebrar nuestro paso por la vida a través de la memoria de los que se fueron	No	
53.	Mujer	34	Källered Sweden / Estado de México	Católica	Empleado	si	Vamos al evento cultural de la ciudad y ese día pongo la comida en el altar.	Hago uno muy sencillo. Coloco agua, un poco de sal, fruta, pan, algo que le gustaba a mi deudo, fotos y veladoras. Si consigo papel picado lo pongo, si no solo un mantel blanco.	Pan de muerto y chocolate	En el museo de cultura se expone un altar tradicional, hay evento de bailes regionales, se vende pan y se pintan caritas	No	No	El recordar nuestras tradiciones y honrar a nuestros seres queridos	Si, si creo que vengán a visitarnos
54.	Mujer	46	Sydney, Australia	Nil	Empleado	Lo celebraba cuando vivía en México				No		Un recordatorio de tus seres queridos que ya no están aquí y las calaveras... una manera de burlar a la muerte, hasta el día que nos lleva	No, pero creo que es bueno recordar a nuestros muertos	
55.	Mujer	45	Paris	Ninguna	Empleado	si	No hacemos nada en particular en casa, pero si podemos, asistimos a los eventos que se realizan en Paris sobre el tema.	No	Pan de muerto con chocolate y tamales	La gente va al cementerio y come los platillos típicos de la temporada.	Yo no, pero mi hija sí	No	Es la representación de nuestra cultura.	Creo que la vida termina con la muerte, no creo que las almas vuelvan durante la noche a visitar el altar.
56.	Mujer	36	Copenhague	Católica	Empleado	si	Hago pan y ofrenda, decoro mi casa con papel picado.	Si. En el comedor. El 31 de Octubre. Pongo comida, veladoras, sal, flores, agua, pan de muerto, decoro con papel picado, fotos de mis familiares fallecidos, fruta, dulces, tequila, cerveza.	Mole	Nada	No	Si.		No, pero me gusta mucho la idea de que nos visiten, aunque no lo crea
57.	Mujer	37	Quintana Roo	Cristiana	Autónomo	si	Antes cuando vivía en México íbamos al cementerio a limpiar las tumbas de nuestros familiares. Ahora sólo ponemos altares con las cosas que les gustaban fotos comida y veladoras.	Si el altar se hace desde el 28 de octubre el primero de noviembre es muy importante ya vienen las pequeñas almas y ya el 2 es para los grandes.	Mole	Hay eventos en todos lados. Mucha venta de flores la gente a a la iglesia, misas para los muertos.	No eso no es tradicional eso comenzó hace 5 o 6 años.	No	Si	Si
58.	Mujer	41	Tervuren	Católica	Autónomo	si	Pongo altar de muertos con mis hijas y hacemos pan de muerto.	Nuestra altar es pequeño y sin velas, mis hijas aún son muy pequeñas. Pero con papel picado, calabertas, fotos.	El día de muertos se va al cementerio y por la noche del 2 nos comemos un pan con chocolate caliente.	Donde nací, llevo muchos años fuera de México y está tradición a cambiado mucho. Antes era un día de luto de estar en familia ahora se ha convertido en un día de fiesta y carnaval.	A mis hijas y solo por la película de coco	La Caltha - calavera garbancera era una sátira de el ilustrador esperando que donde se encuentran estén mucho mejor.	Es el tiempo de recordar a nuestros familiares que han partido gracias a un altar. Creo que se adoptó este día por celebraciones españolas de los feales difuntos, todos los países católicos del mundo celebran el día a sus Difuntos. Para los mexicanos es una mezcla entre esta celebración y la ideas prehispánicas sobre la vida después de la muerte.	Con esa idea crecí y si creo que vengán a visitarnos pero no gracias a un altar. Creo que se adoptó este día por celebraciones españolas de los feales difuntos, todos los países católicos del mundo celebran el día a sus Difuntos. Para los mexicanos es una mezcla entre esta celebración y la ideas prehispánicas sobre la vida después de la muerte.
59.	Mujer	32	Stuttgart	Cristiana	Autónomo	no								
60.	Mujer	38	República checa	Católica	si	Si	Si	Si	Michoacan	Si	No	Mucho	Si	
61.	Mujer	39	SA TX.	Católica	Abogada.	Parcialmente	Únicamente llevo flores a familiares que han fallecido. Por acompañar al resto de la familia a llevar flores ese día.	No hago altar, pero en México algunos miembros de mi familia, mejor dicho familiares si pone altar. Ellos lo hacen y está listo para los días 1 y 2 de noviembre poniendo la imagen y comida favorita del difunto.	Pan de muerto porque es de temporada y nos gusta mucho el pan...	Muchos hacen altares y comen pan de muerto. Aunque aquí en Estados Unidos no llevan acabo la tradición como debería ser ya que muchos desconocen el significado. (Aquí en EU algunas personas que lo celebran lo convierten más en motivo de fiesta que lo que significa)	No.	Es la mejor conocida como "La Catrina" personaje creado a los indígenas que se hicieron ricos y posiblemente se avergonzaban de sus orígenes. Personaje que creo José Gue. Posada y se popularizó aún más por Diego Rivera.	Para mí significa culto a la muerte. Personalmente no me agrada mucho la idea...	Creo que no existe el término "vida mortal". Una vez muerto, muerto está, pienso que vuelven pero las almas, almas que se adoptó este día por que no han tenido descanso.
62.	Mujer	40	Paris	Ile de France	Autónomo	si	Normal como cualquier otro, solo preparo el altar	Pongo una ofrenda con decoración, comida, bebida y flores.	Pan de Muerto con chocolate caliente	Hay fiestas de asociaciones mexicanas donde se hace un concurso de catrinas y se pone un altar de muertos, hay música mexicana y a los visitantes se les explica en qué consiste la celebración	No	Si	Es honrar a nuestros seres queridos que ya se fueron de este mundo !	Si.
63.	Mujer	35 años	Montpellier	Católica	Desempleada	si	Me gusta ir a ver las ofrendas a las casas (eso cuando vivía en México) ahora vivo en Montpellier desde hace casi tres semanas, entonces quiero poner yo mi propia ofrenda y hemos hablado con la familia francesa de mi esposo para que conozcan lo que es para nosotros los mexicanos el día de muertos.	La verdad es que éste año será la primera vez que pondré un altar, ya que mis bien antes nosotros veíamos los que ponía la gente. Y el último año que vivíamos en Chiapas pues visitamos el panteón.	La verdad en mi familia no se hacía nada en especial el día de muertos porque nosotros vivíamos en la ciudad de México y no teníamos la tradición de hacer algo especial, era más bien que mi familia iba a ver los altares de otras personas y después que vivíamos en Cuernavaca íbamos a los pueblos cercanos y comíamos lo que nos ofrecía la gente que podía ser pan con café y piqueate (alcohol que se mezcla a querías en el café)	Pues en San Cristóbal de las Casas Chiapas que fue mi última ciudad, la gente se preparaba como una semana antes para que el 1 de noviembre se hiciera el altar en casa y en la noche se visitaba el panteón para quedarse toda la noche ahí y pues la gente toma bastante y amancebe en el panteón. En la ciudad de San Cristóbal se mezcla la tradición con Halloween y los niños se disfrazan y piden dulces, pero es lindo porque lo piden cantando una canción muy bonita!	Yo nunca me he maquillado de catrina o algo parecido, pero disfruto ver cómo es que se pinta la gente.	El caricaturista mexicano José Guadalupe Posada es quien creó a la catrina.	Recordar a los que ya no están con vida, pero que se les celebra en este plano, haciendo posible hacer que el dolor que se siente por la pérdida tome un matiz diferente, en donde la alegría por el recuerdo y el amor por el que ya no está es más fuerte que la tristeza por la ausencia de su cuerpo.	Creo que es un día en que de manera conjunta se genera una energía que hace que haya reciprocidad entre todos, pero creo que siempre los que están en otro plano (la muerte por ejemplo) pueden venir cada vez que se les anteje.

Sexo	Edad	En cuál ciudad vives?	Religión	Eres	¿Celebras El Día de Muertos?	¿Puedes describir tu Día de Muertos? (con detalles)	¿Haces el altar? ¿Cómo? ¿Cuándo? ¿Dónde? Describe con detalles o envía algunas fotos).	¿Qué se come en tu familia durante El Día de Muertos?	¿Qué pasa en tu ciudad durante ese día? Mercados, fiestas, eventos...?	¿Te maquillas de calavera?	¿Sabes el origen de las calaveras - por ejemplo La Calavera Garbancera?	¿Qué significa esa tradición para ti?	¿Crees en la vida después de la muerte? ¿Crees que las almas viven durante la noche y de verdad te visitan gracias al altar?	
72.	Mujer	31 Londres	Católica	(no)	Estudiante	si	La pregunta es muy ambigua, es un día normal con un toque especial por la creencia de que ese día las personas que amamos y ya no están en este mundo tienen ese día la oportunidad de bajar y estar más cerca de nosotros así como de disfrutar la esencia de lo que les gustaba comer o beber.	con cosas de comida que mi abuelo y mi papá disfrutaban cuando estaban en vida, lo pongo en mi cuatio, pongo calaveras de dulce y flor de compasuchil	Es un día normal, pero a mi me gusta comer pan de muerto	Todo es más colorido, bajar a mi ciudad en México	No pero siempre he querido	No exactamente, se que es algo relacionado a un artista o algo así	Es la más importante de las tradiciones mexicanas y también para mí, es la que refleja nuestras raíces y creencias verdaderamente, a pesar que la Iglesia ahora dice que es una creencia católica la verdad es que no lo es, está creencia nació mucho antes de que los españoles colonizaran México, está tradición es de más de México y sus raíces	No estoy segura y no lo creo pongo no me consta, pero la fe mueve montañas y a veces la posibilidad de que sea verdad, es por eso que pongo mejor si hacerlo, si creo que más allá de la muerte hay otra dimensión, si creo que ellos pueden bajar y visitarnos en cualquier época del año, pero no estoy segura de que exactamente ese día bajen a disfrutar de los alimentos... mi papá tiene un año de fallecido y está tradición desde su muerte me llena de ilusión de pensar que en otras ocasiones lo he sentido cerca, prefiero darme algo de comer este día en especial.
73.	Hombre	24 Londres	none		Estudiante	si	Ir de fiesta con mis amigos, comer pan de muerto, tomar chocolate. No soy religioso, por eso no voy al panteón como la mayoría.	no hago, pero los que se hacen en mi escuela son grandes y coloridos, día antes del 1 y 2 de noviembre.	Mole, atoleado, champurrado, pan de muerto.	Se llenan de flores de Compasuchil y de Diente de león, las flores de los muertos, todos van al panteón a visitar las tumbas de sus muertos, les llevan comida y ellos igual comen allí en las tumbas.	No, lo haré por primera vez en Londres este año. Pero es muy común que en México los jóvenes se maquillen de "Calavín" o de "Catrín".	Claro, Posada y el mural ese.	Es una de las tradiciones más fuertes de México y con gran presencia en el extranjero. Para mí es una forma de reafirmar mi identidad como mexicano después de un pasado colonial y Día de Muertos me da esa oportunidad, el sincretismo cultural y religioso es increíble. Se mezcla lo prehispánico y lo español, entre sabores de comidas, cantos en náhuatl y español o latín en las iglesias, colores de vestimenta y bebidas como tequila, mezcaval, chamurrado. Me gusta ver cómo los mexicanos tenemos esa conexión con la muerte, no la tenemos miedo, nos divertimos con ella, la celebramos, la tenemos tan cerca, es una forma en la que concebimos a la muerte como algo tan propio del humano que ya no es tabú sino fiesta y alegría.	
74.	Mujer	34 Chihuahua	Ninguna	Empleado	si	Es un día en el que vamos al panteón a visitar a los muertos, llevamos comida y la familia se reúne	Se pone el altar de muertos, con flores, papel picado, comida que a la persona fallecida le gustaba, agua y un perro color negro, junto a las respectivas fotografías de los ya difuntos	Comida típica mexicana	La feria del hueso	No	No	No	Si, se puede sentir su presencia cuando les haces su celebración	
75.	Hombre	24 monterrey	catolico		Estudiante	no	En el norte del país lo celebramos con ir al panteón limpiar las tumbas y ya no lo celebramos taamto como el kir como la catra haciendo carnavales y eso! nosotros celebramos mas el halloween	no	comida típica que le gustaba a la persona en vida	no	no	no	no	
76.	Mujer	44 a/c Shanklin UK	Católica		Empleado	si	yo voy a visitar a mis difuntos al panteón	no hago altar	pan de muerto no puede faltar y calaveras	En la Ciudad de México de donde vengo (Coyoacán) si ponen altares en algunos museos. Como en el Anahuacalli, Casa de las culturas Coyoacán.	no, es la primera vez que la escucho	no	la preservación de estas fiestas mexicanas que son únicas en el mundo y el respeto a los difuntos a través de estos altares.	
77.	Hombre	35 Londres	Ateo		Empleado	no	No ago nada especial	Mi familia es de Morelos y Guerrero nosotros realmente no hacemos nada que tal vez se consideraría un festejo de este día	Lo normal	Quizás ahora es más una festividad para los niños	Nunca	Si	Algo que nació en México pero que se volvió en una fiesta global.	
78.	Hombre	28 Ciudad de México	Atea		Estudiante	si	Soy ateo, pero mi familia es católica, y me gusta participar en la colocación de la ofrenda y lo tomo como una oportunidad de recordar a mis seres queridos. Acompaño también a mis familiares a misa.	Si, ponemos un altar en una mesa grande en el comedor de la casa. Sobre la mesa ponemos varios platillos que solían ser del agrado de nuestros muertos, así como bebidas refrescantes y bebidas alcohólicas. Además decoramos con calaveras de azúcar, veladoras y flores de compasuchil. También colocamos fotografías de los familiares que han fallecido, y hacemos un camino de platillos de compasuchil desde la entrada de la casa hasta el altar.	En mi familia se suele preparar mole con arroz y pollo. También comemos pan de muerto.	En general las familias preparan panes con la casa. Desde hace un par de años, se hace un festival del día de los muertos en el centro de la ciudad, con carros alegóricos y figuras de papel mache muy grandes	A veces	Si	Significa una ocasión para estar juntos con la familia, y recordar a los que se han ido. Además es un recordatorio de nuestra mortalidad, y nos hace apreciar más el tiempo que pasamos en este mundo, y con las personas que nos importan	
79.	Mujer	32 Cambridge	Agnostic (cal)	Empleado	si	En México comía pan de muertos y chocolate caliente, pero en mi casa nunca ponían altar. Ahora que vivo en UK pongo un altar.	En la sala, una semana antes del 2 de noviembre, fotos, calaveritas, cabalillos de volodia o alcohol y flores	En Yucatán (yo viví en Cancún pero se acostumbró el pib o mucipollos en la época de día de muertos. Fuera de eso comprar calaverita de azúcar o chocolate.	Normalmente venden calaveritas de azúcar, pero en mi casa celebramos más Halloween cuando era niña.	Depende si voy a una fiesta de disfraces	La catrina? Grabados de José Guadalupe Posada criticando a la sociedad de sus tiempos (solamente por que lo enseñaron en la universidad, en una clase de técnicas gráficas)	Me gusta que ahora se sienta orgullo por el día de muertos y las tradiciones mexicanas, pero no creo que las almas regresen solamente una noche.	Si creo en un mundo espiritual, y algo después de la muerte, pero no creo que las almas regresen solamente una noche.	
80.	Mujer	32 BRISTOL	CRISTIANA	Autónomo	no	Recordar a las personas cercanas que han muerto, hacer una oración por ellos, comer el tradicional pan de muerto. Algunas veces fui al panteón, pero actualmente no lo hago.	no	pan de muerto	En el centro de la ciudad colocan muchos altares, y se venden decoraciones. Hay bastantes eventos, recordando el significado del día de muertos. La mayoría de los eventos son organizados por el gobierno.	No	No	Es una forma de honrar a los antepasados.	Si creo que sea posible.	
81.	Mujer	31 Umeå	Católica		Estudiante	si	Un par de días antes pongo la ofrenda en casa de mi mamá, ponemos mole, calabaza en tacha, agua, fruta y sal. El 2 de noviembre comemos tamales y calabaza en tacha y por supuesto pan de muerto	En mi casa u oficina si tengo alguna. Papel picado, flores, fotos.	Antojitos, pan de muerto y chocolate caliente.	En CDMX mucha gente va a partiones a visitar las tumbas de sus seres queridos. Suele haber muchos mercados cotantes, puestos de comida mexicana y dulces como calaveritas de azúcar, ferias con jugues, y desfiles con catrinas y calaveras. Es muy colorido	Si	No	Recordar a quienes ya murieron	No
82.	Mujer	30 York, originaria de Ciudad de México	Ninguna, s/d	Estudiante, Empleado, Autónomo	si	Cuando tengo tiempo pongo un pequeño altar y me gusta compartir pan de muerto y chocolate con mi familia.	En mi casa u oficina si tengo alguna. Papel picado, flores, fotos.	Antojitos, pan de muerto y chocolate caliente.	En CDMX mucha gente va a partiones a visitar las tumbas de sus seres queridos. Suele haber muchos mercados cotantes, puestos de comida mexicana y dulces como calaveritas de azúcar, ferias con jugues, y desfiles con catrinas y calaveras. Es muy colorido	Si	No	Recordar la vida de una persona, honrando y celebrando su legado.	No tal cual, creo que la energía de los seres ya fallecidos se transforma y transcurre a través de las familias y seres queridos.	
83.	Mujer	45 Londres	Catholic		Empleado	si	Poner un pequeño altar para mis seres queridos. Participar en diferentes eventos relacionados con el Día de Muertos, mostrando el folclor mexicano.	No todos los años, algo pequeño y sencillo, con fotos veladoras, flores y algunas artesanías mexicanas. Calaveritas de azúcar y fruta.	Nada en especial.	En LONDRES ya hay diferentes eventos que se hacen para conmemorar el día de Muertos.	Si...	Algunas... no se de la garbancera.	Una tradición muy bonita e importante para recordar a nuestros seres queridos.	Me gusta pensar que si.
84.	Mujer	32 Londres (ahora) antes Quertlaro.	Católica		Empleado	si	Me reúno con mi familia y comemos pan de muerto y leche con chocolate. También visitamos (ese u otro día) los altares de muertos que ponen.	El año pasado hice uno (¿donde puedo enviar la foto?)	Pan de muertos y chocolate con leche	En Querétaro ponen altares y venden flor de compasuchil por todos lados! La gente va a visitar a sus muertos al panteón. En mi caso no porque no tengo muertos a quien visitar. Pero si iría si así fuera el caso.	No	No	Una tradición muy especial porque se recuerda la gente que ya no está en esta vida.	Es simbólico. No tengo una respuesta, pero me gusta pensar que están presentes.
85.	Hombre	22 Toluca	Católica		Estudiante	si	El día de muertos comprende 2 días en la región donde vivo, se trata del 1 y 2 de noviembre. El primero de noviembre se pone la ofrenda a altar en honor a la memoria de los familiares cercanos fallecidos, esta debe estar lista antes del medio día hora en la que de acuerdo a la tradición, los espíritus de los fallecidos regresan a casa. El 2 de noviembre se visitan los cementerios en familia, se visitan las tumbas donde se encuentran los familiares y se escucha misa. La ofrenda deberá estar en casa hasta el día 2 de noviembre por la noche.	Si, hay muchas maneras de poner el altar, esto depende de la parte de México donde te encuentres, o de la tradición familiar que se tenga, en mi caso, la elaboramos de tres escalones, no solemos poner muchos platillos elaborados, ponemos los elementos esenciales como la fruta, el pan de muerto, flor de compasuchil, agua, sal, papel picado etc. La ponemos el 1 de noviembre antes de las 12 pm. Se coloca en la sala de la casa, en el altar principal.	Dulce de calabaza, pan de muerto, mole o y/o arroz.	En Toluca, mi ciudad, hay una enorme feria cultural llamada "Feria del Alfilerique" http://www.toluca.gob.mx/alfilerique/	Algunas veces, no todos los años.	No mucho, solo sé que nacieron del imaginario social del caricaturista Guadalupe Posadas	Tiene un amplio significado pues además de recordar a nuestros familiares fallecidos, nos une en familia.	No, de hecho no soy muy religioso, pero en mi familia hemos legado al consenso de festejar esta fecha como ocasión para recordar a nuestra familia que ya no está con nosotros y como mexicanos para no perder las tradiciones
86.	Mujer	33 Minneapolis, EUA	Católica		Empleado	si	Pongo mi altar y lo dedico a mis familiares fallecidos. Hago pan de muerto para compartir con familia y amigos.	Lo pongo cuando tengo tiempo antes del 1ero de noviembre, he guardado papel picado, flores naranjas de papel China, calaveritas y adornos que se compraron en México, pongo velitas de pila porque tengo un niño chiquito.	Igual q siempre	Aquí en Estados Unidos si hay varios lugares donde puedes encontrar eventos del día de los muertos y también encuentras pañuelitas mexicanas que venden pan de muertos.	No	No	Una tradición muy linda que quiero inculcar a mi Familia	No, pero me hace ilusión que pudieran volver. Aún así se me hace muy lindo conmemorar a la gente importante que ya no están en vida pero si en nuestros recuerdos
87.	Mujer	44 Londres	Anglicana		Empleado	si	Ponemos altar en la casa	No. Lo ponemos en la casa con mis hijas y hasta mi marido inglés nos ayuda. Lo ponemos desde principios de Octubre en donde ponemos fotos de nuestros familiares que ya no están, la comida favorita, papel picado de colores y flores de Compasuchil hechas de papel	Pan de muerto y platillos de comida mexicana	En Londres no se festeja	No	No	Es una tradición que me acerca a mi país	No

Sexo	Edad	En cual ciudad vives?	Religion	Eres	¿Celebras El Día de Muertos?	¿Puedes describir tu Día de Muertos? (con detalles)	¿Haces el altar? ¿Cómo? ¿Cuándo? ¿Dónde? ¿Describe con detalles o envía alguna(s) foto(s).	¿Qué se come en tu familia durante El Día de Muertos?	¿Qué pasa en tu ciudad durante ese día? Mercados, fiestas, eventos...?	¿Te maquillas de calavera?	¿Sabes el origen de las calaveras – por ejemplo La Calavera Garbancera?	¿Qué significa esa tradición para tí?	¿Crees en la vida después de la muerte? ¿Crees que las almas vuelven durante la noche y de verdad te visitan cerca al altar?	
88.	Mujer	42	Muscat	Islam	Autónomo	No exactad No celebro	No hago altar	Pan de muerto, dulce de calabazas	Todo... mercados, fiestas	No	No	Me encanta. Representa el sincretismo religioso de México	No	
89.	Hombre	43	praga/df	catolico	Empleado	si	Poner la ofrenda	Algo sencillo con fotos y velas. Algunos flores	Se vende lo necesario para la fiesta y altares	Noooooo	No	Es algo íntimo para rvoorcar a tus muertos	Jajaja si seguro que vienen. Es simbólico. La idea es recordarlos donde quiera que esten	
90.	Mujer	33	Manchester	No religion	Empleado	si	Hago altar en casa casi quince dias antes, visito altares en la ciudad que vivo.	As above	Tamales, Mole, Pan de Muerto y chocolate caliente	Mercados llenos de comida, sabores niños en la calle vestidos de calaveras	No	No	Si, me gusta mucho creer que vienen a visitarme y por eso pongo altar	Si creo en la vida mortal Si vuelven y a su forma la hacen saber que estuvieron y agradecieron tu muestra de cariño.
91.	Mujer	37	Aston, PA	Catolica	Hogar	si	Ahora que estoy en USA solo ponemos el altar, y vamos al evento que organiza el Consulado de Mexico en Filadelfia	Si hago altar, lo pongo entre el 29 o 30 de Octubre, en mi casa sobre el buffet y ponemos lo tipico en un ofrendal fotos de seres queridos, adornos de papel picado, flores (marigold), calaveras de ceramica, bebidas favoritas(tequila, mezcalt,agua,etc) y comida que les gustaba	Nada especial, solo se prepara comida tradicional mexicana para poner en la ofrenda tambien (arroz, mole, etc)	En USA solo se tiene el evento que organiza el consulado	No	Si, la calavera garbancera se creo como una critica o burla a los indigenas (que vendian garbanzos, de ahí el nombre), se habian enriquecido y querian ocultar sus origenes aparentando una vida de riqueza como los europeos. El originador de la catrina fue José Guadalupe Posada	Un homenaje para todos nuestros difuntos que cumplieron su mision en esta vida y que el muerto es solo otra forma de vida, lo cual no podemos ver y disfrutar hasta que sea nuestro turno.	Si creo en la vida mortal Si creo en la vida de las almas y a su forma la hacen saber que estuvieron y agradecieron tu muestra de cariño.
92.	Mujer	35	Montréal, Canadá.	Católica.	Estudiante	si	Aproximadamente un mes antes compro la parafernalia, papel de China, cajas de de soportal, calaveras y comienzo a preparar el material. Picar el papel, tejer carpitas etc... Para cuando llega el día 1 de Nov. Lo monto para que mi mamá lo encuentre cuando venga a visitarme. Le pongo las cosas que le gustaban, sus cigarrros, dos vasos de agua llenos, sus pepsis y cosas tradicionales que eran de su agrado también. Rezo un rosario en su nombre y canto las canciones sacras que ella se sabía como "La barca" etc... letanias especiales para difuntos y también para las ánimas benditas del purgatorio. Quito todo el día 3 de Nov.	Hago el altar en la sala de mi casa y pongo el camino de flores desde la puerta de entrada. Aunque a veces no encuentro compasuchil, lo hago picando papel.	Se come lo que a mi mamá le gustaba. Españazo con verdolagas. Y pan tradicional, etc...	La comunidad latina organiza eventos y hay cuando hay eventos que participa.	Si. Tengo mi disfraz de Catrina para cuando hay eventos en la comunidad.	Es una tradición que ha cambiado un poco, pero que se ha retomado para anclar los valores familiares que tenemos en México.	Si. Pero sobre todo creo en la veneración de nuestros ancestros.	
93.	Mujer	35	Mánchester	Catolica no	Desemplea si do	si	Generalmente solo pongo un altar y salgo a cenar y brindar por mis seres queridos.	Generalmente hago un altar en mi casa para mi papá y mis abuelos, y preparo algo tipico de comida que a ellos les gustaba. Con algun trago o cerveza, lo pongo desde el 1 y lo quito el 3. Pongo sus fotos y flores tambien.	Mucho pan de muerto y chocolate con leche.	Aquí en Mánchester hay muchos eventos de la comunidad mexicana, en restaurantes tambien. Trato de atender alguno.	No	No	Me gusta mucho, siento que es una celebracion única y muy familiar. La disfruto mucho.	Si creo y tambien creo que los espiritus de mis abuelos y papás visitan mi altar y de cada una de las personas que los invocan.
94.	Mujer	36	Stirling, Escocia	Católica	Estudiante, Empleado, Soy Lecturer en la universidad y por error marque estudiante	no								
95.	Mujer	42	Roseville Ca	Catolica	Empleado	si	Pongo un altar con flores, veladoras, fotografias y la comida que les gustaba a mis difuntos.	El altar lo pongo en mi casa, escojo un mueble y ahí lo decoro. Esto es muy comun en los hogares mexicanos.	Seguimos comiendo de todo eso no cambia. Como yo no vivo en México desde hace muchos años ni acostumbro a preparar platillos tipicos.	En México se celebra en grande con festivales y comida	Si a veces	No	Yo conozco solo la tradición de la Catrina.	Claro
96.							Pongo un altar con flores, veladoras, fotografias y la comida que les gustaba a mis difuntos.	El altar lo pongo en mi casa, escojo un mueble y ahí lo decoro. Esto es muy comun en los hogares mexicanos.	Seguimos comiendo de todo eso no cambia. Como yo no vivo en México desde hace muchos años ni acostumbro a preparar platillos tipicos.	En México se celebra en grande con festivales y comida	Si a veces	No	Yo conozco solo la tradición de la Catrina.	Claro
97.	Mujer	30	Londres	Ninguna	Empleado	si	Pongo mi ofrenda y hago pan de muerto con chocolate	Lo pongo del 31 Oct al 3 Nov, en una pedrería meita en mi casa. Pongo las fotos de nuestros seres queridos, cosas tradicionales (sal, veais, flores, etc) y cosas que disfrutaban en vida.	Pan de muerto y chocolate	En mi área no hay mayores fiestas ni celebraciones	No	Si	Mi abuela cumplía años el 1 Nov por lo que tiene un doble significado. Me gusta conmemorar una tradición que simboliza el sincretismo cultural mexicano	No
98.	Mujer	45	Bad Homburg	Católica	Empleado	no	Halloween	No	Pan de muerto	Deafte, Panteón decorado, ofrenda de flores	No	No	Nada	No
99.	Hombre	35-45	UK	Ninguna	Empleado	no	En México visitaba ofrendas (UNAM, Casa de Frida, Coyacan, Tlalpan, etc), muchas espectaculares. En UK nada (si tuviera un mezcál seguro hacia un brend).	No. Pero si viviera en México quisiera, se me hace muy bonito	En México pan de muerto seguro!, dulce de calabaza	En la UNAM habia concurso de ofrendas, los mercados normales la flor de cereza (ortografía incorrecta) por doquier. En mercados más heavy/variados como el de Sonora habia objetos de santaria/brujeria muy interesantes, pero tambien habia venta inhumana de animales.	jajaja, no, yo estoy superficialmente feo...	No	No	No, cuando nos morimos si no te incineran, te puedes, punto. (desafortunadamente...)
100.	Mujer	40	Izmir Turquia	Catolica	Autónomo	si	En casa se pone el altar desde el 28 de octubre, mi hija me ayuda, he traído y me han traído cosas de México para decorar como papel picado y dulces tipicos de la ofrenda, algo especial es que pongo tambien las fotos de los familiares fallecidos por parte de mi esposo, su familia se ha adaptado muy bien a esta tradición y se sienten muy contentos de participar en ella. Después cenamos en familia y recordamos a cada una de las personas cuya foto hemos puesto, si encuentro quien haga pan de muerto aquí, por lo general lo compro, ya que soy muy mala repostera.	Si, en mi casa con cosas que me he traído y me han traído de México, pongo dulces, las bebidas favoritas de las personas que aparecen en las fotos así como algunos de sus platillos.	Es una comida normal pero si encuentro quien haga pan de muerto aquí en Turquia le compro para comerlo con un chocolate caliente	Nada, aquí no se celebra	No, porque la gente se espantaría y no conocen esta tradición mexicana	Si, es la pintada por Posada	El mejor momento para que mi hija entienda nuestra visión de la muerte y además abuelito me viene a visitar aunque esté muy lejos de mi país.	Creo que si no lo hiciera no podría creer que al menos durante esta celebración mi amado abuelito me viene a visitar aunque esté muy lejos de mi país.
101.	Mujer	35	Kidderminster	Catolica	Empleado	si	Puesta de ofrenda con mi familia y leer una "calaverita"	En la sala, muy pequeña, con papel picado y fotos así como comida. Una ofrenda muy chiquitita.	En México, dulce de calabaza con leche. (Pero yo no lo sé hacer!)	Nada. Vivo en el extranjero	No	¡Si! A grosso modo.	Estar en paz y en contacto con mis antepasados y el legado que han dejado en mí	Si, de alguna manera. Pero el resto del año, no soy tan mistica.
102.	Mujer	28	Toluca	Catolica	Estudiante	si	Generalmente mi familia y yo colocamos un altar de muertos por tres dias con la cena preferida de algun familiar difunto (su favorita). Este altar está compuesto además de comida y agua o vino, de flores, velas y fotos	Si. En casa	Cena normal con chocolate caliente y pan de muertos para cenar	Mercados locales y visitas al panteón. Mucha gente suele quedarse a dormir en el panteón.	Si	No	No es un momento importante que no quiero perder ya que es un momento lindo para recordar a los difuntos	Si
103.	Mujer	41	London	Catolica	AMA de casa	si	Talves voy a una festecita o comemos pan en familia	No hago altar	Pan de muertos	Hay fiestas	No	No	Recordar a los muertos	No
104.	Mujer	40	Bruselas	AMA de casa	si	Preparo el altar el último día de octubre, con flores, aquí los orisntamentos porque no hay compasuchil, fotos de mis familiares fallecidos. Algunas imágenes religiosas, papel picado de colores, incenso y velas, vaso de agua. Después el primero de noviembre hago tamales, algún otro guisado que le haya gustado a los difuntos recordados los pongo en el altar junto con frutas, pan, dulces. Y lo mismo el 2 de noviembre. La creencia es que los difuntos recogen el aroma de los alimentos y que deben de ser los primeros en probarlos. Ya cuando estuvieron en el altar los puede comer uno. Para el tercer día comienzo a levantar el altar.	Preparo el altar el último día de octubre, con flores, aquí los orisntamentos porque no hay compasuchil, fotos de mis familiares fallecidos. Algunas imágenes religiosas, papel picado de colores, incenso y velas, vaso de agua. Después el primero de noviembre hago tamales, algún otro guisado que le haya gustado a los difuntos recordados los pongo en el altar junto con frutas, pan, dulces. Y lo mismo el 2 de noviembre. La creencia es que los difuntos recogen el aroma de los alimentos y que deben de ser los primeros en probarlos. Ya cuando estuvieron en el altar los puede comer uno. Para el tercer día comienzo a levantar el altar.	Tamales.	No.	No se, nunca habia escuchado eso.	Significa más raíces, mis orígenes y como madre tengo el deber de transmitirlo a mi hija con mucho más fuerza por vivir fuera de México.	Las almas no vuelven durante la noche. La creencia es que es a partir del medio día y visitan durante esos días. Creo que somos, además de cuerpo, alma así que todo puede ser.		
105.	Mujer	45	iric Hastings	Catolica	Freelance	si	Dias antes del día de muertos, armamos una ofrenda y las fotos de nuestros abuelos. El meso día de muertos encendemos veladoras y ponemos comida y agua en la frenda.	La ponemos días antes con calaveras de azúcar, flor de compasuchil, trastes de barro, veladoras, algunos adornos como papel picado, estrepitillos. En ocasiones la ponemos grande en el jardín y otras veces dentro de casa, siempre van las fotos de los abuelos.	Solo pan de muerto y a veces calabaza y canotes en dulce.	Cuando vivía en la ciudad de México algunos vecinos también ponien altar y en los panteones la gente va a celebrar y pasar la noche allí, comiendo, escuchando música, llevando flores (se come y escucha la música preferida del difunto), algunas veces regalamos calaveras de azúcar a nuestros amigos.	No	Si	Me gusta porque es muy mexicana y estoy orgullosa de serlo, además de que es una manera bonita de recordar a quienes ya se han ido y seguimos queriendo.	No lo sé, me gusta pensar que la gente que fué parte importante de nuestra vida y que quisiera saber que sigue en nuestro corazón y que significaron mucho y es por ello que dedicamos un día para traerlos de vuelta con la mente, el corazón ó el espíritu.
106.	Mujer	41	Paris	Francia	Arma de casa	si	Pequeña ofrenda a mis muertos	si, con objetos miniaturas de comida mexicana y casacas con las fotos de mis muertos	si es posible Pan de muertos	Algunas fiestas organizadas por asociaciones y otras por mexicanas	tengo una mascara	se de la catrina	Amor a mis raíces y a mis antepasados	me gusta pensar en las tradiciones y costumbres como un medio de venerar a mis ancestros
107.	Mujer	39	London	Catolica	Estudiante, Empleado	si	Recordar a los seres queridos que han fallecido, llevandoles un poco de lo que les gustaba	Aquí no porque no tengo tiempo	Lo que a nuestros difuntos mas les gustaba para sentirlos cerca.	Los restaurantes mexicanos leván marichale, tratan de adoptar un poco de nuestra tradicion	No siempre	Claro lo garbancera como la famaba su creador jose guadalupe posada es la original mas tarde diego rivera la bautizo como la catrina	Mis raíces	Claro cada cosa que se pone en el altar tienen su significado y claro que sus almas regresan a formar parte
108.	Mujer	39	Mánchester	Catolica apo ama de casa	si	Pongo el altar con los elementos mas importantes tales como, agua, sal, fruta, flores, pan, imagen de mis difuntos, rezco y pido por La Paz de mis difuntos	Desde el 01 de noviembre y lo quito el 04 de noviembre, ya di detalles en la respuesta anterior.	Pan de muerto, mole y tamales	Todos celebran este día tan importante en donde creamos que nuestros difuntos vienen a visitarnos y nos preparamos para recibirlos con el altar y rezos, la gran mayoría visita los cementerios y rezan por el descanso de sus seres queridos	Si de Catrina	Si conozco su origen y significado	Es muy importante desde niña crecí con ella, mi madre ponía el altar y era muy importante celebrar a nuestros difuntos	Si y creo que nos visitan	

Sexo	Edad	En cuál ciudad vives?	Religión	Eres	¿Celebras El Día de Muertos?	¿Puedes describir tu Día de Muertos? (con detalles)	¿Haces el altar? ¿Cómo? ¿Dónde? Describe con detalles o envía alguna(s) foto(s).	¿Qué se come en tu familia durante El Día de Muertos?	¿Qué pasa en tu familia durante ese día? Mercados, fiestas, eventos...?	¿Te maquilas de calaveras?	¿Sabes el origen de las calaveras – por ejemplo La Calavera Garbancera?	¿Qué significa esa tradición para ti?	¿Crees en la vida después de la muerte? ¿Crees que las almas vuelven durante la noche y de verdad te visitan gracias al altar?	
109.	Mujer	24 Derby	Agnóstica	Autónomo	si	Es un día normal, únicamente armo el altar y lo dejo durante unos días.	Me encuentro lejos de mi ciudad natal para comprar los insumos necesarios para armar mi altar así que solo pongo una foto de mi ser querido en un altar, con un vaso de agua, y algunas cosas que le gustaba a mi amigo comer o hacer, como pan, cerveza, cigarras, fotos representativas, velas, etc.	Tamales	Hay muchas fiestas temáticas	A veces	No	Honrar a quienes fallecieron de la mejor manera mexicana con colores y música.	no	
110.	Mujer	43 Monterrey	Cristiana	Desempleada	no	Es un día normal	Solo cuando estaba en la primaria, como parte de las actividades escolares	El pan de muerto	Desfiles, teatro, altar de muertos, calaveritas (rimas relacionadas con la muerte en son de broma), dulces de calaveritas	No	No	Nada. Solo es parte de la cultura del mexicano.	No	
111.	Mujer	30 Hermosillo, sonora	Catolica	Autónomo	no	Por lo general se va de visita a los parterones	En la escuela hacíamos altares	Caña	Venden muchas flores	No	Si	Es una tradición bonita para quienes tienen muertos que recordar, aun no es mi caso	Si lo creo	
112.	Mujer	41 Seattle WA, usa	Ninguna	Empleado	No poco so	Preparamos el altar unas semanas antes. Con cosas tradicionales. Y compramos pan de muerto	En la sala de mi casa	Menu normal	Hicimos unos eventos en el consulado. Comunidades latinas etc	No	No	Ayudamos a las familias a saber qué estamos bien y que regresen a la luz.	No	
113.	Mujer	26 Ciudad de México	Católica	Empleado	Voy a misa	Vamos a misa a pedir por los difuntos y a veces al parteron a dejar flores	No	Pan de muerto	La ciudad hace un desfile y hay muchas actividades relacionadas se por la feria del afterique en toluca	No	No	No	Si creo en la vida más allá de la muerte, y no creo en que los espíritus regresen debido al altar?	
114.	Mujer	24 Barcelona	N/A	Estudiante	no	Es para recordar a nuestros ancestros, cuando iba a la preparatoria se hacía altar de muertos con comida, etc.	No	Mi familia no lo festeja por que soy del norte de México, en el sur sí es más tradición, en mi casa sólo se prende una vela en memoria de ciertos seres queridos que se fueron.	En las escuelas hasta nivel universitario se hace un concurso de altares y se premia al más bonito.	No	No	Realmente no es interesante, creo que he perdido mucho la tradición en el norte de México.	Esperaría que sí, pero realmente no lo creo, sólo espero que se encuentren bien y puedan tener otra vida más tranquila (O sea reencarnar)	
115.	Hombre	39 Londres, Inglaterra.	Ateo	Autónomo	si	Nunca hemos realizado nada especial, no somos religiosos y no vamos a los parterones. Ahora fuera de México es más un día de reconocimiento con amigos Mexicanos, en sí el día de Muertos es un ritual de unión familiar y de entender la muerte como algo natural.	No, no hago altar. Dejé de hacer el altar desde que me mudé a Londres hace 7 años. Requiere conservar muchas cosas, y no tengo mucho espacio en casa.	Comunmente era guajolote con mole, tamales, pan de muerto y mucha fruta.	Crecí en un pueblo cercano a la Ciudad de México, los hogares se abren y se hacen los caminos de pailas de comensal para que los muertos puedan volver del parteron a las casas. Es posible visitar las casas, y ver las ofrendas. Es muy bonito tambien el cementerio se decora y queda espectacular. Los jóvenes suelen ir a hacer fiesta al parteron, es una fiesta muy respetuosa, beber, fumar, y cantar.	NO! HAHHAHAHAHAHA El maquillaje de "calaveras" es una falsa creencia sobre un personaje "La Catrina" que creo José Guadalupe Posada, para burlarse de la gente aristocrática de México y que lamentablemente hoy se ha popularizado mucho desde el punto de vista de la banalización de la tradición.	No sé bien a que te refieres. Hay varios significados de "las calaveras" Las calaveras pueden ser rimas o coplajes que se hacen en referencia a la gente que se quiere, para recordarle que van a morir, una suerte de memento mori.	Pues es un ritual muy interesante, pues los mexicanos tenemos una percepción muy diferente de la muerte, a pesar de ser un país que ha sido colonizado y sometido a una religión católica, creo que esta tradición del Día de Muertos es una forma de resistencia contra la religión cristiana y su moral.	No. No creo en la vida después de la muerte. El altar se pone como una forma de integración de la muerte, a pesar de ser un país que ha sido colonizado y sometido a una religión católica, creo que esta tradición del Día de Muertos es una forma de resistencia contra la religión cristiana y su moral.	
116.	Mujer	59 años Londres, Inglaterra	Católica	Autónomo	si	Soy Mexicana he estado organizando Día de Muertos en Londres Inglaterra desde hace 20 años. Para mi familia Día de Muertos es una celebración muy importante. Hace años decidí compartir nuestro legado cultural en esta ciudad, recordando, honrando y honrando a nuestros seres queridos que han pasado a mejor vida.	Si ponemos Ofrenda Nuestra Ofrenda es comunitaria, invitamos a miembros del público a traer con ellos, flores, fotografías, comida y recuerdo de nuestros seres queridos, de esta manera la ofrenda crece y crece cada año, lo más importante es que otras culturas están aceptando Día De Muertos. Este año será curador de una ofrenda para la comunidad musulmana.	En nuestra comunidad, comemos las frutas y comida que se ha ofrecido a los difuntos, en la ofrenda, es un ambiente increíble, compartir y convivir. Todos allí presentes tenemos algo en común que celebrar.	En los últimos años esta celebración ha crecido mucho en UK. Pienso que es Día De Muertos, (o misico) Esta celebración se ha comercializado mucho, ahora mucha gente organiza Días de Muertos, saben que atraerá mucha ganancia, hace fiesta donde la gente se emborracha, no le dan el sentido no le dan valor que merece. Sin embargo yo estoy empeñada en mantener nuestra tradición, por ejemplo, he estado insistiendo por muchos años, llamar a la celebración Día De Muertos, mientras la embajada de México llama a la celebración (Day Of The Dead).	En los últimos 8 años, el maquillaje de calaveras se está haciendo más popular cada año.	No	Si.	Para mi esta celebración es parte del legado cultural que nuestros ancestros nos han dejado, es nuestra obligación seguir celebrando Día De Muerto, para que pasados a nuestros traspases fronteras, y lo más importante seguir pasando a nuestros hijos esta tradición, orgullosamente de la época prehispanica.	Si la inmortalidad existe siempre y cuando sigas recordando a tus seres queridos. La verdad, nadie sabe si regresan o no. Lo que sí sé es que hay seguir recordándonos, con mucho cariño, amor y respeto en la Ofrenda dedicada a ellos.
117.	Mujer	54 años Milton Keynes Ciudad de origen Ciudad de México.	No	Amante de casa.	si	No es un solo día. Empiezo a adornar mi casa desde que empieza octubre. Voy haciendo los preparativos para mi altar de muertos durante el mes. Compró velas de cera adornadas como flores. Compró calaveras de cartón, papel picado, flores y la comida especial que no se hecha a perder pronto la voy comprando con anticipación. Como dulces tradicionales que le gustaban a mis seres queridos. Para mí es importante pensar en cada uno de ellos cuando voy comprando las cosas. "Estos dulces de agar para mi mamá que le encantaban", "estas palanquetas de cacahuete para mi abuelita", "estas palanquetas de piloncillo para mi papá", "estas palanquetas para mi hijo". Voy al parteron para limpiar y dejar listo para ir el 31 a dejar las flores. Preparo pan de muerto (siempre pensando en ellos). Y hago calabaza en tacha. (Un dulce especial) Voy al mercado a comprar la fruta que les gustaba y la fruta tradicional que solo se vende en esta época. Un ejemplo es platano morados y dominicos que normalmente no comemos, o limas, calías, tepalcates. Pongo mi altar desde el 30 de octubre. Ese día preparo o compro la comida que no dura mucho tiempo. Desde temprano hago sopes como le gustaban a mi hijo. Compró los mejores ingredientes para hacerlos yo misma. Y pongo la música que les gustaba Le compro los tamales que le gustaban. Uno de chiles y uno de dulces. Y su refresco favorito. Preparo arroz con leche. Adorno mi altar y voy acomodando las cosas siempre pensando en cada uno de mis seres queridos. La única fotografía que pongo es la de mi hijo junto con las cosas que amaba. Como era un artista pongo sus pinceltes, lápices y acuarelas. Su muñeco favorito de cuando era niño, su taza favorita, ... El lugar de honor es para él. Pongo las cosas tradicionales que tienen que estar en la mesa. Como un vaso de agua, un poco de sal, composición, velas, papel picado. Es importante que ya esté listo el día 31 antes de las 12 de medio día, porque a esa hora llegan las almas de los niños. Las almas de los adultos llegan el 1 de noviembre a las 12 de medio día. Y se van el 2 de noviembre como a las 3 de la tarde. El 31 llegan algunos familiares, vivos, a visitar el altar y algunos traen cosas para mi hijo. Una prima siempre le prepara mole con pollo y se lo lleva a mi altar. Otra le lleva dulces o galletas. El 31 voy al parteron a llevar flores y adornar la tumba. Llevo una botina pequeña para poner la música que les gustaba a ellos. Y prendo una vela especial que dura toda la noche. El 1 y 2 de noviembre regreso al parteron. Y es como una fiesta. Llegan muchos familiares a visitar la tumba donde está mi hijo, mis padres y mi abuelita. Van músicos tradicionales al parteron y por todos lados se oye música. Van marichés, Marimba, Norteños. Nosotros contratamos a alguno de esos grupos y pedimos las canciones favoritas de mis seres queridos. Esos días el parteron está llenísimo y todas las tumbas tienen flores y algunas globos y juguetes.	El altar lo pongo en el área de la sala y comedor. Desde el 30 de octubre hasta el 2 de noviembre. Pongo tres niveles y en el lugar de honor las cosas de mi hijo. Pongo fruta y comida tradicional. Flores, velas adornadas Calaveras de azúcar, adornos de muertos. Prendo incienso. Y pongo un camino de campuchil desde la calle a la puerta de entrada a mi casa. (No se cómo poner una fotografía de mi altar para que vean como lo pongo)	Pan de muerto. Tamales Calabaza tacha.	Se ponen mercados especiales en explanadas, museos, centros comerciales, mercados. Hay muchos eventos culturales. Se organizan rondas ciclistas naductmas con disfraces tradicionales. Todos las universidades, museos y lugares públicos ponen altares.	No	Si.	Siempre han sido unos días muy especiales. Desde niña veía a mi abuela haciendo todos los preparativos. Me enorgullece de ver toda la ceremonia y respeto para recibir a nuestros seres queridos. Vi a mi mamá hacer lo mismo. Y ya en mi vida adulta siempre lo he hecho. Ahora es todavía más importante porque ahora preparo todo para recibir a mi hijo.	Creo que ellos saben que uno prepara con cariño el altar. Y para mí es importante sentir que todavía puedo hacer algo especial para mi hijo. Por eso compro los mejores ingredientes. Los tamales más ricos. El refresco favorito.	
118.	Hombre	24 Onabruck	Agnóstico	Estudiante	si	Lo puedo explicar mejor en MESSENGER @ Josue Gundropel. Pero básicamente es con la intención de recordar y hablar del nuestros ancestros.	Si. Un par de días antes de el día de muertos. En jalisco, Mexico.	Normal. Le preparamos comida a nuestros ancestros, que es diferente.	Festival.	No. Es para turistas. En mi pueblo gente lo puede ver mal porque es para los difuntos no para nosotros.	Si.	Raíces y orgullo cultural.	Mala pregunta. Perdon.	

Sexo	Edad	En cuál ciudad vives?	Religión	Eres	¿Celebras El Día de Muertos?	¿Puedes describir tu Día de Muertos? (con detalles)	¿Haces el altar? ¿Cómo? ¿Cuándo? ¿Dónde? Describe con detalles o envía alguna(s) foto(s).	¿Qué se come en tu familia durante El Día de Muertos?	¿Qué pasa en tu ciudad durante ese día? Mercados, fiestas, eventos...?	¿Te maquilas de calavera?	¿Sabes el origen de las calaveras – por ejemplo La Calavera Garbancera?	¿Qué significa esa tradición para ti?	¿Crees en la vida moribunda? ¿Crees que las almas vuelven durante la noche y de verdad te visitan gracias al altar?	
119	Mujer	34	Praga	Católica	Empleado	Normalmente en Yucatán, de dónde soy, el día de muertos es un poco diferente. Surge de las tradiciones mayas que tenían una connotación diferente a la azteca. Mi día de muertos me recuerda a comidas familiares. En familia preparábamos los mucipollos y en casa se ponía un pequeño altar con velas, flores, agua y la comida favorita de los difuntos, junto con dulces tradicionales como el dulce de calabaza o tejocote. También no podía faltar el mucipollo. Recuerdo que en la escuela hacíamos concurso de altares pero estos eran apegados a las tradiciones mayas. En Yucatán celebramos el Hanal Pixian, que significa comida de difuntos.	Cuando era pequeña hacían concurso de altares. En mi casa se montaba un pequeño altar en una mesita con mantel blanco, las fotos de los familiares, unas velas, flores y la comida. En los concursos los altares son más grandes. Teníamos que seguir unos lineamientos que representan las tradiciones mayas. Puedes investigar en la página del gobierno de Yucatán acerca del Hanal Pixian, ahí hay mucha información.	Pibes, o bien llamados mucipollos. Cada familia hace al menos unos 3-4 pibes.	Nosotros no tenemos un día, son como 5 días, comenzando el 30 de noviembre con el día de los santos niños difuntos, las velas son de colores, el primero es de los adultos difuntos y el 2 de noviembre es de todos los santos. En estos días hay muchas novenas y rosarios. En todos lados hay altares y festivales. Se hace una caminata nocturna recordando a los difuntos. Lo que más se ve es la unión familiar.	No, en Yucatán la tradición es diferente es una celebración solemne	No	Para mí tiene un significado familiar, la familia termina recuerda a los que ya se han ido y al mismo tiempo es una obra de misericordia pedir por su descanso. Anhelar con ello el momento de estar de nuevo reunidos todos en paz y amor después de la muerte.	No, son simbolismos. Son actos de amor y de memoria. Que debemos avanzar con alegría sabiendo que ofrecemos nuestros actos y nuestras oraciones por su descanso. Los altares y la manera que se representan son exaltaciones de nuestros sentimientos. Nos pegamos a las tradiciones para que no queden en el olvido las tradiciones prehispánicas. Pero, lo que si creemos, es que es la oportunidad para demostrar nuestro amor a todos aquellos que se han ido, incluso aquellos que han grande recorrido. Es un gran acto de caridad	
120	Mujer	32	Londres	Católica	Empleado	si	Desde que me mudé de México a Londres, solo voy a fiestas y me disfrazo. Pero solía hacer un altar de muertos	No, lo hacía cuando vivía en México	Como cualquier otro día	Nada	No	Para mí es importante tener presentes a los difuntos	Si	
121	Mujer	40	Praga	Católica	Autónomo	si	Celebración grupal cultural con la comunidad mexicana en Praga, hacemos altares y celebramos con música y comida tradicional.	En casa el tradicional.	Pan de muerto y chocolate con leche	Todo lo q mencionas	Si	No	Mucho estando lejos de México es parte de mi identidad como mexicana y la inculcú a mis hijos	Si creo.
122	Hombre	49	Paraiso	Católica	Empleado	si	Desde el 30 y 31 el de octubre nos preparamos con las compras de lo que se va a utilizar para la preparación de los tamales, el día 1ro de Noviembre en la madrugada se sacrifica el cerdo para apartar las piezas para los tamales y preparar el desayuno familiar después del sacrificio, las vísceras del cerdo se preparan para los alimentos de mediodía, después del desayuno se inicia la preparación de la masa para elaboración de los tamales en sus distintas variedades (tamalitos nuevos, tamalitos de canchito, maseca, chanchán, tamal con presa). Todos los jóvenes se dedican a preparar el Altar para adornarlo y colocar las ofrendas de todos los alimentos que se prepararon durante el día (desde un chicharrón hasta el tamal terminado)	El Altar lo aman todos los jóvenes, el principal adorno en mi zona es con pencas de coco tejidas en forma de arcos, con vigas nuevas con alegorías: Tabasqueñas (marfil, jicaras labradas, tiras bordadas, flores, etc.) veladoras, fotografías de los fieles difuntos y lo principal... las ofrendas	Desayuno: carne asada fresca del cerdo sacrificado acompañado con frijoles de la olla, plátanos fritos y/o asados (rellenos con litro de chicharrón). Colación: Pozol (bebida típica acompañada de dulces de coque de mico, coco, papaya, melocotón, cocoyol, leche, limón real, etc.) Comida: Morcilla (embudido de la sangre del cerdo sacrificado), menudencia (vísceras del cerdo, corazón, pulmón, hígado, etc.) acompañado con arroz.	En el Pariticon local se preparan las bovedas (lugar donde descansan los restos de los fieles difuntos), se realiza una misa general y se acompañan toda la noche a los difuntos con veladoras	Esta costumbre es para representación del día de muertos principalmente en las escuelas, donde se realizan concursos, o si los jóvenes hacen fiestas (parchangas) se asiste pintados de calaveras para asistir al velatorio en el pariticon y así representar a los fieles difuntos.	no	Esta tradición se considera como una reunión familiar, de convivencia	Claro, que nos visitan, por eso la convivencia familiar no es solo con los vivos, sino que los ancestros y se siente la presencia de ellos, si tuviste un familiar que era travieso, te esconden tus pertenencias (llaves, objetos personales, etc.) que luego aparecen, si tuviste un familiar trinando, este te tira los trastes, te tumba el vaso donde tomas tu bebida... etc. cuando haces el rosario en el altar lo sientes que te acompaña a orar, y es así como te das cuenta de la presencia de ellos, tanta que ser muy observador y detallista de lo que sucede alrededor y también haber conocido las costumbres de los difuntos para identificar a los que te acompañan este día especial.
123	Mujer	24	london	agnóstica	Autónomo	solo partes	mi día de muertos hago el pan y comparto con mis amigos no mexicano	no	nada en especial, solo el pan	en honor, se hacen altares en las escuelas, parques y catedrales	no	no	parte de la cultura mexicana, no relacionada con la religión. Un día para recordar a los fallecidos	no
124	Hombre	26	Puebla	Católico	Empleado	no	En casa repartiendo dulces.	No.	Pan de Muerto.	Muchas fiestas y ferias de dulces locales, desfiles y altares.	No	Si	El inicio del invierno	No